

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

POLITICA INTERNATIONALISTĂ, MILITANTĂ A CLASEI MUNCITOARE,
A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

GH. I. IONIȚĂ

PROIECTUL LUI GHEORGHE BOGDAN-DUICĂ (DIN 1895) PENTRU O
„ISTORIE POLITICĂ A ROMÂNIILOR ARDELENI”

AUREL RĂDUTIU

IMPLICATIILE ERORII UNUI COPIST DE MANUSCRISE DIN 1712
ASUPRA ISTORIOGRAFIEI NOASTRE

DUMITRU VELCIU

PROBLEME ACTUALE PRIVIND METALURGIA ARAMEI ȘI BRONZULUI
ÎN EPOCA BRONZULUI ÎN ROMÂNIA

ALEXANDRU VULPE

DOCUMENTAR
VIATA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMNĂRI
BULETIN BIBLIOGRAFIC

2

TOMUL 27

1974

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**
SECTIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (redactor responsabil); ION APOSTOL (redactor responsabil adjuncți); NICHIȚA ADĂNILOAIE; MIRON CONSTANTINESCU; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU și POMPILIU TEODOR (membri).

Prețul unui abonament este de 240 lei

În țară, abonamentele se primesc la oficile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg nr. 3 bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE”, parall 12 fois par an.

Toute commande à l'étranger sera adressée à Întreprinderea ROMPRESPILATELIA, Boite postale 2001, telex, 011631, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Revista de istorie”. Apare de 12 ori pe an.

Incepînd din ianuarie 1974 „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul „Revista de istorie”.

Adresa redacției :

B-dul Aviatorilor nr. 1
București, tel. 50.72.41
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 27, 1974 Nr. 2

S U M A R

	<u>Pag.</u>
GH. I. IONIȚĂ, Politica internaționalistă militantă a clasei muncitoare, a Partidului Comunist Român	189
★	
AUREL RĂDUTIU, Proiectul lui Gheorghe Bogdan-Duică (din 1895) pentru o „istorie politică a românilor ardeleni”	213
★	
DUMITRU VELCIU, Implicațiile erorii unui copist de manuscrise din 1712 asupra istoriografiei noastre	229
★	
ALEXANDRU VULPE, Probleme actuale privind metalurgia aramei și a bronzului în epoca bronzului în România	243
★	
DOCUMENTAR	
ȘERBAN PAPACOSTEA, Telurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497) : un nou izvor	257
GRIGORE CHIRIȚĂ, Cîteva informații noi despre Dincă Bălșan (1817–1883)	263
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Discuții : Despre „oaste” și „oastea cea mare” (N. Stolcescu) ; Sesiunea „Transilvania ca exemplu european de schimb cultural” (Dan Bertndei) ; Sesiunea consacrată istoriei Academilor și societăților științifice (Dan Bertndei) ; Călătorie de studii în S.U.A. (Ion Stanciu) ; Simpozionul „Al treilea Reich și Iugoslavia” (Eltza Campus) : Al șaselea congres național al istoricilor iugoslavi (Eltza Campus) ; Primul congres internațional de turcologie (Ion Matei) ; Cronica.	269
RECENZII	
VLADIMIR DICULESCU, <i>Bresle, negustori și meseriași în Tara Românească (1830–1848)</i>, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 218 p. (María Constantín)	285

* * * <i>Bibliografia istorică a României, II, (Secoul XIX)</i> , Tom I, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1972, XXXVI + 512 p. (<i>Constantin Nuțu, Maria Vulcu</i>)	290
BERNARD GUENÉE, <i>L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les États</i> , Col. Nouvelle Clio, 22, Paris, P.U.F., 1971, 340 p. (<i>Stelian Brezeanu</i>)	294
R. S. VASILIEVSKI, <i>Protshojdente i drevneata kultura koreakov</i> . Otv. red. akad. A. P. Okladnikov, Novosibirsk, „Nauka” — Sibirsk. otd. 1971, 257 p. (<i>Louis Roman</i>)	299
 REVISTA REVISTELOR	
„RUMANIAN STUDIES”. An International Annual of the Humanities and Social Sciences, Volume II, 1971—1972, Leiden, E.J. Brill, 1973, 216 p. (Editor: Keith Hitchins, University of Illinois) (<i>Lucian Boia</i>)	305
 ÎNSEMNĂRI	
ISTORIA ROMÂNIEI — SIMION CUTIȘTEANU, GH. I. IONITĂ, <i>David Fabian</i> , Bucureşti, 1972, 280 p. (<i>M. C. Stănescu</i>). * * * <i>Dimitrie Cantemir domnitor român și savant de reputație mondială. Bibliografie selecțivă</i> , Bucureşti, Tip. B.C.S., 1973, 77 p. + (57) fotografii. (<i>Jacob Mărza</i>). ISTORIA UNIVERSALĂ * * * Оборищеници. Сборник от исторически очерци за народните представители на Оборище през 1876 година. (<i>Oboriștenii. Colecție de studii istorice privitoare la reprezentanții poporului în adunarea de la Oboriște, din 1876</i>) ; Publicație îngrijită de Hristo M. Ionkov Editura militară de stat Sofia, 1972, 195 p. ; (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>) GHEORGHE LAIOS, Σίμων Σίνας (<i>Simon Sinas</i>), Atena, 1972, XIX + 433 p. in folio + 108 ilustrații, (<i>Nestor Camariano</i>) ; JULES MICHELET, <i>Istoria Franței. Istoria revoluției. Scrieri alese</i> , vol. I — II, Bucureşti, Edit. Minerva 1973, 393 + 445 p. (<i>Constantin Șerban</i>) ; ROMEO FLORES CABALLERO, <i>La contrarrevolución en la independencia. Los españoles en la vida política, social y económica de México (1804—1838)</i> , México, El Colegio de México, 1969, 201 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	311
BULETIN BIBLIOGRAFIC (<i>Gelu Apostol</i>)	323

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974 N° 2

S O M M A I R E

	Page
GH. I. IONIȚĂ, La politique internationaliste militante de la classe ouvrière, du Parti Communiste Roumain	189
★	
AUREL RĂDUTIU, Le projet de Gheorghe Bogdan-Duică (de 1895) pour une „histoire politique des Roumains de Transylvanie”	213
★	
DUMITRU VELCIU, Les implications de l'erreur d'un copiste de manuscrits de 1712 dans notre historiographie.	229
★	
ALEXANDRU VULPE, Problèmes actuels concernant la métallurgie du cuivre et du bronze à l'époque du bronze sur le territoire roumain	243
★	
DOCUMENTAIRE	
ȘERBAN PAPACOSTEA, Les buts de la campagne de Jean Albert en Moldavie (1497) : une nouvelle source	257
GRIGORE CHIRIȚĂ, Quelques données nouvelles sur Dineă Bălșan (1817–1883)	263
LA VIE SCIENTIFIQUE	
Débats: Sur „l'arrière ban” et „la grande levée” (<i>N. Stoicescu</i>) ; La session „La Transylvanie en tant qu'exemple européen d'échange culturel” (<i>Dan Berindet</i>) ; La session consacrée à l'histoire des Académies et des sociétés scientifiques (<i>Dan Berindet</i>) ; Voyage d'études aux U.S.A. (<i>Ion Stanciu</i>) ; Le symposium „Le troisième Reich et la Yougoslavie” (<i>Eliza Campus</i>) ; Le sixième Congrès national des historiens yougoslaves (<i>Eliza Campus</i>) ; Le premier congrès international de turcologie (<i>Ion Matei</i>) ; Chronique	269
COMPTE RENDUS :	
VLADIMIR DICULESCU, <i>Bresle, negustori și meseriași în Tara Românească (1830 – 1848)</i> (Corporations, négociants et artisans en Valachie (1830–1848), Bucă-	

	Page
rest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 218 p. (<i>Maria Constantin</i>)	285
* * * <i>Bibliografia istorică a României, II, (Secolul XIX)</i> (Bibliographie historique de la Roumanie, II, (XIX ^e siècle), Tome I, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1972, XXXVI + 512 p. (<i>Constantin Nufu, Maria Vulcu</i>)	290
BERNARD GUENÉE, <i>L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les États</i> , Col. Nouvelle Clio, 22, Paris, P.U.F., 1971, 340 p. (<i>Stelian Brezeanu</i>)	294
R. S. VASILIEVSKI, <i>Proishojdene i drevneia kultura koreakov</i> . Otv. red. akad. A. P. Okladnikov, Novosibirsk, „Nauka”-Sibirska, otd. 1971, 257 p. (<i>Louis Roman</i>)	299
 REVUE DES REVUES	
„RUMANIAN STUDIES”. An International Annual of the Humanities and Social Sciences, Volume II, 1971—1972, Leiden, E. J. Brill, 1973, 216 p. (Editor : Keith Hitchins, University of Illinois) (Lucian Boia)	305
 NOTES	
HISTOIRE DE ROUMANIE — SIMION CUTIȘTEANU, GH. I. IONITĂ, <i>David Fabian</i> , Bucarest, 1972, 280 p. (<i>M. C. Stănescu</i>). * * * <i>Dimitrie Cantemir domnitor român și savant de reputație mondială. Bibliografie selectivă</i> (Démètre Cantemir, prince roumain et savant de réputation mondiale. Bibliographie sélective), Bucarest, Imprimerie de la Bibliothèque Centrale d'Etat 1973, 77 p. + (57) photos. (<i>Jacob Mărza</i>). HISTOIRE UNIVERSELLE * * * Оборищенци. Сборник от исторически очерци за народните представители на Оборище през 1876 година. (<i>Les „Oborisleni”. Collection d'études historiques concernant les représentants du peuple à l'assemblée d'Oborishte de 1876</i>), publication parue par les soins de Hristo M. Ionkov — Editions militaires d'Etat, Sofia, 1972, 295 p. ; (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>) ; GHEORGHE LAIOS, Σίμων Σίνας (<i>Simon Sinas</i>), Athènes, 1972, XIX+433 p. in folio+108 illustrations, (<i>Nestor Camariano</i>) ; JULES MICHELET, <i>Istoria Franței. Istoria Revoluției. Scriseri alese</i> , vol. I—II, (Histoire de France, Histoire de la Révolution, Ecrits choisis), tōmes I—II, Bucarest, Editions Minerva, 1973, 393 + 445 p. (<i>Constantin Șerban</i>) ; ROMEO FLORES CABALLERO, <i>La contrarrevolución en la independencia, Los españoles en la vida política, social y económica de México (1804—1838)</i> , México, El Colegio de México, 1969, 201 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	311
BULETIN BIBLIOGRAPHIQUE (<i>Gelu Apostol</i>).	323

POLITICA INTERNAȚIONALISTĂ MILITANTĂ A CLASEI
MUNCITOARE, A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DE

GH. I. IONIȚĂ

Istoria mișcării muncitorești și democratice din România, a partidului comunist cuprinde în filele ei de aur strălucite dovezi ale unor vechi și bogate tradiții internaționaliste. Referindu-se la multitudinea și valoarea politico-educativă a acestor tradiții, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului spunea : „Începînd de la Comuna din Paris, clasa muncitoare din România și partidul ei revoluționar s-au solidarizat cu toate marile lupte de clasă ale proletariatului din celealte țări, au sprijinit bătăliile celor ce muncesc de pretutindeni pentru drepturi și libertăți democratice, pentru eliberarea socială și națională, pentru o viață mai bună. La rîndu-i clasa noastră muncitoare a primit sprijinul frățesc al proletariatului din alte țări, al partidelor sale politice, atât în lupta revoluționară pentru înlăturarea vechii orînduirii, cît și în măreața operă de construcție a socialismului”¹.

Istoriografia noastră a înregistrat în cei 30 de ani care s-au scurs după Eliberare multiple încercări de analiză și prezentare a concluziilor ce se desprind din tumultoasa activitate de solidaritate internaționalistă a mișcării muncitorești revoluționare și democratice a P.C.R. cu lupta pentru libertate și progres a altor țări și popoare. În cadrul preocupărilor generale de acest gen mai puțin s-a cercetat și scris în legătură cu perioada cuprinsă între 23 August 1944 și zilele noastre. În cele ce urmează ne propunem tocmai de aceea să oferim un tablou de ansamblu asupra a ceea ce s-a petrecut pe acest plan în etapa dată.

După eliberarea țării noastre de sub jugul fascist, în condițiile în care Partidul Comunist Român a devenit forța politică conducătoare a întregii societăți, internaționalismul a căpătat noi valențe în țara noastră, clasa muncitoare, întregul popor român avînd posibilități nelimitate de a

¹ Nicolae Ceaușescu : „Cuvîntarea rostită la Adunarea populară din Capitală, organizată cu prilejul zilei de 1 Mai” („Scînteia”, an LXII, nr. 9496 din 2 mai 1973).

se manifeșta plenar și pe acest tărîm. Referindu-se la semnificațiile acestei etape din istoria internaționalismului Partidului Comunist Român, al mișcării revoluționare din țara noastră, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al P.C.R., arăta : „După cel de-al doilea război mondial, în anii construcției socialiste, partidul nostru a dezvoltat puternic legăturile sale cu toate partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste și capitaliste, precum și cu unele partide socialiste și cu mișcările de eliberare națională din țările coloniale și din tinere state independente. El își manifestă solidaritatea frătească cu lupta eroică a partidelor comuniste și muncitorești pentru socialism, pentru pace și progres social; partidul nostru, organizațiile obștene din țara noastră participă la activitatea organizațiilor internaționale ale clasei muncitoare, femeilor, tineretului, își aduce contribuția la lupta pentru democrație și pace în întreaga lume”².

Imediat după eliberarea României de sub jugul fascist, o expresie vie a internaționalismului Partidului Comunist Român, a clasei muncitoare din țara noastră a constituit-o participarea la războiul antihitlerist, contribuția poporului român la eliberarea altor țări și popoare; aceasta s-a înscris ca o pagină dintre cele mai luminoase în cartea de aur a tradițiilor noastre internaționale.

În anii revoluției democrat-populare Partidul Comunist Român a acționat consecvent ca un detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, al frontului mondial antiimperialist, sprijinind în permanență lupta oamenilor muncii, a popoarelor de pe toate continentele pentru cauza libertății, progresului și păcii în lume. Contactele și schimburile de păreri avute în acești ani cu partidele comuniste din U.R.S.S., Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franța, Polonia, Ungaria și din alte țări, participarea reprezentanților mișcării muncitorești din România la numeroase reuniuni internaționale, congrese, conferințe, consfătuiri, precum și vizitele efectuate la noi în țară de diferite delegații ale partidelor comuniste și muncitorești de peste hotare au fost o expresie concluzivă a afirmării P.C.R. ca un factor activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale³.

Alături de realizările deosebite ale acelei etape, istoria păstrează înscrise în filele ei și o serie de aspecte care au condus în anii 1947–1948 spre o situație confuză și, din multe puncte de vedere, grea în mișcarea comunistă și muncitorească internațională, situație în care practicile mai vechi, generate de cultul personalității în cadrul Cominternului s-au făcut simțite și în Biroul Informativ, la înființarea căruia, în septembrie 1947, a luat parte și partidul nostru. Ceea ce a fost cu atit mai regretabil a fost faptul că, „după formarea sistemului mondial socialist, aceste practici s-au extins și asupra relațiilor dintre state, ceea ce a sporit gravitatea consecințelor lor”. În 1948 s-a trecut la condamnarea și excluderea din Biroul Informativ și din comunitatea statelor socialești a Partidului Comu-

² Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist – continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România, în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialești*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 400–401.

³ *România în anii revoluției democrat-populare (1944–1947)*, Edit. politică, București, 1971, p. 303.

nist din Iugoslavia, țară care construiește socialismul. În unele țări socialiste au avut loc numeroase excluderi din partid, arestări, proceze și repri-mare a multor cadre de conducere de partid și de stat⁴.

Învățăminte istoriei și, mai presus de ele internationalismul auten-tic și trainic ne obligă să milităm ca în viața mișcării comuniste și muncito-rești internaționale asenemea fenomene să nu se mai repete. Tocmai de aceea, apreciază partidul nostru, „hotărîrea de încetare a activității Biro-ului Informativ era o necesitate impusă de viață, de cerințele economice și social-politice interne și externe ale activității partidelor comuniste”⁵. Și pentru aceleași motive — subliniind că uriașă diversitate a situațiilor în care activează partidele comuniste și muncitoarești în zilele noastre exclude posibilitatea conducerii activității lor dintr-un centru — partidul nostru militează consecvent pentru recunoașterea dreptului și capacitatei fiecărui partid de a-și stabili și aplica singur o linie politică conformă cu cerințele obiective ale procesului revoluționar din țara în care activează. „Viața — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — arată că nimeni nu poate cunoaște mai bine realitățile economice, raportul și dispozitivul forțelor de clasă dintr-o țară sau alta, situația politică internă și internațională, evoluția acesteia, decit partidul comunist, forțele revoluționare și patriotice din țara respectivă. De aceea lor le aparține în exclusivitate dreptul de a elabora linia politică, strategia și tactica revoluționară a clasei muncitoare, metodele de luptă, aplicând în mod creator adevărurile generale ale marxism-leninismului. Acest drept nu poate constitui obiectul vreunei dispute, fiecare partid comunist fiind răspunzător în fața clasei muncitoare căreia îi aparține, a propriului popor”⁶.

Existența în mișcarea comunistă și muncitoarească internațională a unor practici de natura celor amintite mai sus n-a fost în măsură să împie-dice partidul nostru — precum și alte partide, de altfel — să-și desfășoare activitatea portivit concepției lor internaționaliste. A dovedit-o din plin primul Congres al P.C.R. de după eliberare (21—23 februarie 1948), care s-a desfășurat în prezența reprezentanților a 18 partide comuniste și social-democrate din 14 țări⁷, numeroase telegramme sosite dintr-o serie de alte țări au adus Congresului salutul internaționalist al mai multor partide, semn al stimei de care se bucura partidul nostru în lume.

Constituirea partidului unic al clasei noastre muncitoare în 1948 căpăta valențe simbolice deoarece — după cum se arăta în raportul la congres — în acel an se împlinea un secol de la apariția *Manifestului Partidului Comunist* al lui Marx și Engels⁸.

Lucrările celui de al VII-lea Congres al P.C.R. (23—28 decembrie 1955), la care au participat 32 de delegații reprezentative ale unor partide

⁴ Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitoarești internaționale adoptată de Plenara largită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, Edit. politică, București, 1964, p. 53—54.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitoarești și socialiste din România, în România pe drumul desăvârșirii construcției sociale*, vol. I, p. 406.

⁶ Ibid., p. 406—407.

⁷ Congresul Partidului Muncitoresc Român. București, Edit. P.M.R., 1948, p. 15.

⁸ Ibid., p. 13.

comuniste și muncitorești⁹, au marcat o nouă etapă a creșterii legăturilor internaționaliste ale partidului nostru, o nouă dovdă a prestigiului de care se bucura pe plan internațional. În Raportul prezentat Congresului de Gheorghe Gheorghiu-Dej se arăta că P.C.R., credincios pînă la capăt internaționalismului proletar, va educa poporul muncitor în spiritul prieteniei frătești și de nezdruncinat cu țările socialiste, cu toate țările lumii care luptau pentru pace și prietenie între toate popoarele¹⁰. Raportul sublinia în mod deosebit că : „Unitatea și colaborarea frătească a țărilor lagărului socialist se întemeiază pe caracterul orînduirii social-economice a țărilor socialiste, pe unitatea intereselor lor vitale și pe identitatea scopului final, pe concepția unică, marxist-leninistă, a partidelor comuniste și muncitorești care conduc aceste țări, concepție care îmbină în mod armonios internaționalismul proletar cu patriotismul socialist”¹¹.

Ca o nouă și puternică mărturie a recunoașterii poziției internaționaliste active a partidului nostru, cel de al VIII-lea Congres al P.C.R. (20—25 iunie 1960) s-a bucurat de participarea unui număr de 50 de delegații ale partidelor comuniste și muncitorești din întreaga lume¹².

Congresul, după ce a trecut în revistă cu legitimă satisfacție succesele obținute de poporul român în construirea bazei economice a socialismului, a făcut o cuprindătoare analiză situației existente în mișcarea comunistă și muncitorească internațională, subliniind meritul P.C.R. de a fi militat, alături de celelalte partide comuniste și muncitorești, pentru continua întărire a coeziunii mișcării comuniste mondiale și a sistemului mondial socialist¹³. Totodată, rezoluția Congresului, sintetizând aprecierile făcute în cadrul congresului de numeroși participanți la discuții care s-au referit la consecvența poziției internaționaliste a partidului nostru, sublinia că P.C.R. „luptînd cu consecvență pentru puritatea teoriei marxist-leniniste apărînd cu hotărîre principiile internaționalismului proletar și dezvoltînd legăturile strînse cu partidele frătești contribuie la întărirea necontentă a puternicului lagăr socialist, la dezvoltarea mișcării comuniste mondiale”¹⁴.

Un moment de mare însemnatate în afirmarea poziției internaționaliste a partidului nostru l-a reprezentat Plenara largită a Comitetului Central din aprilie 1964, în cadrul căreia a fost adoptată o *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*.

Documentul adoptat de plenară a făcut cunoscută cu toată claritatea și în toată amplitudinea ei poziția realist-construcțivă a partidului nostru față de întreaga evoluție a mișcării comuniste și muncitorești internaționale, față de principalele probleme care stau azi în fața clasei muncitoare, a tuturor forțelor progresiste și democratice, a frontului antiimperialist.

Plenara din aprilie 1964 a pus în evidență cu toată tăria convințerea comuniștilor din România că : „Legăturile de solidaritate internațio-

⁹ Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, ESPLP, București, 1956, p. 9—12.

¹⁰ Ibid., p. 14—15.

¹¹ Ibid., p. 19.

¹² Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român, Edit. politică, București, 1961, p. 5.

¹³ Ibid., p. 98.

¹⁴ Ibid., p. 643.

nalistă între țările sistemului socialist au o temelie trainică : identitatea orînduirii de stat, în care clasa muncitoare exercită rolul de forță socială conducătoare, interesele fundamentale comune ale apărării și dezvoltării cuceririlor revoluționare ale popoarelor, unitatea telurilor de construire a socialismului și comunismului, ideologia comună a marxism-leninismului”¹⁵.

Considerind mișcarea de eliberare națională parte integrantă a procesului revoluționar mondial¹⁶, P.C.R. punea problema sub semnul aprecierii date încă cu mulți ani în urmă de V.I. Lenin, care considera unirea strânsă a mișcării de eliberare națională cu forțele socialismului ca o condiție principală a desfășurării cu succes a procesului revoluționar mondial. „Întotdeauna — arăta Lenin — noi am fost, suntem și vom fi pentru cea mai strânsă apropiere și unire între muncitorii conștienți din țările înaintate și muncitorii, țăranii, sclavii din toate țările asuprute. Noi am sfătuit întotdeauna și vom sfătui întotdeauna toate masele asuprute din toate țările asuprute, inclusiv coloniile, să nu se despartă de noi ci să se apropie și să se contopească cît se poate mai strîns cu noi”¹⁷.

Sub titlul : *Mișcarea comunistă internațională, cea mai influentă forță politică a contemporaneității*, un capitol special al Declarației expunea concepția marxist-leninistă a partidului nostru privitoare la internaționalismul proletar, reafirma cu putere crezul internaționalist al clasei muncitoare și al partidului nostru. Era o analiză profund științifică, care se întrepătrundea cu dezbaterea ultimului capitol al Declarației, intitulat : *Pentru salvagardarea unității și coeziunii mișcării comuniste internaționale*”.

Întregul document — dar mai ales ultimele două capitole ale sale — demonstrează dreptatea cauzei pe care o apără partidul nostru, alături de alte multe partide, în împrejurările legate de apariția în mișcarea comunistă și muncitorească internațională a unor nedoreite discuții polemice și încordări, de natură să slăbească vremelnic forța și coeziunea mișcării comuniste și muncitorești internaționale. În acele momente de reală dificultate P.C.R. și-a expus cu claritate și fermitate poziția principală : „Respectarea strictă a principiului potrivit căruia toate partidele marxist-leniniste sunt egale în drepturi, a neamestecului în treburile interne ale altor partide, a dreptului exclusiv al fiecărui partid de a-și rezolva problemele politice și organizatorice, de a-și desemna conducerea, de a-și orienta membrii asupra problemelor politicii interne și internaționale, reprezentă condiția esențială pentru soluționarea justă a problemelor divergente, ca și a oricărora probleme pe care le ridică lupta lor comună”¹⁸.

Și n-am putea încheia scurtele noastre referiri asupra semnificațiilor adînci ale Declarației din aprilie 1964 decât reducind în prim plan convingerea partidului nostru, că „deasupra oricărora divergențe stă ceea ce este comun partidelor comuniste și muncitorești ; ceea ce le unește reprezentă esențialul și este infinit mai puternic decât orice deosebiri de vederi.

¹⁵ Declarație cu privire la poziția Partidului Comunist Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, Edit. politică, București, 1964, p. 41.

¹⁶ Ibid., p. 42—46.

¹⁷ V. I. Lenin, Opere, vol. 23, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 59.

¹⁸ Declarație cu privire la poziția Partidului Comunist Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, p. 54.

Ne unesc țelurile comune ale cuceririi puterii de către clasa muncitoare, ale victoriei socialismului și comunismului în întreaga lume. Ne unește lupta comună împotriva imperialismului, pentru interesele vitale și drepturile democratice ale maselor populare, împotriva coloniasmului sub toate formele sale, pentru eliberarea națională a popoarelor; ne unește țelul comun al statornicirii unei păci trainice în lume, ca sarcină vitală a întregii omeniri. Ne unesc internaționalismul proletar, solidaritatea internaționalistă de clasă, răspunderea istorică față de proletariatul internațional și față de oamenii muncii de pretutindeni, ne unesc ideologia comună, învățătura marxist-leninistă¹⁹.

O expresie puternică a relațiilor internaționaliste ale P.C.R. cu celelalte forțe ale mișcării comuniste și muncitorești, cu mișcările revoluționare, socialiste și progresiste din întreaga lume a constituit-o participarea la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român (19—24 iulie 1965) a reprezentanților unui număr de 57 de partide comuniste și muncitorești și alte partide democratice.

În Raportul prezentat Congresului de tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a apreciat că în anii care au trecut de la Congresul precedent, P.C.R. și-a dezvoltat legăturile de colaborare cu partidele comuniste și muncitorești în spiritul internaționalismului proletar, au avut loc întâlniri, schimburi de vizite și de experiență cu partidele comuniste și muncitorești din toate țările socialiste și din țări capitaliste. Convorbirile și schimburile de vederi au contribuit la mai buna cunoaștere reciprocă, la întărirea unității mișcării comuniste și muncitorești internaționale²⁰.

Analiza întreprinsă apoi în raport, pe această problematică, era subsumată aprecierilor de principiu date de partidul nostru cu puțin timp mai înainte, în Declarația din aprilie 1964.

Referindu-se pe larg la succesele înregistrate de partidul nostru pe planul relațiilor sale internaționale, raportul evidenția că politica internațională a țării noastre „are ca temelie trainică, permanentă, principiile suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc²¹.

Congresul al IX-lea a dat o deplină aprobată activitatea depuse de Comitetul Central în spiritul internaționalismului proletar, pentru dezvoltarea legăturilor de colaborare cu partidele comuniste și muncitorești frățești și întărirea coeziunii mișcării comuniste mondiale. „Această activitate — se arăta în rezoluția adoptată de Congres — se bucură de aderanța unanimă și sprijinul întregului nostru partid, al poporului”²².

Textul rezoluției încorpora, de asemenea, angajamentul solemn al comuniștilor din țara noastră, de a milita neobosit și în viitor pentru „apărarea și întărirea unității partidelor comuniste și muncitorești, a coeziunii țărilor sistemului socialist mondial, în numele intereselor fundamentale ale măreției noastre cauze — victoria socialismului și păcii în lumea întreagă”²³.

¹⁹ Ibid., p. 60.

²⁰ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, Edit. politică, București, 1965, p. 84.

²¹ Ibid., p. 101.

²² Ibid., p. 847.

²³ Ibid., p. 849.

Consecvent poziției sale internaționaliste militante, Partidul Comunist Român a abordat și la cel de al X-lea Congres (6–12 august 1969) problematica majoră a relațiilor cu mișcarea comunistă și muncitorescă internațională. De această dată, la Congres au luat parte ca invitați delegați a 66 de partide comuniste și muncitorescă.

În raportul prezentat Congresului tovarășul Nicolae Ceaușescu a rezervat un spațiu larg analizei activității P.C.R. în vederea întăririi solidarității internaționaliste cu partidele comuniste și muncitorescă, cu toate forțele antiimperialiste. Remarcind faptul că în anii care trecuseră de la Congresul al IX-lea, partidul nostru a avut întâlniri și a făcut schimburi de delegații cu 58 de partide comuniste și muncitorescă de pe toate continentele, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia că acestea au avut un rol deosebit de important în dezvoltarea solidarității internaționale a partidelor comuniste și muncitorescă, în găsirea celor mai potrivite căi pentru întărirea colaborării și unității mișcării comuniste și muncitorescă²⁴.

În continuare, tovarășul Nicolae Ceaușescu a expus concepția partidului nostru în legătură cu cerințele de bază ale internaționalismului în actuala etapă revoluționară. „În zilele noastre — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu —, internaționalismul înseamnă solidaritate și întrajutorare reciprocă cu toate țările sistemului socialist mondial, cu toate partidele comuniste și muncitorescă. Întărirea solidarității internaționale presupune relații de egalitate deplină, preocuparea neabătută pentru întărirea unității, dezvoltarea colaborării între toate țările socialiste, între toate partidele comuniste, fără nici o excepție. Aceasta este o premisă esențială a manifestării plenare a internaționalismului proletar în condițiile afirmării tot mai puternice a socialismului ca factor principal în dezvoltarea socială contemporană”²⁵.

Raportul a înfățișat poziția principală a partidului nostru în legătură cu desfășurarea Consfătuirii internaționale a partidelor comuniste și muncitorescă care avusese loc în iunie 1969 la Moscova, prezentind, totodată, ceea ce a fost pozitiv și constructiv în organizarea și desfășurarea acestei întâlniri internaționale, dar și unele aspecte negative ce s-au desprins în cursul ei. În Raport se evidenția că Partidul Comunist Român acordă o importanță deosebită faptului că în documentul principal adoptat de consfătuire au fost înscrise normele și principiile marxist-leniniste și ale internaționalismului proletar care stau la baza relațiilor dintre partidele comuniste și muncitorescă, a dezvoltării lor ca partide independente și egale în drepturi, care-și elaborează de sine stătător linia politică, tactica și strategia revoluționară²⁶.

Pornind de la înalta răspundere internaționalistă de care este animat partidul nostru, de la răspunderea față de cauza clasei muncitoare, a unității țărilor socialiste, a mișcării comuniste, față de interesele generale ale socialismului în lume și având în vedere unele experiențe triste ale trecutului, cînd o serie de partide comuniste și muncitorescă — printre care

²⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al IX-lea și Congresul al X-lea și sarcinile de viitor ale partidului, în România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 342.

²⁵ *Ibid.*, p. 343.

²⁶ *Ibid.*, p. 344–345.

și al nostru, un timp — s-au antrenat în blamarea altora și exprimînd cu energie părerea partidului nostru că în viitor nu mai trebuie repetate asemenea practici, tovarășul Nicolae Ceaușescu a propus Congresului să dea mandat Comitetului Central ca în rezolvarea deosebirilor de păreri politice sau ideologice să nu se angajeze pe linia blamării sau condamnării altui partid frățesc, ci să militeze pentru rezolvarea acestora pe calea discuțiilor de la partid la partid, de la conducere la conducere²⁷.

Conferința Națională a P.C.R. din 19—21 iulie 1972 a sintetizat preocupațiile actuale și de perspectivă ale Partidului Comunist Român pe planul dezvoltării politicii sale internaționaliste. Ea a schițat direcțiile de dezvoltare a relațiilor internaționaliste ale partidului nostru, înfățișînd un adevărat program ce-și găsește susținerea viabilă pe acumulările făcute de partid în îndelungata sa activitate pe plan internaționalist.

Printre ideile principale ale Conferinței se regăsește aceia că : „Îndeplinindu-și cu consecvență rolul de detașament al marelui front revoluționar antiimperialist, Partidul Comunist Român își dezvoltă și întărește solidaritatea internațională cu toate partidele comuniste și forțele revoluționare, democratice, antiimperialiste de pretutindeni”²⁸. Cu forța lor probatorie vorbesc despre această realitate vie a zilelor noastre numeroasele întîlniri, schimburi de păreri și de delegații, în diverse forme și la diferite niveluri, acțiuni ce s-au înscris pentru partidul nostru mereu la ordinea zilei. Numai între cel de al X-lea Congres și Conferința Națională a partidului din 1972 au avut loc 86 de asemenea acțiuni cu partide comuniste, 15 cu partide socialiste și social-democrate, 32 cu partide și organizații de guvernămînt din țările care au pașit pe calea dezvoltării independente, precum și cu mișcările de eliberare națională²⁹. În același plan se înscriv relațiile întreținute cu organizațiile sindicale, de femei, tineret, studenți și alte organizații din diferite țări ale lumii. Toate acestea constituie o expresie elocventă a politicii profund internaționaliste a partidului nostru, demonstrează că Partidul Comunist Român împletește în mod armonios îndeplinirea sarcinilor naționale cu activitatea internațională, cu participarea activă la lupta pentru progres social, împotriva imperialismului și neocolonialismului, pentru colaborare și progres social, pentru pace.

Conferința Națională a P.C.R. aprecia că, pretutindeni, mai mult ca oricind, azi este necesară colaborarea strînsă între comuniști și socialisti, cu toate deosebirile de păreri care există asupra unor probleme fundamentale³⁰. În această privință experiența partidului nostru stă mărturie, căci tocmai o asemenea colaborare a contribuit la crearea condițiilor realizării cu succes a insurecției naționale antifasciste armate din august 1944 și înfăptuirii revoluției democrat-populare, a asigurat constituirea partidului

²⁷ Ibid., p. 346.

²⁸ Nicolae Ceaușescu, *Raportul cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în următorii ani și în perspectivă, la perfecționarea conducerii planificate a societății și dezvoltarea democrației sociale*, la creșterea rolului conducerii al Partidului în edificarea socialismului și comunismului, la activitatea internațională a partidului și statului, prezentat la Conferința Națională a Partidului Comunist Român (19—21 iulie 1972), în *România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 7, Edit. politică, București, 1972, p. 593.

²⁹ Ibid., p. 593—594.

³⁰ Ibid., p. 594—595.

unic al clasei muncitoare, victoria revoluției populare, a garantat succesul în făurirea noii orînduri socialiste.

Reafirmînd cu tărie dorința P.C.R. de a acționa în continuare pentru intensificarea relațiilor de solidaritate internaționalistă cu toate partidele comuniste și muncitorești, la Conferința Națională s-a subliniat din nou că, în condițiile istorice de astăzi, pentru a se asigura întărirea unității și colaborării în mișcarea comunistă este necesar să se pornească de la respectarea dreptului fiecărui partid de a-și elabora linia politică corepunzător condițiilor concrete în care-și desfășoară activitatea³¹. În sprijinul acestei convingeri, Conferința Națională a arătat că însăși viața a demonstrat pe deplin justetea aprecierilor din 1943 ale Internaționalei Comuniste, care a hotărît să se autodizolve pe motiv că, în condițiile puternicului avînt al luptei revoluționare, ale deosebirilor adinci dintre căile istorice de dezvoltare a diferitelor țări, nu mai este posibilă existența unui centru unic conducător și că fiecare partid, călăuzindu-se și aplicînd creator, la condițiile concrete ale țării respective, corespunzător fiecărei etape istorice, concepția materialismului dialectic și istoric, atotbiruitoarea învățătură marxist-leninistă, legitățile sociale universal valabile, poartă întreaga răspunde pentru elaborarea strategiei și tacticii revoluționare³². Tocmai pornind de la aceste considerente Conferința Națională din iulie 1972 a apreciat că este necesar să se acționeze cu fermitate pentru dezvoltarea colaborării între partide, pentru realizarea unei noi unități care să pornească de la concepția materialist-dialectică, de la principiile marxism-leninismului și care să se bazeze pe deplina egalitate între partide, pe respectul independenței fiecărui partid. Potrivit unei asemenea concepții se cer astăzi multiplificate contactele și schimburile de păreri, se cere dezvoltată întrajutorarea tovărășească, în care partidele să-și acorde sprijin reciproc în îndeplinirea sarcinilor izvorite din hotărîrile organelor lor statutare. P.C.R. consideră că în orice acțiune trebuie să se pornească de la necesitatea realizării unei colaborări care să excludă orice amestec în treburile interne ale altor partide. „Realizarea unei noi unități — se aprecia în Raportul prezentat la Conferința Națională — trebuie să se bazeze, în primul rînd, pe unitatea și forța fiecărui partid. De aceea, dezvoltind colaborarea și întrajutorarea tovărășească, partidele trebuie să-și acorde sprijin reciproc în întărirea unității și forței lor organizatorice, a capacitatii de mobilizare a maselor largi populare”³³.

Condițiile deosebite în care își desfășoară astăzi în lume activitatea partidele comuniste și muncitorești pot duce, desigur, la apariția unor păreri diferite sau chiar a unor divergențe; acestea nu trebuie să conducă însă la încordare și nici să dăuneze colaborării și solidarității dintre ele. Potrivit concepției partidului nostru — concepție pe deplin verificată de viață — sarcina fiecărui partid este de a face totul pentru ca deosebirile de păreri și divergențele să nu se accentueze, să nu dăuneze unității, ci să acționeze pe calea discuțiilor și tratativelor de la partid la partid, de la conducere la conducere, pentru clarificarea, diminuarea și înlăturarea acestora.

³¹ Ibid., p. 595.

³² Ibid., p. 595—596.

³³ Ibid., p. 596.

Pentru realizarea unei depline înțelegeri a evoluțiilor contemporane un imperativ major îl constituie crearea condițiilor pentru un schimb larg de păreri asupra problemelor ideologice, asupra situației internaționale, asupra fenomenelor noi ale vieții sociale contemporane. În analizarea problemelor trebuie pornit de la faptul că nimeni nu deține și nu poate deține adevărul absolut, că toate partidele sunt egale și, călăuzindu-se după concepția filozofică comună, pot aduce o contribuție importantă la imbogățirea teoriei și practicii revoluționare. Acestea cu atât mai mult cu cât astăzi este absolut necesară o abordare creatoare a realităților sociale-politice noi, studierea atentă a noilor fenomene³⁴.

În concepția partidului nostru, un loc aparte îl ocupă aprecierea potrivit căreia în condițiile actuale, cind noi forțe revoluționare se pronunță pentru dezvoltarea socialistă, ar trebui să se acorde mai multă atenție acestor fenomene de o importanță deosebită pentru dezvoltarea socială contemporană. „Este necesar să se țină seama de situația creată — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, de opțiunea pentru calea socialismului a noi țări și, ca atare, să se dezvolte cu acestea relații corespunzătoare de întrajutorare în spiritul principiilor relațiilor noi dintre state”³⁵.

Documentele Conferinței Naționale din iulie 1972 au relevat încă o dată hotărîrea Partidului Comunist Român de a dezvolta continuu și în viitor relațiile cu partidele comuniste și muncitorești, cu partidele socialiste, social-democrate, cu partidele de guvernămînt din țările care au pornit pe calea dezvoltării independente, cu mișcările de eliberare națională de pretutindeni, cu partidele democratice, cu toate forțele antiimperialiste. Totodată, în Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu se arată: „Partidul nostru va face totul pentru a-și îndeplini rolul de detașament revoluționar, contribuind tot mai activ la transformarea lumii pe cale revoluționară, democratică. Acționînd astfel, ne vom îndeplini îndatorirea față de propriul nostru popor, față de clasa muncitoare și forțele democratice, antiimperialiste de pretutindeni, față de cauza socialismului, colaborării și păcii între popoare”³⁶.

Această poziție principală izvorăște și din aceea că P.C.R. nu și-a permis niciodată să dea lecții altora, să se amestecă în treburile interne ale altor țări și partide frățești: în același timp însă, el nu poate permite nimănui, nici unui for din afară să se amestecă în vreun fel în treburile interne ale partidului și statului nostru. Experiența istoriei demonstrează că, din păcate, au existat și asemenea momente, care au fost depășite tocmai ca urmare a faptului că, în cele din urmă, și-a spus cuvîntul viața, rațiunea. Tocmai de aceea, militînd cu fermitate ca în viitor asemenea fapte să nu se mai reediteze, P.C.R. acționează la fel de ferm pentru ca relațiile dintre partide să fie pe deplin egale și, pe această cale, unitatea mișcării comuniste și muncitorești să se realizeze pe temeiurile principialității internaționalismului proletar.

La capătul lucrărilor Conferinței Naționale din iulie 1972, printr-o rezoluție specială, partidul primea din partea înaltului for reprezentativ următoarea apreciere: „Conferința constată cu satisfacție că Partidul

³⁴ Ibid., p. 596–597.

³⁵ Ibid., p. 597.

³⁶ Ibid., p. 599.

Comunist Român își îndeplinește cu consecvență rolul de detașament activ al marelui front mondial revoluționar, antiimperialist și își dezvoltă larg legăturile de colaborare și solidaritate internaționalistă cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu toate forțele revoluționare, democratice și antiimperialiste. Întîlnirile și contactele internaționale ale partidului nostru, deosebit de numeroase în perioada consecutivă Congresului al X-lea, schimburile de idei și de experiență, în diferite forme și la diferite niveluri, cu un mare număr de partide comuniste, cu partide socialiste și social-democrate, cu organizațiile politice de guvernămînt din noile state independente și cu fronturile și mișcările de eliberare națională, numeroasele schimburi de delegații între organizațiile sindicale, de femei, tineret, studenți, pe linia Frontului Unității Socialiste constituie o expresie eloventă a politiciei profund internaționaliste a P.C.R., reflectă faptul că partidul îmbină în mod armonios îndeplinirea sarcinilor naționale cu participarea activă la lupta pentru progres social, împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului, pentru pace și colaborare între popoare³⁷.

Pe deplin conștient de răspunderile ce revin în continuare comuniștilor din țara noastră pe acest tărîm, Conferința Națională a însărcinat Comitetul Central, organele și organizațiile de partid să desfășoare și în viitor, pe baza raportului prezentat de secretarul general al partidului, o intensă și largă activitate de explicare a temeiurilor științifice ale politiciei internaționale a partidului și statului nostru, de educare a comuniștilor și tuturor oamenilor muncii în spiritul patriotismului și internaționalismului, subliniindu-se faptul că atașamentul poporului față de politica externă a Partidului Comunist Român este un permanent izvor de forță al acestei politici. Conferința Națională a exprimat hotărîrea fermă a întregului partid, a tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — de a acționa în continuare pentru întărirea legăturilor de prietenie și solidaritate internaționalistă cu toate statele sociale, cu toate partidele comuniste și forțele antiimperialiste, pentru dezvoltarea relațiilor de colaborare și înțelegere cu toate națiunile, de a contribui la rezolvarea problemelor care confruntă omenirea, în interesul păcii și progresului în lume³⁸.

O nouă și strălucită reconfirmare a poziției internaționaliste a partidului nostru a constituit-o analiza întreprinsă de Plenara C.C. al P.C.R. din 28 februarie — 2 martie 1973 asupra documentului intitulat : *Informarea cu privire la activitatea internațională desfășurată de Partidul Comunist Român și statul român în anul 1972*³⁹.

În acest document se arată că Partidul Comunist Român, în spiritul și pe baza orientărilor stabilite de Congresul al X-lea și de Conferința Națională din iulie 1972 a acționat consecvent pentru dezvoltarea relațiilor de colaborare și solidaritate cu partidele frățești din țările sociale, din țări capitaliste și din alte state ale lumii. „Au continuat să se dezvolte

³⁷ *Rezoluția Conferinței Naționale a P.C.R. cu privire la politica și activitatea internațională a Partidului Comunist Român și Republicii Socialiste România*, în volumul *Conferința Națională a Partidului Comunist Român (19—21 iulie 1972)*, Edit. politică, București, 1972, p. 527.

³⁸ *Ibid.*, p. 535—536.

³⁹ „Scînteia”, din 2 martie 1973.

pe o linie ascendentă relațiile partidului nostru cu partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste — a arătat în cadrul Plenarei tovarășul Nicolae Ceaușescu. Întîlnirile avute în ultimul an cu tovarășii L.I. Brejnev, Todor Jivkov, I.B. Tito, János Kádár, Erich Honecker, Gustav Husák, Edward Gierek, Fidel Castro precum și cu alți reprezentanți de frunte ai partidelor comuniste din țările socialiste au întărit și mai mult colaborarea și solidaritatea dintre partidele noastre”⁴⁰. În același timp, au continuat să se dezvolte pe multiple planuri relațiile partidului nostru cu partidele comuniste din țările socialiste ale Asiei — cu Partidul Comunist Chinez, Partidul Muncii din Coreea, Partidul celor ce Muncesc din Vietnam, Partidul Popular Revoluționar Mongol. A luat amploare schimbul de experiență al partidului nostru cu partidele din țările socialiste în diverse domenii ale activității de făurire a noii orînduiri sociale⁴¹.

În informarea prezentată se relevă că Partidul Comunist Român a dezvoltat și extins în cursul anului 1972 relațiile cu partidele comuniste și muncitorești din celelalte țări ale lumii, au fost mult sporite contactele, întîlnirile, con vorbirile oficiale și schimburile de experiență cu aceste partide, numeroși conducători vizitându-ne țara sau întîlnindu-se cu reprezentanții ai partidului nostru.

Bogata activitate internațională a P.C.R. în cursul anului 1972 este ilustrată, de altfel, de însăși prezența în țara noastră a peste 350 de militanți comuniști, din care peste 40 de membri ai conducerilor partidelor — secretari generali, președinți, membri ai Birourilor Politice.

Referindu-se la activitatea internațională a P.C.R. în anul 1972, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Vom dezvolta și în viitor această activitate, militând consecvent pentru întărirea unității și coeziunii mișcării comuniste, pentru așezarea relațiilor dintre partide pe o bază nouă, de egalitate deplină în drepturi și neamestec în treburile interne, de respectare neabătută a dreptului fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia politică, strategia și tactica revoluționară. Sîntem convinși că pe temelia acestor principii se va putea realiza o unitate trainică, indestructibilă între partidele comuniste și muncitorești, se va asigura întărirea solidarității lor internaționaliste”⁴².

ACTIONIND în spiritul hotărîrilor Congresului al X-lea, reprezentanții partidului nostru au avut nenumărate întîlniri și con vorbirii cu reprezentanții partidelor socialiste și social-democrate, mișcărilor sindicale, organizațiilor progresiste, democratice de pretutindeni. Partidul nostru și-a extins relațiile cu partidele socialiste din unele țări ale Americii Latine, Africii și Asiei. Întîlnirile și con vorbirile au pus puternic în evidență importanța deosebită pe care o are în zilele noastre dezvoltarea relațiilor și a colaborării dintre toate partidele clasei muncitoare. P.C.R. își exprimă hotărîrea să dezvolte și în viitor colaborarea largă cu partidele socialiste și social-democrate, cu alte organizații democratice și progresiste din alte țări, convins că prin aceasta își aduce contribuția la unirea și întărirea forțelor progresului și păcii din lumea întreagă.

⁴⁰ „Scînteia”, din 3 martie 1973.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

O amplioare deosebită au cunoscut în anul 1972 raporturile partidului nostru cu partidele progresiste de guvernămînt din statele care au pășit pe calea dezvoltării independente, precum și cu mișcările de eliberare națională din țările care se mai află încă sub dominație colonială. În comunicatele comune și în cadrul întîlnirilor cu reprezentanții acestor partide și mișcări s-a exprimat hotărîrea comună de a întări în continuare solidaritatea în cadrul luptei forțelor antiimperialiste, progresiste din lumea întreagă pentru progres social și pace, împotriva politicii de dominație și agresiune, pentru asigurarea dezvoltării libere, de sine stătătoare, a fiecărei națiuni.

„În întreaga noastră politică externă, în întreaga activitate internațională, pe care o desfășurăm consecvent — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu —, pornim de la convingerea că, luptând unite, forțele progresiste antiimperialiste de pretutindeni pot asigura o evoluție sănătoasă a vieții internaționale spre destindere și colaborare, pot face să triumfe pacea și înțelegerea între națiuni, cauza progresului și civilizației.

Repubica Socialistă România, Partidul Comunist Român vor face totul și în viitor pentru a contribui la promovarea în viața internațională a unei politici noi, de egalitate și respect între națiuni, de pace și colaborare, indeplinindu-și astfel cu cinste îndatoririle ce-i revin față de propriul popor și față de cauza generală a socialismului, a progresului și păcii în lumea întreagă”⁴³.

Succesele obținute de România socialistă în politica ei externă au indemnătat și îndeamnă tot mai mult la meditație. Ne amintim cu cîtă amări-räciune remarcă Nicolae Titulescu, cu mai bine de trei decenii în urmă, la Liga Națiunilor : „Despre țara mea se știe prea puțin, domnilor, și e păcat”. Era un adevăr dureros care corespunde unor realități vitrege. Pe atunci, pentru nu puțini, însăși situația geografică a României apărea insuficient de clară, capitala era căutată prin vecini și chiar marile enciclopedii se limitau să consemneze că „România este esențialmente o țară agricolă, iar activitatea industriei extractive se limitează la exploatarea petrolului și sării” (Larousse du XX-ème siècle—1933). Erau vremurile cînd economia țării era prinsă în tentaculele monopolurilor străine, cînd măsuri hotărîtoare pentru destinele națiunii se decideau în cancelariile marilor puteri influente. Si totuși, chiar și în acele condiții și în pofida lor, reușeau să străbată în lume veștile despre răscoalele țărănești sau eroicele lupte muncitorești conduse de comuniști, despre creația spirituală a unor ilustre personalități științifice, culturale, artistice — toate conturînd imaginea unei națiuni harnice și talentate, însăzate de libertate și progres. O națiune pe care politica claselor stăpînitoare de atunci nu numai că a menținut-o în subdezvoltare și dependență, dar a și adus-o în stare de izolare — ca atunci cînd, rămasă singură și fără sprijin, țara a devenit victimă Dictatului de la Viena și a fost cotropită de Germania hitleristă.

Insurecția națională antifascistă armată și eliberarea de sub jugul fascist, revoluția socialistă și victoria noii orînduirii, înfăptuite sub conducerea gloriosului Partid Comunist Român, au pus pentru totdeauna capăt

⁴³ Ibid.

dominației străine ; poporul a devenit liber și suveran în propria-i țară. Astăzi cuvintele : România, român sint rostite cu respect pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale planetei ; țara noastră este cunoscută și stimată în cercuri din cele mai largi ale opiniei publice pe plan mondial ; conducători și mase largi de cetăteni întîmpină și salută cu înaltă considerație și căldură, cu prilejul vizitelor făcute în țările respective, pe conducătorul partidului și statului nostru ; edituri reputate din nenumărate țări ale globului, răspunzînd interesului publicului, tipăresc operele tovarășului Nicolae Ceaușescu și studii monografice despre România de azi ; valorile materiale și spirituale românești, tot mai prezente în circuitul mondial sunt elogios apreciate ; înalți oaspeți și numeroși turiști ne vizitează cu interes țara.

Se poate pune întrebarea : care sunt temeiurile prestigiului și simpatiei de care se bucură astăzi, ca niciodată, poporul și țara noastră ?

Un factor primordial îl reprezintă rezultatele remarcabile obținute de poporul român în opera de construire a socialismului.

Prestigiul României socialiste este, totodată, în mod nemijlocit legat de ansamblul politiciei externe a partidului și statului nostru — politică principală și consecventă, dinamică și constructivă — care dă glas năzuințelor fundamentale ale națiunii noastre socialiste, slujind totodată nobilele țeluri ale păcii și socialismului pe plan mondial, aspirațiile majore de libertate, independență, pace și progres ale tuturor popoarelor. Politica internațională consecventă, faptul că România are relații bune, de prietenie, alianță și colaborare cu toate țările socialiste, adîncirea continuă a legăturilor frătești de solidaritate cu toate partidele comuniste, pe baza de granit a principiilor marxism-leninismului, extinderea și multiplicarea relațiilor de colaborare cu alte partide și organizații muncitorești și democratice sunt apreciate în lume ca o contribuție de seamă la unirea tuturor forțelor progresiste, antiimperialiste, în lupta pentru înnoirea lumii.

Sprînjinul multilateral acordat mișcărilor de eliberare națională, intensificarea colaborării prietenești cu noile state independente, înțelegerea pe care România, ea însăși țară în curs de dezvoltare, o manifestă față de lupta grea a acestor state pentru a redeveni stăpîne pe resursele naționale și a le valorifica în interesul propriu prosperitate — preocupări pregnant ilustrate de rezultatele fructuoase ale vizitei tovarășului Nicolae Ceaușescu în țări din Africa, Asia, America Latină, toate acestea fac ca popoarele acestor zone geografice, ce cuprind imensa populație a globului, să vadă în poporul român un prieten încercat și de nădejde.

Politica națională de coexistență pașnică cu țări avînd altă orînduire socială, interesul tot mai viu manifestat de numeroase state ale lumii de a-și dezvolta raporturile cu România au făcut ca numărul statelor cu care întreținem relații diplomatice și consulare să crească de la 37 în anul 1939, la 113 în prezent. România este membră a 45 de organizații internaționale guvernamentale și a peste 500 de organizații neguvernamentale. Chiar și numai aceste cifre exprimă, lapidar, saltul de la izolare la o încadrare activă în sfera raporturilor internaționale contemporane.

Esențial este faptul că relațiile României cu toate statele se întemeiază consecvent pe respectarea suveranității și independenței, a egalității în drepturi, pe neamestecul în treburile interne, nereurgerea la forță și amenințarea cu forță, avantajul reciproc. Fidelitatea față de principiile etice și legalității internaționale, perseverența cu care militează pentru

instaurarea lor ca norme ale unor raporturi noi între toate statele lumii, pentru respectarea neabătută a dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-și făuri viața potrivit voinței sale suverane, reprezentă unul din izvoarele principale ale atenției și stimei de care se bucură țara noastră pe plan internațional.

Considerind că soluționarea marilor probleme ce frămîntă omenirea nu poate fi decît rodul acțiunilor conjugate ale tuturor statelor, indiferent de orînduirea socială, mărime și potențial, convinsă că țărilor mici și mijlocii le revine un mare rol în promovarea țelurilor păcii, România se manifestă ca un factor deosebit de activ al vieții internaționale, aduce o contribuție de seamă la eforturile îndreptate spre îndeplinirea marilor deziderate actuale : accentuarea cursului spre destindere, reglementarea pașnică a diferendelor, înfăptuirea securității europene, dezarmarea nucleară și generală, lichidarea subdezvoltării. Poziția constructivă, propunerile și inițiativele sale raționale în toate aceste probleme, spiritul de conlucrare și receptivitate ce o animă în dialogul internațional, contribuția adusă la depășirea unor impasuri în desfășurarea acestuia fac să crească mereu prețuirea și respectul comunității națiunilor față de țara noastră.

Exemplele concrete ale istoriei sunt numeroase și pot ilustra pe cele mai diverse coordonate activitatea internaționalistă concretă, militantă, pe care s-a situat și se situează permanent Partidul Comunist Român. Dar mai presus decît orice exemple pe care am încerca să le analizăm, stăruie consecvența poziției internaționaliste principiale a partidului nostru, a mișcării muncitorești din România, de la începuturi pînă azi. Toemai de aceea, alegerea unora dintre aceste exemple în studiul de față poate crea impresia de minimalizare a altor momente, situații, probleme. Cu acest risc, în cele ce urmează vom încerca să aducem în prim plan cîteva exemple foarte diverse, pentru ilustrarea internaționalismului consecvent al partidului nostru.

Vom menționa în acest context bucuria cu care comuniștii, oamenii din patria noastră au primit succesele Uniunii Sovietice în construirea comunismului, marile prefaceri revoluționare după cel de-al doilea război mondial care au dus la făurirea unei vieți noi, socialiste în Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Iugoslavia, Polonia, Ungaria.

Ne-am referi, de asemenea, la satisfacția cu care a fost primită în România vestea instaurării Republicii Populare Chineze la 1 octombrie 1949, amploarea acțiunilor de salut și solidaritate internaționalistă organizate în țara noastră în sprijinul acestei noi și importante victorii a socialismului internațional.

Cu aceleasi sentimente internaționaliste, comuniștii români, oamenii muncii din țara noastră au primit și salutat vestea instaurării socialismului pentru prima dată într-o țară de pe continentul american — Cuba.

Poporul român a urmărit și urmărește cu aceleasi satisfacție succesele R.P.D. Coreene, R.P. Mongole, R.D. Vietnam în construcția socialismului.

Vibrante acțiuni de solidaritate internaționalistă au exprimat comuniștii, oamenii muncii din România în legătură cu lupta popoarelor din

Asia de sud-est împotriva invaziei imperialiste a S.U.A. Față de războiul imperialist provocat mai întâi împotriva Coreii și apoi a Vietnamului, Laosului și Cambodgiei, solidaritatea internaționalistă a comuniștilor din România, a oamenilor muncii cu lupta popoarelor din aceste țări a cunoscut variate forme și continuitate pînă la victoria finală împotriva agresorilor.

În România s-a desfășurat și se desfășoară o amplă activitate pentru editarea operelor lui Marx, Engels și Lenin. În anii construcției socialiste au fost publicate, de pildă, nouă ediții ale „Manifestului Comunist”, totalizind 368 000 exemplare. Totodată, după eliberarea țării de sub jugul fascist, numai în Editura politică au apărut 105 titluri din lucrările lui Marx și Engels, într-un tiraj de circa trei milioane de exemplare. De asemenea, au fost publicate 32 de volume de „Opere”, totalizând 390 000 de exemplare, precum și 3 ediții, în două volume, de „Opere alese” ale lui Marx și Engels⁴⁴. Toate acestea se adaugă eforturilor și rezultatelor obținute cu multe decenii înaintea eliberării în privința editării și popularizării operei lui Marx și Engels în rîndurile maselor populare din România.

În ceea ce privește editarea operelor lui V.I. Lenin în țară noastră, această acțiune își are începuturile în urmă cu mai bine de șase decenii. Intensificîndu-se îndeosebi după crearea P.C.R., activitatea de traducere, tipărire și popularizare a scrierilor leniniste a constituit, chiar și în condițiile grele ale ilegalității, o preocupare permanentă a partidului nostru, ceea ce a contribuit la procesul de clarificare ideologică din mișcarea noastră muncitorească, de călire revoluționară a militanților comuniști.

După 23 August 1944, tipărirea și răspîndirea operelor lui V.I. Lenin au cunoscut un remarcabil avînt, înscriindu-se în activitatea vastă desfășurată sistematic de Partidul Comunist Român pentru educarea comunistă a oamenilor muncii, pentru înarmarea lor cu ideologia marxist-leninistă. În virtutea acestor preocupări a fost tipărită în limba română întreaga opera a lui V. I. Lenin : în 1965 s-a încheiat editarea seriei de „Opere” (în 40 de volume, într-un tiraj total de 1 624 000 exemplare), iar în 1970 – anul centenarului nașterii lui Lenin – a apărut al 55-lea (și ultimul) volum din seria de ”Opere complete”, într-un tiraj de 900 000 exemplare⁴⁵.

Vastitatea activității de editare a scrierilor leniniste în România este pregnant ilustrată și de faptul că din 1944 și pînă astăzi au fost tipărite 174 de titluri, cu un tiraj total de 6,5 milioane exemplare ; cifra include, pe lîngă operele din seriile amintite, cele 10 ediții de „Opere alese” în 1,2 sau 3 volume, precum și cele mai de seamă lucrări apărute separat în colecția „Biblioteca marxist-leninistă”. De pildă, „Imperialismul – stadiul cel mai înalt al capitalismului” a apărut în 7 ediții, însumînd 224 000 de exemplare ; „Materialism și empirocriticism” – în 3 ediții și peste 80 000 de exemplare ; „Stîngismul – boala copilăriei comunismului” – în 5 ediții, cu 200 000 exemplare, „Statul și revoluția” – 5 ediții etc.

În același timp s-au editat în sprijinul celor ce studiază în învățămîntul de partid și de stat 26 de culegeri tematice, depășind o jumătate de milion de exemplare, între care : „Despre alianța dintre clasa muncitoare

⁴⁴ Editarea operelor lui Marx, Engels, Lenin în România, în „Scînteia”, din 10 martie 1973.

⁴⁵ „Scînteia”, din 21 ianuarie 1973.

și țărăname”, „Despre construcția de partid”, „Despre cultură și artă”, „Despre presă”, „Despre tineret”, „Despre România”, „Despre mișcarea muncitorească și comunistă internațională”.

S-au impus, ca o bogată prezență, cititorilor de toate categoriile sociale și de toate vîrstele din țara noastră lucrări evocînd personalitatea și activitatea marcelui conducător al proletariatului. Amintim, dintre ele : „Lenin — scurtă expunere a vieții și activității sale”, „Amintiri despre Lenin” (2 volume), „Lenin și partidul” (traducere după N.N. Krupskaia) și altele.

Vasta activitate de editare a operelor lui Marx, Engels și Lenin în țara noastră constituie o expresie semnificativă a atenției deosebite acordate de P.C.R., în cadrul programului de educație comunistă, înarmării membrilor de partid, a maselor largi ale poporului cu învățătura marxist-leninistă, în vederea aplicării ei creațoare, potrivit condițiilor specifice României.

În România partidul comunist a desfășurat și desfășoară o insistență activitate editorială pe tărîmul popularizării în masele largi a tradițiilor îndelungate ale cunoașterii și răspîndirii operei lui Marx, Engels și Lenin în țara noastră. În acest sens au apărut pînă acum nenumărate lucrări⁴⁶ și multe altele se află în perspectivă editorială imediată.

O nouă și puternică mășturie a sentimentelor internaționaliste ale Partidului Comunist Român de solidaritate, de prețuire și de întărire a unității cu toate țările socialiste, cu comuniștii din toată lumea, cu toate forțele revoluționare și antiimperialiste de pretutindeni a constituit-o dezvelirea busturilor lui Karl Marx și Friedrich Engels, la București, în ziua de 27 mai 1971. „Dezvelirea busturilor lui Marx și Engels — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu cu acest prilej — constituie un act de adincă prețuire a intemeietorilor celei mai înaintate științe sociale — materialismul dialectic și istoric —, a acestora care au pus bazele concepției științifice despre lume și viață a proletariatului”⁴⁷.

Cu mulți ani în urmă, la 21 aprilie 1960, cînd, la București, a fost dezvelită statuia lui Vladimir Ilici Lenin, ca un omagiu adus aceluia care a fost conducătorul primei revoluții socialiste victorioase din lume și făuritorul primului stat socialist din lume, Gheorghe Gheorghiu-Dej, spunea cu acel prilej : „Monumentul pe care-l inaugurăm este un omagiu adus de poporul nostru lui Vladimir Ilici Lenin — marele geniu al omenirii muncitoare, a cărei învățătură ne luminează drumul spre un viitor de fericire și bunăstare”⁴⁸.

Un alt exemplu edicator pe care îl socotim necesar să-l dăm în acest cadru este cel privitor la relațiile frătești de colaborare și sprijin reciproc pe care le întreține partidul nostru cu partidele frătești din toate țările socialiste. Exemplul ultimilor ani, care au fost martorii unor fru-

⁴⁶ Vezi în acest sens, de exemplu : *Karl Marx în publicistica română*, București, 1972 ; *Friedrich Engels în publicistica română*, București, 1970 ; *Lenin vîzut de români*, Edit. politică, București, 1970 ; Augustin Deac, Ion Ilincioiu, *Lenin și România*, Edit. militară, București 1970.

⁴⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilaterale dezvoltate*, vol. 6, Edit. politică, București, 1972, p. 35.

⁴⁸ Gh. Gheorghiu-Dej. *Arhivele și cuvîntările (1959 — 1961)*, Edit. politică București, 1961, p. 96.

tuoase contacte și tratative reciproce la cel mai înalt nivel între partidul nostru și partidele din celelalte țări socialiste, este edificator în acest sens.⁴⁹

În cadrul manifestării sentimentelor internaționaliste ale partidului nostru se înscrie la loc de cinste participarea delegațiilor noastre reprezentative — la cel mai înalt nivel — la Consfătuirile partidelor comuniste și muncitorești desfășurate la Moscova în 1957, 1960 și 1969.

Reprezentanții partidului nostru au luat parte, de asemenea, și la alte întâlniri, consultări și conferințe internaționale, ale mișcării comuniste și muncitorești, aducîndu-și contribuția la dezbaterea constructivă a problemelor.

O contribuție deosebită la întărirea legăturilor internaționaliste ale clasei muncitoare și poporului român o aduce activitatea asociațiilor de prietenie dintre România și alte țări. Este semnificativă în acest sens activitatea Asociației Române pentru Legături cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.), care ființează din anul 1944⁵⁰. De-a lungul celor aproape trei decenii de existență a organizației, în casele prieteniei româno-societice din București, Cluj, Tg. Mureș, Craiova, Timișoara, Constanța, Brașov, Oradea etc., sau în alt cadru, s-au desfășurat multiple acțiuni menite a contribui la întărirea prieteniei internaționaliste dintre cele două țări și popoare.

După cum este cunoscut, răspunzînd aceluiași spirit internaționalist al politiciei partidului și statului nostru, în cursul anului 1973 au fost puse la București bazele Asociației de prietenie româno-chineză⁵¹. În cadrul adunării festive de constituire a asociației au fost evidențiate sentimentele de stimă pe care popoarele român și chinez și le nutresc reciproc, relațiile de prietenie și solidaritate internaționalistă dintre Partidul Comunist Român și Partidul Comunist Chinez, dintre Republica Socialistă România și Republica Populară Chineză. S-a arătat cu acest prilej că în istoria relațiilor prietenești dintre cele două popoare, un moment remarcabil l-au constituit vizita delegației de partid și guvernamentale române, condusă de tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Republica Populară Chineză, convingările avute de conducătorul partidului și statului nostru cu președintele Mao Tzedun, premierul Ciu En-lai și cu alții membri ai conducerii de partid și de stat din țara prietenă. Asociația de prietenie româno-chineză va contribui la dezvoltarea și consolidarea continuă a relațiilor de solidaritate și de colaborare tovărășească dintre cele două țări, va completa în mod activ munca desfășurată de organizația similară din R.P. Chineză.

În încheierea adunării festive a fost dat citire textului unei telegrame adresate adunării din partea Asociației de prietenie chino-român și Asociației poporului chinez pentru relațiile de prietenie cu străinătatea în care se arată, printre altele : „Sintem convinși că constituirea Asociației, de prietenie româno-chineză va consolida și dezvolta în mod sigur, pe mai departe, relațiile de prietenie și colaborare existente între țările și popoarele noastre”.

Participanții au adresat o telegramă Asociației de prietenie China-România, în care se arată : „Asociația de prietenie româno-chineză își

⁴⁹ Filmul cuprinzător al acestor multiple acțiuni este redat în lucrarea *Sub steagul Internaționalismului socialist*, vol. 3. Edit. politică, București, 1972.

⁵⁰ Vezi detalii în lucrarea : *Traditii de solidaritate internaționalistă româno-sovietică*, Edit. politică, București, 1972, p. 399—420.

⁵¹ „Scîntea”, din 18 aprilie 1973.

propune să contribuie la o mai bună cunoaștere reciprocă, la strîngerea pe mai departe a legăturilor de prietenie frățească, de solidaritate și colaborare tovărășescă dintre poporul român și poporul chinez, la promovarea tot mai largă a schimburilor, a cooperării și contactelor, din diferite domenii, în interesul țărilor noastre, a luptei antiimperialiste, al cauzei generale a socialismului și păcii în lume, pentru pace, democrație și progres social".

Cu deosebite rezultate acționează în țara noastră Institutul român pentru relații culturale cu străinătatea, Liga română de prietenie cu popoarele din Asia și Africa, precum și alte organisme și organizații obștești care militează pentru întărirea legăturilor noastre de amicitie, prietenie și colaborare cu alte țări și popoare.

Un rol deosebit în întărirea relațiilor internaționaliste ale partidului nostru l-a avut vizita efectuată la începutul anului 1972 de către tovarășul Nicolae Ceaușescu într-un număr de opt țări africane. În lumina discuțiilor purtate cu acel prilej s-au extins vizitele reciproce, s-au largit schimburile de delegații, contactele și întîlnirile cu conducători ai partidelor de guvernămînt din țările vizitate, ai altor mișcări progresiste, ca și cu lideri ai mișcărilor de eliberare din teritoriile aflate încă sub dominație colonială. Delegații ale P.C.R. au vizitat, de pildă, R. P. Congo, au participat la congresul partidului de guvernămînt din Republica Zair; în același timp țara noastră a fost vizitată de delegații ale partidelor politice africane. Nu demult s-a aflat în țara noastră o delegație a Uniunii Socialiste Arabe din Egipt, eveniment care s-a adăugat vizitelor similare întreprinse de delegații ale Uniunii Naționale Africane și Partidului Afro-Shirazi din Tanzania, Mișcării Revoluției Sociale a Africii Negre din Republica Africa Centrală, Uniunii Socialiste Sudaneze, Mișcării Populare a Revoluției din Republica Zair, Uniunii Progresiste Senegaleze și altele.

Cu prilejul primirii de către tovarășul Nicolae Ceaușescu a acestor delegații, precum și în cursul convorbirilor care au avut loc cu delegații ale P.C.R. și Frontul Unității Socialiste, s-a exprimat dorința reciprocă de a se asigura dezvoltarea continuă a relațiilor de prietenie între țările și popoarele noastre, în vederea unui progres mai rapid, subliniindu-se, totodată, imperativul unității tuturor forțelor antiimperialiste.

Solidaritatea activă cu aspirațiile popoarelor africane de libertate, independentă și progres, de afirmare a dreptului lor sacru de a lichida dominația colonialistă, folosind orice formă de luptă, inclusiv cea armată, și-a găsit o nouă și puternică expresie în întîlnirile pe care secretarul general al partidului nostru le-a avut cu conducătorii unor mișcări de eliberare africane. La aceste întîlniri a fost afirmată hotărîrea partidului nostru de a acorda în continuare un larg sprijin cauzei juste a popoarelor din Angola, Mozambic, Guineea-Bissau, Namibia și alte teritorii dependente, de a susține ferm popoarele din Republica Sud-Africană și Rhodesia în lupta lor împotriva practicelor rușinoase ale rasismului și apartheidului. După cum se știe, țara noastră a primit în cursul anului care a trecut vizita unor delegații ale Partidului African al Independenței din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde, Mișcării Populare pentru Eliberarea Angolei, Congresului Național African din Africa de Sud. Cu unii din reprezentanții acestor partide și mișcări s-au semnat documente care au consfințit, pentru prima dată, o recunoaștere pe plan internațional a acestora. Reprezentanții

acestor paștide au dat o înaltă apreciere poziției de solidaritate internaționalistă activă, militantă a Partidului Comunist Român, a României socialiste, pentru sprijinul acordat mișcărilor de eliberare. Este un motiv de satisfacție că la ultima sesiune a Adunării Generale a O.N.U., mișcările de eliberare din coloniile portugheze au fost recunoscute ca singuri exponenți autentici ai popoarelor din teritoriile respective.

Desigur, un singur an scurs de la vizita în Africa a secretarului general al partidului nostru este un răstimp istoric scurt; dar chiar și numai acest răstimp este edificator prin tabloul atât de bogat al rezultatelor pozitive. Vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în Africa a deschis țării noastre o poartă largă spre noi prieteni, spre noi state dormice să colaboreze cu România — și nu începe îndoială că surgereala timpului va evidenția tot mai mult covîrșitoarea însemnatate a acestui eveniment făuritor de largi și luminoase perspective în relațiile româno-africane, ca o contribuție de preț la edificarea unei lumi noi, a prieteniei și solidarității între popoare, a înțelegерii și cooperării libere și fructuoase între state, în scopul păcii și progresului general⁵².

O puternică impresie a făcut în opinia publică mondială vizita recentă a tovarășului Nicolae Ceaușescu într-un număr de țări ale Americii Latine. Contactele stabilite, discuțiile fructuoase purtate, spiritul constructiv al tuturor tratativelor purtate cu acest prilej au înscris o nouă pagină luminosa în cartea de aur a politicii internaționaliste a partidului nostru comunist și a politicii externe a României socialiste.

Sub cele mai bune auspicioi s-a desfășurat, de asemenea, în cursul lunii februarie 1974, vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu în cîteva țări arabe.

La fel cum în urmă cu decenii s-a făcut auzit în întreaga lume glasul de solidaritate internațională al clasei muncitoare și al comuniștilor din țara noastră cu Sacco și Vanzetti, Sallay și Fürst, cu Ernst Thälmann și atiția alți eroici luptători revoluționari suprmați în chip bestial de cercurile reacționare, fasciste, tot așa și în anii puterii populare din România, clasa noastră muncitoare, partidul ei s-au ridicat cu energie împotriva valului de represiune îndreptat împotriva comuniștilor, a luptătorilor pentru libertate din oricare colț al globului — val de represiune care nu de puține ori a ajuns pînă la cea maijosnică expresie a lui — asasinatul politic.

Cînd, la 20 ianuarie 1972, s-a aflat despre asasinarea mișelească a lui Amilcar Cabral, în România au avut loc energice acțiuni de protest. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a adresat Comitetului Central al Partidului African al Independenței din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde o scrisoare de compasiune, în care se arăta: „Prin moartea lui Amilcar Cabral, partidul și poporul nostru pierd un prieten și tovarăș de luptă drag pe care l-au avut în mijlocul lor în mai multe rînduri în cadrul bunelor relații de prietenie și solidaritate militantă statonicide între P.C.R. și P.A.I.G.B.

Păstrează în memorie întîlnirile și con vorbirile frecvente avute cu Amilcar Cabral, momente însemnante pe drumul dezvoltării raporturilor

⁵² Însemnatatea deosebită, deplina rodnicie a vizitei tovarășului Nicolae Ceaușescu în Africa, în „Scîntea”, din 11 martie 1973.

dintre partidele noastre, ceea ce și-a găsit o expresie strălucită în comunicatul comun semnat împreună în România anul trecut.

În aceste momente de grea încercare, doresc să reafirm solemn deplina solidaritate a poporului român cu lupta dreaptă pe care o duceți pentru libertate și independență națională și să reînnoiesc hotărîrea noastră de a acorda, în continuare, întregul nostru sprijin eforturilor poporului din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde pentru infăptuirea aspirațiilor sale fundamentale, inclusiv pe calea confruntării armate, de a extinde și consolida legăturile existente între Partidul Comunist Român și Partidul African al Independenței din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde, în interesul unității și victoriei forțelor antiimperialiste de pretutindeni”⁵³.

Aceleași sentimente de profundă revoltă și plenară compasiune le-au împărtășit comuniștii, oamenii muncii din România în momentul aflării vestii privind asasinarea mișelească — la 11 septembrie 1973 — a președintelui Republicii Chile, Salvador Allende. „Întregul popor român a luat cunoștință cu adincă indignare de lovitura de stat provocată în Chile de forțele reacționare, în cîrdeașie cu imperialismul, care a dus la înlăturarea guvernului constituțional, democratic și progresist, expresie a voinței poporului chilian — se arată în Declarația C.C. al P.C.R. dată publicitatii în ziua de 13 septembrie 1973.

Am aflat, de asemenea, cu profundă durere și consternare de asasinarea mișelească a președintelui Salvador Allende Gossens, eminent om de stat, patriot și progresist, conducător al poporului chilian prieten, militant pentru pace și colaborare între popoare.

Lovitura de stat a forțelor reacționare constituie un grav atac împotriva clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, a tuturor forțelor progresiste patriotic din Chile și din întreaga lume, împotriva luptei poporului chilian pentru progres economico-social, și aduce mari prejudicii independenței și suveranității naționale a Republicii Chile.

Comitetul Central al Partidului Comunist Român și întregul nostru popor își exprimă profunda indignare împotriva acestui complot reacționar, a terorii reacționare dezlănțuite contra forțelor democratice, patriotic, progresiste din Chile.

Cerem înacetarea imediată a acestor acte de teroare și ne exprimăm profunda solidaritate cu forțele patriotic, progresiste și democratice din Chile, încrederea că poporul chilian va restabili toate drepturile și libertățile democratice, ordinea constituțională, va face să fie respectată voința sa.

Considerăm că nici o forță nu va putea învinge forțele progresiste, democratice din Chile, nu va putea abate poporul chilian de pe calea luptei pentru o viață mai bună, pentru progres, pentru dezvoltarea sa economico-socială independentă”⁵⁴.

În semn de vibrant protest față de josnicul atentat, în întreaga noastră țară au avut loc puternice manifestații de protest, adunări ale oamenilor muncii în care a fost condamnată lovitura de stat din Chile și asasinarea președintelui Salvador Allende.

Prezentând, în rîndurile de față, unele aspecte ale internaționalismului consecvent al mișcării muncitorești și revoluționare, a Partidului Comunist

⁵³ „Scînteia”, din 23 ianuarie 1973.

⁵⁴ „Scînteia”, an XLIII, nr. 9629 din 13 septembrie 1973.

Român nu am putea încheia fără a sublinia că în munca și lupta noastră pentru construirea societății socialiste ne-am bucurat de solidaritate, simpatia și sprijinul clasei muncitoare internaționale, a partidelor frățești, toate acestea constituind un factor insuflător în opera de făurire a noii orînduri pe pămîntul patriei noastre. Comuniștii români au văzut întotdeauna în acest sprijin o expresie a relațiilor de strînsă solidaritate internaționalistă dintre partidul nostru și celelalte detașamente revoluționare ale clasei muncitoare, ale celor ce muncesc, un izvor nesecat de îmbărbătare în lupta pentru eliberarea națională și socială a poporului, pentru victoria cauzei socialismului în patria noastră.

Clasa muncitoare, întregul nostru popor pășesc în prezent cu încredere pe calea jalonată de cel de-al IX-lea și al X-lea Congres al P.C.R., de Conferințele Naționale din 1967 și 1972 ale partidului pentru făurirea societății sociale multilateral dezvoltate în România și trecerea treptată spre comunism.

În ansamblul preocupărilor partidului nostru rămîne mereu în actualitate cerința valorificării superioare în etapa actuală a tradițiilor internaționaliste îndelungate ale mișcării muncitorești și democratice din țara noastră, a partidului comunist. *Prestigiul personal al conducătorului partidului și statului nostru, contribuția excepțională a tovarășului Nicolae Ceaușescu la dezvoltarea acestei politici internaționaliste se înscrive ca o permanență în viața noastră, o permanență care cunoaște mereu noi și puternice rezonanțe. În conștiința de sine a poporului și în sfera vieții politice internaționale.* Astăzi este larg cunoscut, pînă și departe de frunzările țării, aportul său remarcabil la elaborarea și infăptuirea politiciei externe a României, la afirmarea noilor principii de relații interstatale, la procesul de destindere și colaborare internațională; sunt elogiate dinamismul în promovarea acestor țeluri, energia neobosită depusă în slujba apropierei între națiuni, înțelegerii între state (numai pe linie de stat au avut loc, începînd de la Congresul al IX-lea, peste 100 de întîlniri la cel mai înalt nivel), pasiunea în afirmarea ideilor socialismului și progresului, eforturile în direcția unirii tuturor forțelor progresiste ale lumii de azi.

Se poate afirma cu deplin temei că pe calea deschisă de partid la 23 August 1944 prestigiul internațional al națiunii sociale române a ajuns mai înalt ca oricând în întreaga noastră istorie. Exprimînd sintetic și sugestiv rezultatele procesului de creștere continuă a prestigiului internațional al țării noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază că „România se bucură de prețuirea, simpatia și considerația cercurilor largi ale opiniei publice, are prieteni pe toate meridianele lumii”. O constatare care ne umple înimile de adîncă satisfacție, căci ea confirmă pe deplin justițeala politiciei partidului și statului nostru, aflată în permanență în consens cu mersul istoriei. Această realitate constituie un puternic stimул pentru națiunea noastră de a fi mai departe în primele rînduri ale luptei pentru făurirea unei lumi noi, a păcii și progresului.

Consecvent politicii internaționaliste, Statutul Partidului Comunist Român are înscrisă pe prima lui pagină sublinierea faptului că: „Pornind de la principiile marxism-leninismului, internaționalismului proletar, egalității depline în drepturi, independenței și neamestecului în treburile

interne, de la dreptul fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia sa politică, Partidul Comunist Român întreține legături de colaborare cu partidele comuniste și muncitorești frățești, aducîndu-și contribuția activă la întărirea unității și coeziunii mișcării comuniste și muncitorești internaționale în lupta împotriva imperialismului, pentru triumful cauzei socialismului și comunismului.

Partidul Comunist Român dezvoltă legături de colaborare cu mișcările revoluționare, sociale, muncitorești, democratice și progresiste din întreaga lume.

Scopul final al partidului este construirea societății fără clase — societatea comunistă”.

Angajarea noastră într-o asemenea operă constituie dovada eloventă a internationalismului militant după care ne călăuzim.

Ca și pînă acum, poporul român, strîns unit în jurul partidului, al conducerii sale încercate, ferm hotărît să realizeze programul de edificare a socialismului și comunismului pe pămîntul României, își va aduce întreaga contribuție la lupta pentru triumful cauzei păcii, independenței și progresului în lumea întreagă.

LA POLITIQUE INTERNATIONALISTE, MILITANTE DE LA CLASSE OUVRIÈRE, DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

RÉSUMÉ

S'appuyant sur une ample documentation, l'auteur s'applique à synthétiser de l'ensemble des problèmes touchant la continuation par le Parti Communiste Roumain, durant les années de la révolution et de la construction socialiste, des glorieuses traditions internationalistes du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie. L'idée fondamentale qui s'en détache porte sur l'esprit de suite dans lequel le Parti Communiste Roumain a exprimé sa position internationaliste d'appui à la lutte pour le progrès menée dans d'autres pays par les mouvements révolutionnaires et démocratiques, par les partis communistes et ouvriers.

Présentant un grand nombre d'exemples concrets qui conduisent le lecteur de la théorie à la pratique, l'auteur aborde une problématique majeure sous les aspects les plus variés que l'internationalisme du Parti Communiste Roumain a embrassé et continue d'embrasser.

Il accorde une attention particulière aux années qui ont suivi les IXe et X^e congrès du Parti Communiste Roumain, relevant la puissante intensification des actions internationalistes de la classe ouvrière, du peuple roumain tout entier. On souligne de façon prenante le fait que le prestige personnel du dirigeant du parti et de l'État, la contribution exceptionnelle du camarade Nicolae Ceaușescu au développement de la politique internationaliste du pays constitue une permanence dans la vie du peuple roumain, une permanence qui connaît de nouvelles et puissantes résonances dans la conscience du peuple et la sphère de la vie politique internationale.

www.dacoromanica.ro

PROIECTUL LUI GHEORGHE BOGDAN-DUICĂ
(DIN 1895) PENTRU „O ISTORIE POLITICĂ A
ROMÂNIILOR ARDELENI”

DE

AUREL RĂDUTIU

În cultura românească de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului următor contribuția învățatului ardelean G. Bogdan-Duică, născut în 1866 și mort în 1934, a fost revendicată de fiecare dată, insistent, aproape exclusiv de istoria și critica literară. O a doua observație care se impune urmărind aprecierile făcute asupra operei sale privește capacitatea sa analitică iesită din comun, datorită căreia autorul epuizează subiectele tratate, manifestând o vocație rară spre cercetarea ultimului detaliu, reținut de cele mai multe ori nu dintr-o ambiție de erudiție deșartă ci pentru valoarea lui semnificativă. De aici predilecția pentru cercetarea restrânsă și specializată, purtată pînă la istovirea tuturor detaliilor și a posibilităților de interpretare. Un moment decisiv în acreditarea acestor aprecieri asupra lui G. Bogdan-Duică l-a constituit chiar anul morții sale, prilej cu care omul și opera sa au fost îndelung evocate în publicistica de cultură din întreaga țară. S-au întîlnit atunci în aprecieri ca cele de mai sus personalități remarcabile în cultura noastră, istorici, istorici literari, critici literari și a. Astfel, N. Iorga observa că G. Bogdan-Duică era neîntrecut „în strîngerea știrilor mari și mici, mai ales mici, căci migala îl îmbăta de bucurie...”¹ Aceeași observație la S. Pușcariu care remarcă metoda „atomistică” a lui G. Bogdan-Duică “care face din scriserile sale cele mai complete monografii. Spre maiile opere de sinteze nu se simțea atras”.² Pentru I. Breazu, G. Bogdan-Duică era „un analist redutabil”, care „s-a oprit mai mult la analiză și a privit sinteza cu sfială, cu toate că, am credință, că ar fi putut-o face,”³ sau „Homer al erudiției”, „spirit analitic prin excelенță”, care, „cu toate că licențiat în istorie,

¹ N. Iorga, *Gheorghe Bogdan-Duică în Oameni cari au fost*, III, Buc., 1936, p. 395.

² S. Pușcariu, *Gheorghe Bogdan-Duică în vol. omagial În memoria lui G. Bogdan Duică*, Cluj, 1935, p. 8.

³ I. Breazu, *Gh. Bogdan-Duică, critic și istoric literar*, în același volum, p. 32.

cercetările lui s-au îndreptat spre literatură, pe care o considera „drept cea mai mare energie românească modernă”⁴. Mai nuanțate ni se par aprecierile din acel moment (1934) ale lui Șerban Cioculescu care sublinia mai clar și mai apăsat totodată că cercetarea monografică la G. Bogdan-Duică nu este numai „un act de închinare” la adresa unor personalități istorice și nici refugiu într-o modalitate mai ușor abordabilă, motivat printr-o incapacitate sau aprehensiune spre spațiile de amplă respirație ale sintezei, ci „mărturisire de credință metodologică, ce s-ar putea numi evolutivă în materie de „valori etice, juridice, politice, nu estetice” — după aprecierile lui G. Bogdan-Duică însuși — valori reclamate ca normative etice, juridice și politice pentru prezent ale unui trecut exemplar. Ș. Cioculescu atrăgea atenția și asupra faptului că „se pare că în ultimul timp [Gh. B. D.] avea de gînd să scrie o întinsă istorie a culturii în Transilvania, pentru care era pregătit ca nimeni altul...”⁵

Momentul următor în care G. Bogdan-Duică se fixează în conștiința posterității ca *istoric și critic literar* aparține lui D. Popovici cu studiul său fundamental, *Evoluția concepției literare a lui G. Bogdan-Duică* (Lecție de deschidere a cursului de istoria literaturii române moderne ținut la Facultatea de litere din Cluj, noiembrie 1936).⁶ Încă de la începutul studiului D. Popovici precizează locul în care se așează G. Bogdan-Duică în cultura noastră: „Bogdan-Duică se infățișează ca imaginea desăvîrșită a istoricului literar. Și, într-adevăr, istoria literară este îndreptățită să reclame pentru ea capitolul cel mai rezistent din activitatea regretatului profesor”⁷. Cu posibilitățile sale recunoscute de cercetare comparativă, D. Popovici — urmașul la catedră al lui G. Bogdan-Duică — a făcut o reconstituire minuțioasă a ideologiei literare a ilustrului său înaintaș, pe măsură ce aceasta se împlinește, de la începuturile sale de „resonator” fidel al teoriilor estetice junimiste, ale unui estetism idealist în puritatea lui maioresciană, peste care se suprapun, pentru a-l atenua, influențe din mișcarea de idei europeană cu care se ținea la curent și din care cele mai notabile rămîn influențele istorismului și determinismului lui Taine.

După studiul lui D. Popovici exogeza asupra învățățului ardelean nu mai înscrie nici o lucrare de profunzimea acestuia. Este meritul, printre alții, al lui V. Netea de a ni-l păstra în actualitate, într-o cuprindere generală a personalității sale multilaterale subliniind caracterul enciclopedic al pregătirii și preocupărilor lui G. Bogdan-Duică, de critic și istoric literar, animator cultural, îndrumător al învățămîntului și al școlii, om politic și profesor, istoric al culturii, istoriograf în general⁸.

De reținut, în sfîrșit, că în 1966, la centenarul nașterii sale, evocările despre G. Bogdan-Duică, au subliniat domeniul se poate spune, de acum tradițional, al criticii și istoriei literare ca terenul prin excelență al afir-

⁴ Idem, *George Bogdan-Duică* în „Gînd Românesc”, 1934, II, p. 493—494.

⁵ Ș. Cioculescu, *G. Bogdan-Duică* în „Revista Fundațiilor Regale”, 1934, I, p. 627—639; pentru o informație completă asupra evocărilor din 1934 ale lui G. Bogdan-Duică vezi: *Bibliografia publicațiilor (1933, 1934, 1935)* condusă de I. Breazu în „Dacoromania”, IX (1936—1938) p. 506—507.

⁶ „Dacoromania”, IX, p. 15—55.

⁷ Ibid., p. 15.

⁸ V. Netea, *Viața și opera lui G. Bogdan-Duică*, Buc., 1940; idem, *Figuri ardeleni*, Buc., 1943, p. 91—96; idem, *De la Petru Maior la Octavian Goga. Studii și evocații istorice*, Buc., 1944, p. 179—205.

mării și consacratii marelui învățat⁹, iar recent, o nouă cercetare ne promite lucruri noi despre G. Bogdan-Duică, dar și de această dată, tot în ce privește activitatea sa de critică literară¹⁰.

Dar exgeza chiar a activității lui G. Bogdan-Duică în domeniul criticii și istoriei literare nu poate fi detașată deplin de activitatea sa istorică propriu-zisă căci modul în care este revendicat așa cum am văzut, în cele de mai sus G. Bogdan-Duică pe seama criticii și istoriei literare deși pune în valoare o latură din cele mai însemnate a activității sale cărturărești, pune în evidență numai un aspect al activității sale multilaterale. Deși activitatea sa de istoric în înțelesul propriu-zis al cuvântului nu i-a fost negată, asupra contribuției sale în acest domeniu, amintită trecător în atitea prilejuri, nu s-a opus nimeni. Or, după părerea noastră, astăzi moștenirea lui G. Bogdan-Duică interesează din ce în ce mai mult istoriografia propriu-zisă. Lucrările cu care G. Bogdan-Duică rezistă în actualitatea de referință sunt mai degrabă lucrări de istorie. Monografiile sale despre Simion Bărnuțiu, Gheorghe Lazăr sau Eftimie Murgu, partea cea mai rezistentă a creației sale, se opresc asupra acestor personalități istorice nu pentru activitatea lor scriitoricească, ci pentru valoarea național-politică a activității lor, a contribuției lor ca faptă și idee politică. Să mai amintim, de asemenea, că primul său studiu biografic mai întins se oprește asupra unui istoric, Petru Maior (Cernăuți, 1893, 63 p.), iar cind dă monografia unui scriitor, acesta este Ioan Barac, (București, 1933, 168 p.) ales numai ca pretext, după mărturiile proprii ale autorului, pentru a dezvăluî o epocă. Dacă s-a remarcat — și pe bună dreptate — că în aceste domenii contribuția sa metodologică și principală a fost încorporarea criticii literare în istoria literară (D. Popovici) ideea se cere continuată cu adaosul că în concepția lui G. Bogdan-Duică această interferență în avantajul punctului de vedere istoric nu se oprește la istoria literară. S-ar putea urmări cum istoria literară la rîndul ei se încorporează la G. Bogdan-Duică în istoria culturii în general, cu ponderea pe istoria ideilor, iar această istorie a culturii se integrează și ea în istoria social-politică a unei națiuni. Iată-ne așa dar, angajați într-o perspectivă nouă în care G. Bogdan-Duică, critic și istoric literar, specialistul detaliului și al analizei ne apare ca istoric al devenirii social-politice, capabil de vizuirea largă a istoriei neamului și în consecință, de modalitatea sintezei ca metodă de abordare a acesteia. O discuție în acest sens este necesară și de dorit. O inaugurăm oprindu-ne deocamdată la începuturile activității sale, mai precis la proiectul său din 1895 pentru „o istorie politică a românilor ardeleni”.

⁹ Vezi în acest sens: V. Netea, *Criticul și istoricul literar Gh. Bogdan-Duică în „Luceafărul”*, IX, 1966, nr. 51, și G. S. Nicolescu, *G. Bogdan-Duică în „Revista de istorie și teorie literară”*, t. 15, 1966, nr. 3, p. 457–463. Remarcind pioneratul lui Bogdan Duică în istoria literară, precum și faptul că primul o reprezintă în Academie, G. S. Nicolescu, în ce privește restrîngerea analitică a învățăturii la studii circumscrise cel mult monografic adăuga: „Nu știm dacă îi lipseau cu adevărat ideile generale cum el însuși, într-o măsură, consideră, declarând cîndva a nu se simți capabil să reconstituie sinteze asupra unor epoci, cu atît mai puțin originalitatea gîndirii...” (*ibid.*, p. 455).

¹⁰ Silvia Goga, *Considerații asupra începuturilor activității de critic literar a lui G. Bogdan-Duică în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” Series Philologica. Fasc. 1, 1970, XV.*, p. 3–16.

G. Bogdan-Duică a făcut cunoscut acest proiect lui Nicolae Popea într-o scrisoare expediată din Sibiu cu data de 8 martie 1895 (vezi *Anexa* cu textul scrisorii). Scrisoarea începe cu semnalarea articolelor sale intitulate *Trei ani istorici*, publicate în *Tribuna*, cu precizarea că sunt „cîteva pagini dintr-o lucrare nescrisă”, dar pentru care adună material. Lucrarea este — scrie G.B.D. — „o istorie politică a românilor ardeleni. Ea ar urma să fie scrisă „în spiritul școlii lui Ranke, pe care am cunoscut-o în timpul studiilor universitare”. Acest spirit, speră, îl va duce la o realizare superioară „nemistuibilei opere a lui Barițiu, care e bun ca material dar slab în judecăți”.

Pentru a se documenta în vederea acestei lucrări ar dori să cunoască „Memoriul” lui Șaguna, a cărui publicare integrală, după cîte se vede, Popea o amînă mai mult decît poate el să aștepte. „Aș dori — scrie G.B.D. — să public cartea mea în nemînte, din incidentul mileniului”. Ar vrea pentru aceasta să poată consulta partea nepublicată a memoriului, și ar dori în acest scop să plece la Caransebeș, dacă Popea i-ar îngădui lucrul acesta.

Să analizăm mai pe larg cuprinsul acestei scrisori. Să începem cu destinatarul scrisorii, Nicolae Popea, și obiectul cererii sale, accesul la partea nepublicată a „memoriului” lui Șaguna.

1. Cu Nicolae Popea, G. Bogdan-Duică era cunoștință veche. N. Popea îi „prezidase” bacalaureatul la gimnaziul „Andrei Șaguna” din Brașov, împrejurare de care își aducea aminte și fostul comisar consistorial, arhimandrit și vicar episcopal, mai tîrziu, cînd cei doi se întîlnesc în Sibiu anilor de redacție ai lui G. Bogdan-Duică la „Tribuna”, în acea „capitală sufletească a Ardealului” de atunci.¹¹

În 1895, cînd G. Bogdan-Duică îi cerea permisiunea să vadă partea nepublicată a *Memorialului*, N. Popea era deja biograful consacrat al lui Șaguna. Publicase în 1873 „Schiță biografică” a ilustrului personaj (*Telegraful Român*, 1873, nr. 57 și urm.), pe care a reluat-o într-o biografie mai dezvoltată în 1879 (*Arhiepiscopul și Metropolitul Andrei Baron de Șaguna*, Sibiu, 1879). În 1900 evocarea lui Șaguna va constitui apoi subiectul discursului său de recepție la Academie (*Discursuri de recepție*, XXI, Buc., 1900). Pînă la primirea lui N. Popea în Academie, el a mai publicat o lucrare legată de Șaguna. Este tocmai „Memoriul” pe care îl cere G. Bogdan-Duică. Partea publicată a apărut la Sibiu în 1889 cu titlul *Memorialul Arhiepiscopului și Metropolitului Andrei Baron de Șaguna sau, Luptele naționale politice ale românilor. 1846—1873*. (t. I, 408 p.). Lucrarea după cum o apreciază chiar autorul ei, „nu e propriu zis o istorie ci mai vîrstos o cronologică expunere a celor mai însemnate acte care... se petrecură în sînul poporului român, cu precădere pe terenul național — politic — ” (p. IV.— V.). Neputind fi cuprinse într-un singur volum — continuă autorul — „,opul va ieși în două, eventual în trei tomuri, în formatul și

¹¹ Gh. Bogdan-Duică, *Discușii literare. I. Slavici în Societatea de Mîne*, 1925, II, p. 61. Examenul de maturitate s-a ținut „scripturistic” din 29 Mai plină în 6 Iunie st. v. și „verbal” în 21, 22 iunie 1885 sub „prezidiul” lui N. Popea, asistînd ca reprezentant al guvernului și Ignatz Veres, directorul gimnaziului regesc de stat din Brașov. Printre cei 19 promovați se găsea și Bogdan George „școler cl. VIII”, „stipendist”, avînd o bursă de 50 fl. din vîsteria bisericii St. Nicolae din Schei. Cf. XXI. *Programă a Gimnaziului Mare Public Român... din Brașov pe anul școlar 1884/85*, Brașov, 1885, p. 84—85; vezi și Andrei Birseanu, *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 569.

mărimea celui de față” [adică în 8⁻⁰] (*ibidem*). Până în 1895 nu a mai apărut însă nici un volum și el nu va mai fi continuat nici după această dată.

Această colecție de acte, într-adevăr importantă pentru istoria românilor ardeleni din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, a luat naștere, așa cum ne informează Ilarion Pușcariu, din dorința lui Șaguna „de a-și pregăti conștient imaginea personalității [sale] pentru posteritate; cu sărguință și-a adunat în anul 1871 toate scrisorile și actele mai însemnante despre cele sevîrșite de dinsul în viață pe terenul bisericesc, cultural, politic și, aranjindu-le după conținut, prin luna lui octombrie mi le-a predat mie însoțite de un memoriu compus și scris de mâna lui”. I le-a predat ca, după moartea sa, Ilarion Pușcariu să le încredințeze fratelui său Ioan Pușcariu, ales de Șaguna ca biograf al său. La scurtă vreme însă Șaguna le-a cerut înapoi și i le-a dat lui Nicolae Popea, nu înainte ca pre-văzătorul Ilarion să-și facă după acte cîte o copie¹².

N. Popea căruia îi revin în cele din urmă actele era și el unul din cei mai apropiati colaboratori ai lui Andrei Șaguna. Fusese secretarul său (din 1854), profesor la seminarul din Sibiu, vicarul lui Șaguna din 1870, candidat chiar la scaunul metropolitan după moartea lui Șaguna. Om influent în conducerea bisericii ortodoxe din Transilvania, capul „opozitionei” față de mitropolitul Miron Roman, succesorul lui Șaguna, care incomodat de anturajul prea apropiat al lui Popea, este bucuros să-l știe episcop la Caransebeș, în care funcție acesta va fi ales în 1889.¹³

Era tocmai anul apariției tom. I. din *Memorial*. La Caransebeș Popea a luat cu sine și o parte din arhiva Șaguna de care se arăta interesat G. Bogdan-Duică. Nu știm dacă N. Popea a răspuns scrisorii lui G. Bogdan-Duică nici dacă acesta a fost la Caransebeș. Nevoit să plece din Ardeal în „țară” în anul următor^{13a} preocupările lui G. Bogdan-Duică se vor îndepărta de subiectul proiectului său. Din acesta apucase doar să dea partea intitulată *Trei ani istorici*.

2. Articolul *Trei ani istorici*, apărut în „*Tribuna*” din 1895, avea ca subtitlu *Un răspuns istoric la un articol politic*¹⁴. Autorul lui făcea parte din redacția marelui cotidian politic. Era a doua sa participare la redacția „*Tribunei*”, venit aci în toamna anului 1894, după ce mai făcuse parte din redacția aceleiași publicații între 1888—1893. Apărută la Sibiu din 1884,

¹² Ilarion Pușcariu, *Din ultimii ani ai vieții mitropolitului Andrei baron de Șaguna, despre boala și moartea sa în vol. omagial, Mitropolitul Andrei baron De Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a morții lui*, Sibiu, 1909, p. 420—421.

¹³ I. Lupaș, *Nicolae Popea și Ioan Micu Moldovan* în vol. *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 429—486.

^{13a} În „țară”, „abia din 26 februarie 1909 am fost cetățean român; pînă atunci am fost priveag ardelean, dar bine primit pretutindeni”. Cf. G. Bogdan-Duică, *Pentru cititorii mei în „Națiunea”* (Cluj), 1927, I, nr. 70.

¹⁴ „*Tribuna*”, 1895, XII, nr. 12, 13, 15, 17. *Bio-bibliografia lui Gheorghe Bogdan Duică (1866—1934)* de I. Crăciun și I. Breazu nu înregistrează această lucrare. Bibliografia de mai sus are și alte lacune, unele — ca și în cazul de față — semnalate de D. Popovici, op. cit. în „*Dacoromania*”, IX., p. 16 și de Al. Iordan, *Contribuționi la bibliografia lui G. Bogdan-Duică în „Convorbiri Literare”*, LXXI, 1938, p. 270—275.

„Tribuna” și-a cîștigat de la început prestigiul de „cel mai bun ziar politic cotidian al românilor ardeleni”¹⁵.

În anii 1894–1895, cînd G. Bogdan-Duică se găsea din nou în redacția „Tribunei” prestigiul acesteia crescuse enorm prin inițierea și sprijinirea mișcării memorandiste, în care „Tribuna” și tribuniștii, se știe, au imprimat mișcării dinamismul ei, au cîștigat bătălia principală privind oportunitatea înaintării Memorandului și au grăbit momentul prezentării actului, în opoziție cu politica de amînare a acțiunii, susținută de unii fruntași ai Partidului Național Român, mai ales de V. Babeș și Al. Mocioni. G. Bogdan-Duică însuși inițiază și participă la unele acțiuni hotărîtoare pentru această schimbare în orientarea tactică a politicii Partidului Național. Se cunoaște rolul lui în organizarea „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, și în evenimentele care au dus la redactarea „Memorialului studenților universității români” precum și efectele violentei sale campanii de presă („Românul”, „Gazeta Nouă”, „Timpul”, „Tribuna” s.a.) împotriva „politiciei de așteptare” din care nu lipsesc atacurile directe la susținătorii ei, V. Babeș și Al. Mocioni¹⁶. Toamna anului 1894, cînd G. Bogdan-Duică revine în redacția „Tribunei”, se caracterizează prin aceeași tensiune politică ridicată, sporită chiar după dezbatările procesului memorandistilor (mai 1894) și condamnarea acuzațiilor politici. În iulie a aceluiași an cei condamnați încep să fie arestați și deportați în închisorile de la Văt și Seghedin după ce guvernul desființase Partidul Național Român. În lipsa fruntașilor Partidului aflați în detenție, o mare adunare populară ținută la Sibiu (28 noiembrie 1894) hotărăște cîntînuarea luptei naționale și recomandă convocarea congresului naționalităților pentru august a aceluiași an, printre alte rațiuni și din aceea a contracarașii modului în care erau concepute apropiatele serbare ale mileniului. Primele luni ale anului 1895 au cunoscut o activitate febrilă atât în cercurile politice românești cît și în acelele ale slovacilor și sîrbilor.¹⁷ Articolul *Trei ani istorici* era publicat în iznuarie (15/27 iznuarie – 21 ianuarie/2 februarie) iar serisoarea către N. Popea era din martie. Conjectura politică era acum mai mult decît stimulatorie pentru tentația unei lucrări de istorie politică a românilor ardeleni. Necesitatea unei asemenea lucrări o resimțea nu numai G. Bogdan-Duică. Ea era resimțită într-un context mult mai larg istorico-politic, nu numai românesc ci și străin, european, acum după ce interesul opiniei publice europene fusese captat și trebuia menținut pentru problemele naționale ale monarhiei. Această necesitate o exprimă cu claritate, de

¹⁵ I. Lupaș, *Incepiturile și epocele istorice ale ziaristica românești transilvane* (1923) în *Studii istorice*, V, p. 323; în 1895 ceilalți membri ai redacției erau: Septimiu Albini, directorul publicației, I. Augustini, Liviu Albini, Ioan Dolean, Ion Dordea, Gheorghe Moldovan, Ioan Moța, I. Rusu-Sîrianu. Cf. I. Moța, *42 de ani de gazetărie*, Orăștie, 1935; vezi fotografia colectivului redațional din acel an la p. 3.

¹⁶ Aprecieri asupra evenimentelor acestor ani și amânunte la: I. Moga, *Tribunișt și Mișcarea memorandistă* în „Gînd Românesc”, II, 1934, p. 265–271; V. Netea *Istoria Memorandului*, București, 1947; Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 145–210.]

¹⁷ Șt. Pascu, *Relations roumano-slovaques à la dernière décennie du XIX siècle* în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1968, t. VII, nr. 3, p. 388.

pildă, Eugen Brote în memoriul său politic, publicat întii în limba germană, tradus apoi, cu unele modificări și în limba română.¹⁸

Se poate spune că mișcarea memorandistă a declanșat, asemeni celeilalte mari mișcări petiționare, *Supplex libellus Valachorum* (1791), un interes sporit în istoriografia vremii. În condițiile luptei pentru afirmarea politică a națiunii române acțiunea *Supplexului* s-a prelungit în istoriografie dînd naștere unei școli istorice al cărui efort s-a cheltuit mai ales în slujba ideilor de vechime, noblete și continuitate istorică a neamului. În noile condiții, mișcarea memorandistă deplasază interesul istoric spre o altă temă, aceea a legitimității independenței politice a Transilvaniei sub formă de autonomie, cu respectul dreptului de autodeterminare a naționalităților. Sub imperiul acestei direcții evoluează istoriografia politică românească în Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și în primii ani ai secolului următor, pînă la 1918.¹⁹ Chiar dacă de această dată nu s-a mai vorbit de o „școală istorică”, anumite elemente comune ce rezultă din această nouă direcție marchează un *current* istorografic ce pornește din istoriografia anilor imediați următori revoluției din 1848—1849, momentul Memorandului constituind în cadrul acestuia fermentul său principal. Probabil, o viitoare istorie a istoriografiei românești va pune mai evident în lumină aceste relații. Noi să reținem, deocamdată, ceea ce ne privește direct, adică faptul că „proiectul” lui G. Bogdan-Duică nu apare ca un angajament strict personal, că acesta aparține unui moment istoric al dezvoltării istoriografiei noastre și că, din acest punct de vedere, interesul său ciștințăgă în greutate.

Dat fiind că proiectul său, G. Bogdan-Duică nu l-a împlinit, între scrisorile sale — nici în cele rămase în manuscris — nu ni s-a transmis o lucrare de sinteză asupra istoriei politice a românilor ardeleni, să examinăm articolul *Trei ani istorici* pe care autorul îl declară ca fiind pagini din lucrarea plănuitură. Articolul, aşa cum rezultă și din subtitlul său, are un caracter polemic. Polemica se adresează autorului anonim²⁰ al unui articol

¹⁸ Eugen Brote, *Die Rumänische Frage in Stebenbürgen und Ungarn*, Berlin, 1895; versiunea românească: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, Buc., 1895. În *Precuvintare* autorul scria: „Luptele zilnice și adeseori foarte aprinse între maghiari și români au concentrat interesul public mai mult asupra actualității, iar originea și dezvoltarea cestiuñii, a corir cunoștință exactă este însă neapărat trebuincioase pentru judecarea și deslegarea ei, au fost mai puțin băgate în seamă și uneori chiar date uitării”, și, mai departe: „se simte lipsa unei expuneri politice a cestiuñii dela originea ei și pînă astăzi.” (p. V.)

¹⁹ Al. Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, Buc., 1923, p. 21—22.

²⁰ Fără să susțină direct că autorul anonim al *Anchetelor* ar putea fi V. Babeș, G. Bogdan-Duică face o aluzie semnificativă la influența pe care V. Babeș, sigur, o are în redacția ziarului „Dreptatea” și atrage atenția asupra unor interpretări identice, exprimate asupra evenimentelor tratate în acest articol, cu cele cuprinse într-o comunicare ținută de acesta la Academie în martie 1882. Cf. „Anal. Acad. Rom.”, s. II, t. IV (1881—1882), p. 146; textul comunicării cu titlul: *Notiße biografice asupra vieții și activității decedatului Andrei Mocioni (Mosconyi)* în „Anal. Acad. Rom.”, s. II, t. V, Memoriile și Notiße, Buc., 1883, p. 353—395. Aprecierile lui G. Bogdan Duică cu privire la activitatea politică a lui Andrei Mocioni din anii 1849, 1860 au rămas fără ecoul cuvenit în istoriografia noastră, atât în lucrările mai vechi (Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, Buc., 1939, p. 31—100) cit și în cele mai recente (Gelu Neamțu, *Tendințe și valori în activitatea politică a lui Andrei Mocioni în 1848—1877*, în „Banatica”, 1971, I, p. 301—311). Un punct de vedere identic cu al lui G. Bogdan Duică privind pe Andrei Mocioni, la Vincențiu Bugariu, *Andrei Mocsnyi de Foieni în „Societatea de Miine”*, 1931, VIII, p. 399—400..

intitulat *Anchetele* care apăruse în ziarul „Dreptatea” (II, nr. 5) din Timișoara și în care erau evocate împrejurările politice din anii 1849, 1860 și 1867 (= cei „trei ani istorici”) și activitatea aşa numitelor „Anchete – deputațiuni” la care luaseră parte unii din fruntașii politici români de atunci, chemați spre a fi consultați de către Francisc Iosif I. Fără a intra în amănuntele răspunsului polemic al lui G. Bogdan-Duică vom reține unele precizări de principiu pe care acesta le subliniază vis-à-vis de preopinientul său, importante pentru concepția sa istorică și pentru ceea ce ar fi putut să fie lucrarea plănuitură de el. Prima observație care se cere arătată, de la început, privește independența necesară unei cercetări istorice obiective. Comandamentele politicii curente de partid pot avea rațiunile lor bine motivate, calea spre adevărul istoric însă nu li se subordonează. După concepția lui G. Bogdan-Duică cercetarea obiectivă a istoriei nu este compatibilă cu *modificarea caracterului moral* al faptelor istorice. Istoricul trebuie să mențină o cumpănată apreciere asupra acestora, să nu „depună” în ele în mod „artificial” opțiunile sale politice, demne de respect în ceea ce-l privește personal, dar nepotrivite ca măsură și criteriu pentru trecutul istoric. O istorie politică nu este posibilă decât cu respectul unei cit mai riguroase cronologii a evenimentelor. Cronologia evenimentelor interne precum și descoperirea cauzalității lor să respecte cronologia evenimentelor externe, contextul politic general în care se situează, și, de aci, importanța determinărilor externe care le veghează la origine. Aprecierile asupra rolului personalităților politice în istorie urmează să rezulte în consecință din situarea lor în miezul evenimentelor cu urmărire atentă a tuturor factorilor care le determină acțiunile. Acestea erau tot atitea capete de acuză la adresa anonimului istoric, colaborator al ziarului „Dreptatea” în coloanele căruia istoria a fost mistificată, golită de sensul ei real. În lumina acestor precizări metodologice și de principiu altfel, decât apar în articolul incriminat, și apar lui G. Bogdan-Duică rolul lui A. Șaguna și Andrei Mocioni în „ancheta deputațiune” din 1849 — prilej cu care au fost înaintate împăratului *Petitionea generală* (...) din 25 februarie și Înalțului Minister Împăratesc, *Memorialul Fruntașilor Români* din 5 martie, precum și politica Curții față de români, ale căror adevărate cauze autorul anonim nu le-a înțeleas, după cum n-a înțeles nici momentul politic din 1860, cu prilejul cuvîntărilor rostite în sesiunea din acel an a Reichsrath-ului. Interpretării subiectiviste a anonimului istoric decurgînd din simpatiile sale politice, exaltînd rolul lui Mocioni și minimalizînd sau acuzînd chiar pe acela al lui Șaguna, G. Bogdan-Duică îi opune o apreciere istorică obiectivă: A. Mocioni, susținînd politicește formula țărilor autonome cu limite etnografice distincte în cadrul monahiei, a *dezvoltat un ideal*, A. Șaguna, acceptînd ideea țărilor autonome în limitele lor istorice și cu egală îndreptățire a națiunilor din ele, foimulă mai apropiată vederilor oficiale, se dovedea *politicianul real*, și, concilide G. Bogdan-Duică, „avem motive să fim mulțumiți cu amîndoi reprezentanții noștri în Reichstrath-ului dela 1860” (*Tribuna*, XII, 1895, nr. 13). Si exemplele ai putea fi înmulțite. Ele ne întăresc convingerea că la 1895 cind G. Bogdan-Duică mărturisea intenția să scrie o istorie politică a românilor ardeleni el era pe deplin stăpîn pe mijloacele metodologice necesare unei asemenea întreprinderi, avea o vizion remarcabilă a contextului politic european și, ceea ce nî se pare cu totul remarcabil, stăpînea o *concepție istorică*, în lumina căreia

credea cu convingere că a sosit momentul să fie scrisă istoria românilor ardeleni. Această nouă concepție se definește întîi ca o reacție împotriva școlii barițiene în istoriografie, după modelul maiorescian, și al școlii critice junimiste, al curentului „contra școlii bănuțiene”, ca o prelungire anacronică a latinismului provincial și necritic în cultura românească.

3. Să ne oprim deci un moment și asupra acestui aspect, al raportului G. Bogdan-Duică — Gh. Barițiu.

Atitudinea critică față de Gh. Barițiu, ca istoric, manifestată de G. Bogdan-Duică este printre primele, poate prima reacție de acest fel a unui istoric ardelean, la adresa unei personalități de prestigiu lui Gh. Barițiu și a unei opere monumentale pentru acea vreme cum sunt *Părțile alese din istoria Transilvaniei...*

Cu cîțiva ani înainte, în 1891, rezerve față de această luciare istorică manifestase și A. D. Xenopol, într-o recenzie a primelor două volume ale istoriei lui Barițiu, în care, recunoscînd marea valoare informativă a lucrării, Xenopol semnala și scăderile acesteia, empirismul și pragmatismul în tratarea istorică și mai ales deficiențele metodei biografice care l-a călăuzit pe autor în alcătuirea lucrării sale²¹.

Într-un limbaj mai dur, G. Bogdan Duică exprima același punct de vedere în formula „nemistuibila opeia” a lui Barițiu, care e bun ca material dar slab în judecăți”. Altfel, în aprecierea locului lui Gh. Barițiu în cultura noastră, G. Bogdan-Duică recunoaște meritele acestuia: „N-a fost un geniu dar a fost un viguros talent copit din vreme și a sosit la timp într-o epocă cînd pe toată întinderea poporului nostru erau rari punctele în care gîndirea se afla în neîntreruptă mișcare: el alcătuia Brașov una din aceste iari oaze”, scriese G. Bogdan-Duică în 1893, la moartea lui Gh. Barițiu, și mai departe, referindu-se chiar la *Părțile alese*: „Cine ar putea spune că bogăția informațiilor lui nu este de cel mai mare preț? Cine nu-i de părere că dacă Barițiu ar fi murit înainte de a săvîrși luciarea sa din urmă („Părțile”) noi am fi pierdut o cunoaștere pe care nimeni cu nimic n-ar fi putut-o înlocui”²². Se poate vorbi la G. Bogdan-Duică de două atitudini diferite față de Gh. Barițiu, una la 1893 și alta la 1895? Nu sunt două atitudini, sunt numai două aprecieri care relevă în primul caz, locul lui Gh. Barițiu în cultură noastră în ansamblu, cu sublinierea meritelor acestuia și cu recunoașterea valorii informative („bun ca material”) a *Părților alese*, într-un articol memorativ (1893) iar în al doilea caz (1895), momentul istoriografic marcat de Barițiu, moment care se cerea depășit printr-o vizionare istorică de concepție nouă, în cadrul căreia valoarea informației lui Barițiu rămîne neștirbită, punct de vedere exprimat, deocamdată, într-o scrisoare cu caracter particular. În aceleasi aprecieri se menține G. Bogdan-Duică și în continuare — personalitatea lui Barițiu constituind pentru el o atracție statonică — cînd, în 1903, publică împreună cu Al. Lapedatu o parte din corespondența lui Barițiu cu amicii săi, foarte importantă ca izvor istoric pentru „o istoriografie culturală”, în 1924 cînd scria că nici Gh. Barițiu „nu s-a ridicat peste o concepție empirică și nu a beneficiat de influențele psihologice și sociologice care, pe cînd el scria

²¹ Vezi Arhiva Societății științifice și literare din Iași, 1890—1891, II, p. 754—761.

²² G. Bogdan-Duică, George Barițiu în „Gazeta Bucovinei”, Cernăuți, 1893, III, nr. 32, apud V. Netea, George Barițiu. Viața și activitatea sa, Buc., Edit. științifică, 1966, p. 6,15.

la *Părți alese* demult își făcuseră loc în toată istoriografia europeană și chiar în cea românească, sau, mai tîrziu, în 1930, cînd plănuia să-i facă biografia²³, adică recunoașterea valorii informative a operei lui Barițiu și critica concepției sale istorice.

Detașarea de „momentul” barițian, după mărturisirile proprii, G. Bogdan-Duică înțelege să o facă în sensul „școlii lui Ranke”.

4. Influența lui Ranke și a școlii sale istorice în istoriografia noastră este un capitol din cele mai instructive și semnificative pentru cine urmărește dezvoltarea acestei istoriografii,²⁴ asupra căreia, în ce-l privește pe G. Bogdan-Duică, ne vom opri de asemenea cu cîteva observații.

În istoriografia sec. al XIX-lea Leopold Ranke este de multă vreme considerat ca unul din marii îndrumători ai științei istorice din acest veac. Activitatea sa didactică la Universitatea din Berlin (1825—1871) precum și opera sa monumentală (între 1867—1890 lucrările sale au apărut într-o ediție completă în 54 de volume) au avut o influență nu numai asupra istoriografiei germane ci și asupra întregii istoriografii europene. După Ranke, istoricul are menirea mai puțin pretentioasă dar nu mai ușoară să spună cum s-au întîmplat *aevea* lucrurile, misiunea sa supremă este de a descoperi adevărata lor înfățișare fără adausuri străine de spiritul epocii care le-a dat naștere. Din noianul faptelor care alcătuiesc trecutul și pe care istoricul trebuie să le cunoască cit mai cuprinzător el are datoria să sesizeze, să desprindă *tendințele dominante, ideile conducețoare* ale fiecărei epoci pe care de regulă le întruchipează *marile personalități*. Psihologismul istoric, scos însă de sub imperiul fiecăunii romantismului istoriografic timpuriu și așezat pe principiile unei metodologii „obiectiviste” este achiziția cea mai originală a concepției istorice a lui Ranke preluată apoi de ceea ce s-a numit „școala lui Ranke”. O altă trăsătură caracteristică a concepției lui Ranke este aceea că dezvoltarea istorică se desfășoară într-un cadru istoric larg, căruia îi aparțin istoriile naționale și că acestei teorii naționale nu pot fi înțelese decît în acest context. Desigur, nu este o negare a importanței ideii naționale în istorie, ci numai o rezervă față de un anumit izolaționism al istoriografiei romantice care l-a precedat pe Ranke²⁵.

²³ Vezi asupra interesului pentru Barițiu al lui G. Bogdan Duică, după 1895 — întreaga discuție din lucrarea citată la nota 22; Să se observe însă că în tonul așa zis „respectuos” din tinerețe — remarcat de V. Netea — cu care G. Bogdan Duică scrie despre Barițiu apar și formule mai puțin reverențioase, ca în scrisoarea din 1895.

²⁴ Dintre istoricii noștri în activitatea cărora influența lui Ranke și a școlii sale istorice s-a făcut simțită — după mărturii proprii sau după unele studii interesind această chestiune — amintim pe: M. Kogălniceanu, A. D. Xenopol, D. Onciu, N. Iorga; vezi informațiile necesare la: P. Teodor, *Evoluția gîndirii istorice românești*, Cluj, Edit. Dacia, 1970, pasim; precum și, probabil, Gh. Barițiu la care „nu sunt exuse nici înțîririle din Ranke,” *ibid.*, p. 116; am adăuga la acestea și mărturiile lui N. Iorga despre influența lui Ranke în istoriografia europeană în primele decenii ale sec. XX, cînd Ranke mai oferea încă istoricului sugestii de prima milă; cf. *Les études d'histoire en Roumanie pendant le XIX-siècle* în *Revue Historique du Sud-Est-Européen*, X., p. 105—118. Dintre istoricii ardeleni admiratori ai lui Ranke am adăuga și pe Ion Sirbu, care, într-o scrisoare către N. Iorga din 1903, amintea „sîntea fermecătoare a istoriei universale a lui Ranke” cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, XII, Buc., 1940, p. 183.

²⁵ E. Fueter, *Geschichte der neuen Historiographie*, München und Berlin, 1911, p. 472—492; *Biografisches Lexikon zur deutschen Geschichte. Von den Aufängen bis 1945*, Berlin, 1970, p. 547—548.

În anii în care G. Bogdan-Duică își făcea studiile sale universitare (1885—1888) notorietatea concepției lui Ranke se găsea la apogeul ei. Influența istoriografiei germane din această perioadă dominată de Ranke găsea la G. Bogdan-Duică un teren de recepție prielnic, pregătit să și-o apropie încă din țară, unde influența junimismului îmbibat de spiritul culturii germane pătrunsese și în cultura ardelenilor. Elevul liceului „Andrei Șaguna” din Brașov fusese martorul victoriei „noii direcții” în cultura românilor ardeleni, căreia i se va atașa, de altfel, fapt care prin anii 80 constituia deja o realitate²⁶. Calea spre Ranke i-a deschis-o lui G. Bogdan-Duică profesorul său vienez, Ottokar Lorenz, după cum însuși mărturisește mai tîrziu, referindu-se la primele sale colaborări la „Tribuna”: „Eram déjà un istoric pe atunci, la începuturile sale. Vedeam istoricește; istorismul meu era și *politic*, căci nu în ză dar fusesem elevul lui Ottokar Lorenz și, prin el, al lui Ranke, la care el m-a îndreptat stâruiitor”²⁷. Importanța îndemnului lui Lorenz care a intermediat accesul lui G. Bogdan-Duică spre înțelegerea lui Ranke rezultă și din altă împrejurare în care, făcind portretul lui Ranke — aşa cum vom vedea ceva mai jos — și reproducind ideile fundamentale ale concepției sale, G. Bogdan-Duică nu omite să adauge și „comentariul lui Ottokar Lorenz, care mi-a fost și mie un prețuit profesor”²⁸.

În 1895, cînd G. Bogdan-Duică îi seria lui N. Popea, el stăpînea termenii noii concepții istorice. În spiritul acestei concepții, care făcea din personalitatea istorică pivotul principal al construcției istorice G. Bogdan-Duică realizează în 1893 primul său studiu biografic despre Petru Maior, despre care scria: „O natură centrală a fost și Maior. Toate tendințele sociale, politice, și literare ale timpului și poporului au lăsat în scriserile lui urme”²⁹. Interesul următor către o mare personalitate se îndreaptă cîțiva ani mai tîrziu spre Inochentie Micu, într-un studiu în care are prilejul să reliefizeze un punct de contact între istoriografia românească și Ranke, observînd că Samuil Micu detinea informații despre politica de concesii adoptată de papa Benedict al XVI-lea față de principii europeni „răstimp în care cade și afacerea Klein” [a episcopului plecat la Roma, cînd papa nu mai era în măsură să-l ajute împotriva curții vieneze, ceea ce va fi confirmat și de Ranke în lucrarea sa cu privire la istoria papalității]³⁰. Istoria politică

²⁶ Despre raporturile ardelenilor cu „Junimea” vezi pe larg: I. Verbină (Iosif Pervain) *Aspecte din lupta junimistă în Transilvania în „Studii literare”*, I (1942), p. 59—93; I. Breazu, *Pătrunderea ideilor junimiste în Transilvania în vol. Literatura Transilvaniei*, Sibiu, 1944, p. 152—217. De menționat aici că mentorul „Junimii”, Titu Maiorescu afirmase și el, în 1893, într-o scrisoare către Simion Mehedinți necesitatea unei lucrări de istorie a românilor „în sensul școalei lui Ranke”, cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IX, Buc., 1940, p. 250.

²⁷ G. Bogdan Duică, *Pentru ceteriorii mei în „Națiunea”* (Cluj), 1927, I, nr. 70. G. Bogdan-Duică nu mai putea fi studentul lui Ranke la Berlin, cum susține I. Crăciun (*Bibliografia lui Gh. Bogdan Duică*, Cluj 1936, p. II) pentru că Ranke a funcționat la catedră din 1825 pînă în 1871 cînd s-a pensionat, deci cu 14 ani înainte ca Bogdan Duică să plece la studii în străinătate.

²⁸ G. Bogdan Duică, *Problema culturii. Lipsuri culturale? (I)* în „Societatea de Mîine”, 1925, II, p. 354.

²⁹ Idem, *Petru Maior. Un studiu biografic*. Cernăuți, 1893, p. 12. Conceptul de „personalitate istorică” este la G. Bogdan Duică identic cu acela de „omul mare” (după G. Brandes) și „natura centrală” (după Turghenev); cf. D. Popovici, *op. cit.*, passim.

³⁰ G. Bogdan-Duică *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain*, Caransebeș, 1896, p. 35.

a românilor ardeleni din sec. al XIX-lea, cum o înțelege G. Bogdan-Duică, se lămurește deplin, după cum s-a văzut din lucrarea *Trei ani istorici*, numai în contextul cunoașterii politicii vieneze în relațiile ei europene, idee atât de subliniată de Ranke, la care am mai adăugat și rezervele întâlnite în aceeași lucrare față de tendința de a fi judecătorul trecutului, idee în respectul aceleiași concepții. Se poate deci susține că la începuturile sale istoriografice, pînă în 1896, G. Bogdan-Duică se atașează în istoriografia noastră unui curent nou ce se afirma puternic, caracterizat printr-o viziune nouă și printr-o rigoare critică necunoscută înainte. Este direcția istoriografică ilustrată de marii noștri istorici pozitiviști D. Onciu (și el elevul lui Lorenz), I. Bogdan și N. Iorga. Spre deosebire însă de aceștia destinul științific al lui G. Bogdan-Duică avea să fie altul. Silit de împrejurări să părăsească Ardealul, cu mediul său potrivit propriilor preocupări istorice, el se dedică altor domenii de activitate³¹. În anii de după 1896 și pînă în 1918, cînd revine în Ardeal, G. Bogdan-Duică este prezent mai ales în viața culturală a țării ca istoric și critic literar, ca îndrumător al școlii și învățămîntului. La universitatea din Cluj preia catedra de istoria literaturii. Formația sa de istoric își va lăsa însă amprenta atât asupra activității didactice³², cât și a celei publicistice. Ideile din tinerețe, influența școlii lui Ranke călăuzeșc nu „o istorie politică a românilor ardeleni” ca lucrare de sinteză istorică, ci studii fundamentale la o asemenea istorie — monografiile sale despre Gheorghe Lazăr, Simion Bărnăușiu, Eftimie Murgu. Fiecare din ei — o personalitate a epocii — era purtătorul tendințelor dominante ale acesteia pe trajectul cărora toți reprezentau factori catalizaitori. Concepția lui Ranke se dovedea mai activă ca oricind în această perioadă de după 1918, perioada de aur a creației lui G. Bogdan-Duică. Din acești ani datează de altfel, o expunere succintă a ideilor lui Ranke într-o intervenție făcută de G. Bogdan-Duică în 1925, pe marginea discuțiilor purtate în vederea alcăturirii unei encyclopedii naționale, pe care el o înțelegea adinc ancorată în realitatea contemporană, în sens politic, ca o operă în care să răzbătă spre noi tendințele care ne-au călăuzit istoria spre progres.

Confesind pe marginea cărților sale despre G. Lazăr și S. Bărnăușiu, el scria doi ani mai tîrziu că: „Personalitate — aceasta în înțelesul lui Ranke — este cel ce intrupează, dar energetic, victorios, mare, tendințele unui veac. „Deacea: „În tot ce am scris, în tot ce scriu eu am căutat pe producătorul român, pe înmulțitorul vieții comune naționale”, înțelegind în acest fel să facă „și politică prin literatura”, „descopeream personalități ardelenesti ca să arăt țării-mi de origine, că numai personalitățile o pot înălța”³³. Această concepție idealistă și individualistă asupra istoriei nu are la G. Bogdan-Duică înțelesul exclusivist cum s-ar putea crede din citatele de mai sus. Spirit liberal și democratic, de o rară independentă spirituală,

³¹ Cazul lui G. Bogdan Duică ilustrează condiția aproape generală a istoricilor ardeleni plecați „în țară” unde activitatea lor istorică, chiar dacă nu începează cu desăvîrsire, se orientează spre alte preocupări decit cele începute în Ardeal; cf. Al. Lăpedatu, *Istoriografia română ardelenă...* p. 25.

³² „Am făcut la curs multă istorie literară; de aceea estetică am lăsat-o în seama discuțiilor din seminar”. G. Bogdan Duică în *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, 1923, p.V.

³³ Idem, *Către cetători mei*. Ideile sunt prezente și în *Autocritică. Gheorghe Lazăr și Simion Bărnăușiu* în „Societatea de Miine”, 1924, I, p. 213–214; în *Prefețele la Gheorghe Lazăr* Buc., 1924 (extras din „Acad. Rom. Mem. Sect. Lit.” s. III, t. I, Mem. 6, p. 135–136) și la *Viața și ideile lui S. Bărnăușiu*, Buc., 1924, p. 3–4.

european prin formație și prin idealurile sale, G. Bogdan-Duică era strins atașat ideii de cultură populară, în sensul unei culturi naționale legate de năzuințele cele mai intime ale maselor populare. Istoria trebuie scrisă pentru popor și trebuie scrisă adinc, descoperind principiile care alcătuiesc și mișcă *fenomenele umane*, altfel „însemnează a săraci istoria civilizației de viață, a ne da o abstracțiune despre care puțini discută, pe lângă care multimea trece neînțelegătoare. Dar noi tocmai de această multime avem nevoie, pentru că *ei*, mai ales să-i reiasă luminos înțelesul vieții ce-o trăiește, pentru ca ea să se poată hotărî a păstra cu tradiționaliștii românci ori a reforma cu democrații raționaliști”³⁴. Aceasta înseamnă a reconstituî cît mai veridic trecutul, a-l scoate din legendă, a-l privi „cu ochi de istoric pozitivist”.³⁵

În Ranke și școala lui istorică își au obîrșia aceste idei dar și în meditația proprie legată de istoria neamului la care Bogdan-Duică a luat parte nu numai ca om de cultură ci și în sens mult mai larg, ca „producător”, după o expresie proprie care i se potrivește lui însuși.

Scopul nostru nu a fost însă o analiză a concepției sale istorice în ansamblu. Noi am semnalat doar fiile care ne poartă spre Ranke, ca model istoriografic, ales de G. Bogdan Duică încă de la începuturile activității sale istorice, din 1895 cînd își propunea să scrie „o istorie politică a românilor ardeleni” și ale căror ecouri tîrzii, am constatat, sînt atît de puternice.

Din cele expuse pînă acum se degajă o serie de concluzii :

1. La începuturile activității lui G. Bogdan Duică (1888–1896), care sînt precumpărător istoriografice, proiectul unei istorii politice a românilor ardeleni din 1895, se așează în centrul preocupărilor sale istorice, în strînsă legătură cu lupta națională românească din Transilvania din anii mișcării memorandiste.

2. Aceste începuturi sînt semnificative pentru o nouă direcție în istoriografia românească din Transilvania caracterizată prin detașarea de romantismul istoriografic precedent, în opozitie cu pragmatismul *Părtășilor alese* ale lui Barițiu și cu ortodoxismul și greco-catolicismul istoriografiei confesionalizante ardelene, în concordanță cu începuturile pozitivismului istoric, ilustrat concomitent de A. D. Xenopol, D. Onciu I. Bogdan și N. Iorga.

3. În începuturile lui G. Bogdan-Duică ca istoric, o influență de cea mai mare importanță a avut-o Leopold Ranke și școala sa istorică influență care se resimte puternic și în anii creației de maturitate ai acestuia. Această influență conferă orizont european viziunii istorice la G. Bogdan Duică. Monografia „europeanului” S. Bănuțiu are ca autor pe nu mai puțin „european” G. Bogdan-Duică.

4. În lumina celor de mai sus considerăm că se impune o cercetare mai amănuntită a activității lui G. Bogdan-Duică în domeniul istoriografiei care să pună în valoare întreaga sa contribuție ca istoric, întregind imaginea, pînă acum disproporțională, în lumina căreia G. Bogdan Duică ne apărea doar ca istoric și critic literar.

³⁴ Considerațiile au fost prilejuite de recenzia lucrării lui E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, I, apărută în „Societatea de Mîine”, 1924, I, p. 619–620.

³⁵ Din recenzia lucrării lui Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, apărută în „Societatea de Mîine”, 1924, I, p. 581.

A N E X A

Serisoarea lui G. Bogdan Duică către N. Popea *

1895 martie 8, vineri, Sibiu.

Prea Sfințite Părinte !

Cred că veți fi remarcat în „Tribuna” articoli mei intitulați *Trei ani istorici*. Ei au fost cîteva pagini dintr-o lucrare nescrisă încă, dar pentru care adun material : o istorie politică a românilor ardeleni.

Vreau s-o scriu în spiritul școalei lui Ranke pe care am cunoscut-o în timpul studiilor universitare și sper că acest spirit mă va ridica mai presus de nemistuibila operă a lui Barbuțiu, care e bun ca material dar slab în judecăți. Ca că pot face ceva bun, cred că ar trebui să cunoască întreg memoriu lui Șaguna. El se află în mîinile Prea Sfinției Voastre și, mi se pare, că amînați publicarea mai mult decât s-o pot eu aștepta.

Eu aş dori să public cartea mea în nemăște din incidentul mileniului.

Îmi permit deci să Vă rog de un lucru : să-mi spuneți dacă P.S.V. sănătăți dispus să-mi îngăduiți consultarea părții nepublicate, pentru care scop eu aş petrece timpul necesar în Caransebeș ?

Vă rog, P.S. Părinte, să primiți asigurarea venerației ce vi-o păstrează al D-voastră devotat serv.

G. Bogdan-Duică

redactor la Tribuna

LE PROJET DE GHEORGHE BOGDAN-DUICĂ (DE 1895)
POUR „UNE HISTOIRE POLITIQUE DES ROUMAINS
DE TRANSYLVANIE“

RÉSUMÉ

Debutant par un bref aperçu de la manière dont l'histoire littéraire roumaine présente la personnalité de Gheorghe Bogdan-Duică, l'étude s'occupe de l'essai de celui-ci de réaliser vers la fin du XIXe siècle une synthèse d'histoire politique des Roumains de Transylvanie.

Pour ce faire, le critique avait l'intention d'utiliser la partie inédite du *Mémoire* de Saguna se trouvant en possession de Nicolae Popea et auquel il demanda la permission de la consulter.

* Orig. autograf Biblioteca Centrală de Stat din București Inv. Ms, 15.323.
www.dacoromanica.ro

Vu que Gheorghe Bogdan-Duică n'a pas réussi à mener son projet à bonne fin, l'auteur analyse l'article prolématique (*Trei ani istorici* (Trois années historiques) qui contenait en germe les principaux éléments sur lesquels s'était guidé le lettré transylvain. Y ont été présentées également les opinions de Bogdan-Duică sur la valeur historique de l'œuvre de George Barițiu *Părți alese din istoria Transilvaniei* (Parties choisies de l'histoire de Transylvanie), ainsi que l'influence exercée par "l'école historique" de Leopold Ranke sur les écrits et la formation intellectuelle de Duică.

En conclusion de l'étude on souligne la nécessité de la reconsideration historiographique de l'activité de Bogdan-Duică, longtemps négligée par les historiens de sa vie et de son œuvre.

www.dacoromanica.ro

IMPLICĂȚIILE ERORII UNUI COPIST DE MANU-
SCRISE DIN 1712 ASUPRA ISTORIOGRAFIEI
NOASTRE

DE

DUMITRU VELCIU

Istoricii și istoricii noștri literari, ca și editorii de texte, s-au întrebat, nu o dată, cu nedumerire, și se întreabă și astăzi, pentru ce corifeii *Scolii ardeleni*, Micu, řincai, Maior, sau istoricii patruzeceoptiști, Kogălniceanu, Bălcescu, îl indică repetat pe Miron Costin, cu letopisețul său, drept izvor documentar pentru etape din istoria Moldovei care, începînd cu „al doilea descălecat” (Dragoș-Vodă), precedă cu mult anul 1595, cu care cronicarul moldovean își începe, de fapt, binecunoscutul său letopiseț. După cum, a rămas fără explicații îndeajuns de clare și, în orice caz, contradictorii, faptul că în proza literară, cu temă istorică, a unor scriitori ca Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi sau B. P. Hasdeu, același Miron Costin este invocat drept sursă de inspirație pentru perioade din istoria Moldovei care se situează împede înainte de anul cu care amintitul cronicar își deschide letopisețul.

Se pune în discuție, cu alte cuvinte, o afirmație, de altfel îndeajuns de veche, datînd, cum vom vedea, de pe la începutul veacului al XVIII-lea, susținută de unii istorici și istorici literari de-a lungul întregului veac al XIX-lea, și anume dacă Miron Costin este autorul unui letopiseț al Moldovei de la Dragoș Vodă pînă la 1661, dată cu care, cum se știe, se încheie letopisețul său propriu.

Cercetarea științifică a documentat, în zilele noastre, fără posibilitate de contrazicere, că, în afară de lucrarea *De neamul moldovenilor* — excludem și cele două opere istorice în limba polonă — lui Miron Costin nu i se poate atribui, în ceea ce privește istoria Moldovei în limba română, altceva decît *Letopisețul țării Moldovei de la Aaron vodă încoaace, de unde este părăsit de Ureche vornicul de Tara de Jos...*, care se întinde pe intervalul anilor 1595—1661¹.

¹ Miron Costin, *Letopisețul țărilor Moldovet de la Aaron vodă încoaace*, ed. critică de P.P. Panaiteșcu, Buc., Ed. Fund. Reg., 1944. Idem, *Opere*, ed. critică cu un studiu introd., note, comentarii, variante de P. P. Panaiteșcu, București, ESPLA, 1958. Idem. *Opere*, ed. P. P. Panaiteșcu, vol. I, II, București, EPL, 1965.

De unde a pornit și ce temei a avut totuși informația care a indus în eroare pe mai sus-amintiții scriitori — și nu numai pe ei — și care pune în încurcătură, și astăzi, pe editorii sau comentatorii operelor acestora?

Explicația o dă existența unor manuscrise de cronică moldovene, păstrate, în parte, pînă astăzi, care îl indică pe Miron Costin, contrar adevarului istoric, ca autor al unui letopis complet al Moldovei. Iată titlul unui asemenea manuscris aflător la BARSR sub cota 580 : „Letopisul țării Moldovei, acum după izvoade scos cu porunca prealuminatului și înmărlătului domnului nostru Io Nicolae Mavrocoi dat voevod, cu mila lui Dumnezeu domnului oblaďuitor a toată Moldovlahia, în anul de la zidirea lumii 7221, iar de la nașterea lui Hristos 1713, mesița octombrie 20 dni, de Miron Costin carele au fostu logofăt mare în Moldova”².

Letopisul în cauză urmează, fără a se indica numele vreunui autor, cîtorva lucrări bine cunoscute ale lui Miron Costin, majoritatea purtind numele acestuia : *De neamul moldovenilor* (edacția în 5 capitole), *Viața lumii cu Înțelesul stihurilor, cum trebuie să să citească și Înțelesul pîldelor ce sănt în stihuri*, celealte versuri ale lui Miron Costin, *Stihuri împotriva zavistiei*, *Epigrama preaosfințitului părinte Dosoftei (Apostrof)*, precum și traducerea din Quintus Curtius *Graul solului tăărăesc* (de adăugat că foile manuscrisului, în prima parte, au fost intervertite înainte de a se lega, amestecîndu-se versurile cu părți din *De neamul moldovenilor*).

Cercetările întreprinse au identificat lucrarea care urmează, în acest manuscris, amintitelor opere ale lui Miron Costin cu *Letopisul țării Moldovei de la zidirea lumii* al lui Nicolae Costin.

Manuscrisul BARSR nr. 580, deși copiat în 1718, la Brașov, reproduce titlul și data manuscrisului de pe care se făcea copia, realizat în Moldova, a cărui transcriere a început la 20 octombrie 7221, adică, în anii erei noastre, 1712,³ exemplar astăzi pierdut. Acest manuscris pierdut trebuie considerat prima copie ce s-a executat de pe lucrarea lui Nicolae Costin, imediat după moartea sa (Nicolae Costin a murit în septembrie 1712), ceea ce explică și confuzia care a luat naștere, ca urmare lipsei de control a autorului. Copia începută în octombrie 1712 a fost terminată de transcris în 25 iulie 1713, „prin osteneala smeritului eromonah Sava moldoveanul din sfînta mănăstire Secul, ce au fost la metropolie”⁴, și ea a avut, cum vom vedea, o largă răspîndire atât în Moldova, Muntenia cît și în Transilvania.

² I. Crăciun și Aurora Ilies, *Repertoriul manuscriselor de cronică interne, sec. XV—XVIII). privind istoria României*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 75 și 87.

³ În mod greșit, fie primul transcriitor al textului lui Nicolae Costin, fie copistul manuscrisului de la Brașov, care a ținut să dea și anii „de la nașterea lui Hristos”, a indicat 1713. Se știe că pentru a determina anii erei noastre din anii de la „facerea lumii” se scade din aceștia din urmă cifra 5508 pentru lunile ianuarie—august și 5509 pentru lunile septembrie—decembrie, întrucît anul, numărat „de la facerea lumii” (anul bizantin), începea cu data de 1 septembrie.

⁴ Vezi în Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, vol. I, Buc., 1886, p. 47 (Codex řincaian I). Această informație, neluată în seamă, pînă acum, de cercetătorii manuscriselor de cronică românești, completează și rotungește, într-un fel, imaginea despre copistul Sava ieromonahul, reținut numai pentru copierea unei *Pravili a lui Justinian* (este vorba, de fapt, de cunoscuta *Carte românească de învățătură de la pravile împărătești și de la alte giudeșe*, tipărită la Iași, în 1646, din indemnul și cu cheltuiala lui Vasile Lupu) de G. Strempl în *Copîșt de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1959 (p. 207), dar cunoscut și pentru copierea unei voluminoase compilații de cronică moldovene,

Din seria de copii făcute de pe ms. din octombrie 1712 — iulie 1713, în afară de ms. rom. nr. 580, din 1718, se păstrează la BARSR, sub nr. 2715, și o altă copie, foarte apropiată de cea din 1718, scrisă, în București, în 1723, de cunoșcutul copist Stanciu erei de la Biserica tuturor sfintilor. Titlul ei este identic cu cel al copiei din 1718⁵.

Așa cum arăta, încă din 1914, Constantin Giurescu, întreaga confuzie a fost creată de alcătitorul anonim sau de primul copist al compilației din octombrie 1712. Lipsit de atenție și pricepere, după transcrierea lucrărilor menționate ale lui Miron Costin, aproape toate purtând numele acestuia, a pus pe seama aceluiași cronicar și *Letopisețul* lui Nicolae Costin, care urma, și al cărui nume, dintr-o scăpare oarecare, lipsea de la sfîrșitul predosloviei cu care își deschidea letopisețul⁶.

Prin multiplicarea, în copii, a alcăturii din octombrie 1712—iulie 1713, s-au pus astfel în circulație un număr însemnat de manuscrise care atribuiau lui Miron Costin *Letopisețul de la zidirea lumii* (redacția către domn) al fiului său, cronicarul Nicolae Costin. Lucrarea ducea istoria Moldovei pînă la anul 1595, preluind, pentru intervalul 1359 (Dragoș-vodă) — 1595 (Aron vodă Tiranul), cronica lui Grigore Ureche, prescurtată sau prelucrată în unele părți și adăugită, în altele, cu interpolări traduse din diversi istorici, mai ales poloni. Faptul că Nicolae Costin includea în letopisețul său, deși cu modificări, cronica lui Ureche, a condus pe mulți din interpreții nepotrivitei citări a lui Miron Costin pentru perioade pe care acesta nu le-a tratat, la explicația, și ea eronată, că în cazurile respective este vorba de cronica lui Ureche.

Confuzia a operat, de foarte timpuriu, în chiar lucrările cronicarilor din generația imediat următoare lui Miron Costin. Un asemenea tip de manuscris a intrat în compoziția unei *Cronici paralele a Țării Românești și a Moldovei*, realizată din îndemnul domnului Nicolae Mavrocordat, pe la 1724—1725, de mare circulație, în ambele principate, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și din care se cunosc manuscrisele BARSR nr. 2591 și 340.⁷ Pentru perioada de la Dragoș vodă pînă la Aron Tiranul (1595), Miron Costin este citat aici de șapte ori (ms. 2591, filele 5, 14, 42, 98, 99, 113 și 239), deși cronica lui, cum se știe, începe abia cu anul 1595.

Între 1721—1724 (Liviu Onu, *O copie necunoscută a cronicilor moldovenești?*, în „*Studii și cercetări de bibliologie*”, V, 1963, p. 297—317). În baza unor cercetări pe care le întreprindem în prezent, putem afirma că activitatea lui este mult mai bogată.

⁵ I. Crăciun, A. Ilies, *op. cit.*, p. 77 și 89. Din aceeași familie mai fac parte cel puțin msssele BARSR nr. 266, 353, 401, 3056—3057, precum și ms. nr. 1664 de la Arhivele statului Iași. De asemenea, după descrierea lui Liviu Onu, *Observații pe marginea unui manuscris românesc miscelanu de la Biblioteca națională din Paris (fondul românesc, ms. I)*, în Limbă și literatură”, XV, București, 1967, p. 139—149, se pare că și acesta trebuie integrat aceleiași familii.

⁶ Const. Giurescu, *Izvoadele lui Tudose Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian* (extras din Bul. Comisiei Istorice a României, I), București, 1914, p. 43—45. Este surprinzător însă că C. Giurescu, atent și deosebit de competent cercetător al manuscriselor de cronică românești, nu a sesizat și nu a corectat greșeala copistului din 1712 sau 1718, în ceea ce privește tranpunerea în anii erei noastre a datei de 20 octombrie 7221, acceptînd data eronată de 20 octombrie 1713 cuprinsă în titlul ms. 580.

⁷ I. Crăciun și A. Ilies, *op. cit.*, pp. 117—118. S-a publicat parțial, sub titlul *Chronica inedită a lui Ștefan logofătu. Letopisețul Țării Românești și a Moldovei*, în ziarul „*Trompetta Carpaților*”, IX, 1871; X, 1872; XI, 1873.

Același tip de manuscris figura și în compilația tradusă în grecește, de cronicarul Alexandru Amiras, la Iași, în 1729, din ordinul domnului Moldovei Grigore Ghica (1726–1733).

Traducerea greacă a lui Amiras, după cum se pare chiar autograful traducătorului, se află la Bibliothèque Nationale din Paris, trimisă acolo, în 1752, de Peyssonnel, secretarul ambasadei franceze la Constantinopol, și, în 1827, a făcut obiectul unui detaliat studiu, cu largi extrase, din partea lui C.B. Hase, ulterior profesor de limbi comparate la Sorbona⁸.

După textul traducerii grecești a lui Amiras s-a făcut, la Angora (Ankara) în 1741, o traducere franceză, de către Nicolas Génier, din Smirna, aşa cum rezultă din lungul titlu al manuscrisului, pe care îl dăm în continuare și care, de fapt, reproduce, în prima parte, titlul manuscrisului grec al lui Amiras : *Livre historique contenant les gouvernements et les vies des princes de Moldavie et des autres souverains des pays circonvoisins à cette principauté, leurs contemporains, depuis l'an... (loc alb) et le gouvernement de Drago-Voda, jusqu'en 1729. Avec un abrégé de l'histoire du monde de l'origine et de l'établissement de toutes les nations qui l'habitent depuis sa création jusqu'au règne de l'empereur Trajan et au delà. Composé en premier lieu dans l'idiome moldave par la seigneur Miron Costy, grand logothète ou chancelier de Moldavie; ensuite d'ordre du très exellent et très illustre Jean Grégoire Ghika, voevode ou prince de la Moldovalachie, fut traduit en grec vulgaire à Ghiassy en 1729 par le seigneur Alexandre Amira de Smyrne, cy devant grand soultzar ou écuyer de bouche de la cour de Moldavie; et de ce dernier idiome a été mis en françois par Nicolas Génier, aussi de Smyrne cy devant honoré d'un employ dans la Bibliothèque publique de sa Majesté très chrétienne, à Paris. A Angora, MDCCXLI*⁹.

Traducerea franceză se găsește, de asemenea, la Bibliothèque Nationale din Paris;¹⁰ după acest manuscris, prin grija filoromânului J.H.A. Ubicini, s-a făcut o copie care se află la Biblioteca Academiei R.S.R., manuscrise franceze, sub nr. 140.¹¹

⁸ Notice d'un manuscrit de la Bibliothèque de Roi contenant une histoire inédite de la Moldavie, composée en moldave par Nicolas Costin, grand logothète à la cour d'Iassy, et traduite en grec moderne par Alexandre Amiras, publicat în culegerea *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi*, tom. XI, Paris, 1827, pp. 274–394. Pagina de titlu a manuscrisului grec al lui Amiras, în facsimil, la Dem. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. I, Buc. Fund. pt. lit. și artă, 1939, planșa 23, sub indicația : „traducerea în limba greacă a cronicii la Miron Costin, făcută de Alexandru Amiras” (Dem. Russo cunoștea totuși studiul lui Hase pe care îl citează, *ibidem*, p. 200 și 202). După un alt manuscris, cuprindând aceeași traducere, aflat în Andros (Grecia), în biblioteca unui medic, E. Stamatiadis a publicat fragmente în lucrarea sa *Viața lui Jacob Vasilitos* (în lb. greacă), Samos, 1894, p. 115–138 (Cf. *Cronica Ghiculeștilor*, ed. Ingr. de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, Edit. Acad. R.S.R., 1965, p. XVIII, nota 2).

⁹ Citat după C. C. Giurescu, *Les manuscrits roumains de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1925, p. 15 (extras din „Revue historique du sud-est européen” (București), II, 1925, nr. 1–3). Vezi și M. Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, vol. I., Buc., 1886, p. 270; I. Crăciun și A. Ilieș, *op. cit.*, p. 92.

¹⁰ Pentru traducerea greacă, cea franceză și modul cum au ajuns la Bibliothèque Nationale din Paris vezi și : N. Iorga, *Știri noi despre Biblioteca Mavrocordătilor* în „Analele Acad. Rom.”, m.s.i. seria III, tom. VI (1926) mem. 6, p. 5–6, 10, precum și V. Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordătilor*, în „Analele Acad. Rom.”, m.s.i., seria III, tom. XXII, (1940) mem. 16, p. 40–41, 47, 61.

¹¹ I. Crăciun și A. Ilieș, *op. cit.*, p. 92. Realizarea copiei franceze aflată la BARSR are o lungă și complicată istorie (în intenția lui Ubicini a stat chiar tipărirea în Franța a manuscrisului), relatată amănunțit în articuloul *Ubicini și traducerea franceză a unei compilații*

Este interesant de reținut că, încă din 1827, analizînd manuscrisul grec al lui Alexandru Amiras, cercetătorul francez C.B. Hase a reușit să distingă partea ce aparținea lui Miron Costin de ceea ce provine de la Nicolae Costin și Ureche,¹² în timp ce diversi istorici și literați români, cum vom arăta mai departe, înșelați de titlul tipului de compilație la care ne referim, au perpetuat această confuzie o bună bucată de vreme după aceea.

Un alt cronicar care s-a lăsat indus în eroare de un asemenea tip de manuscris a fost Ion Neculce, contemporanul mai tînăr al lui Miron Costin și unul din principaliii săi continuatori în scrierea istoriei Moldovei.

În *Predoslovia* cronicii sale cît și în a VIII-a istorisire din *O samă de cuvinte*, Neculce se referă la un letopisetz întreg al Moldovei, scris de Miron Costin, sau la părți din presupusul letopisetz al înaintașului privitoroare la domnia lui Ștefan cel Mare. Iată pasajul din *Predoslovie*: „Iară pre urma acestora [e vorba de Ureche, Simion Dascălul, Misail Călugărul și Eustratie Logofătul ; n.n.] s-au apucat dumnealui Miron Costin, vel-logofăt, de au făcut un letopisățu. Si cît n-au putut istovi Miron logofătul l-au istovit fiu-său, Nicolai Costin, biv-vel-logofăt, și l-au scris di-nceputul lumii, arătînd cine au trăit pre acest pămînt, cu mărturii a istoricii streini. Si l-au scris pănă la Dragoș-vodă, și de la Dragoș-vodă l-au scris di pre izvodul lui Ureche vornicul pănă la Aron-vodă. Însă mult l-au mai împodobit, mai frumos, și Miron logofătul și fiu-său Nicolai Costin”. Iar mai departe, referindu-se la episoade din *O samă de cuvinte* pe care s-a simțit obligat să le rețină, fiindcă Miron Costin le lăsase pe dinafară, adaugă: „Mai socotit-au [el, Neculce ; n.n.] și din letopisățul lui Evstratie logofătul și a lui Simion dascălul și a lui Misail călugărul nește cuvinte cîteva, de nu le-au lăsat să nu le scrie, ce le-au scris, măcar că dumnealui Miron logofătul și cu Nicolai fiu-său nu le-au scris, și-i ocărește. [...] Iar pentru Dumbrava Roșie, cum că au arat-o Bogdan-vodă cu leșii, Miron logofătul au lăsat de n-au scris. Dar acee dzică să nu fie basnă.”¹³ Această ultimă idee o reia Neculce și în a VIII-a istorisire din *O samă de cuvinte*, privitoroare la punerea la jug a prizonierilor poloni de către „Șrefan vodă cel Bun și cu fiul său Bogdan-vodă” : „Si leșii încă nu tăgăduiescă, că serie și în cronica, în letopisățul lor. Numai mă mier de Miron logofătul cum au acoperit acest lucru de nu l-au scris”¹⁴.

Această părere a lui Neculce — că Miron Costin nu a introdus într-un presupus letopisetz întreg al său o serie de episoade care privesc

de cronică moldovene, de Cătălina Velculescu (*Revista de istorie și teorie literară*, tom 16, nr. 1/1967, pp. 141–147) și în *Documente și manuscrise literare*, publicate de Paul Cornea și El. Piru, vol. I, București, Edit. Acad. R.S.R., 1967, pp. 333–342. V. A. Urechia, în M. Costin, *Opere complete*, I, p. 51, menționează și o copie proprie a manuscrisului francez, din care a publicat cîteva fragmente în 1866, ulterior pierdută.

¹² Vezi în M. Costin, *Opere complete*, I, unde V. A. Urechia reproduce studiul lui Hase, pp. 272–274. De altfel, pentru un străin, la data respectivă, lucrarea profesorului de la Sorbona este surprinzătoare de bine documentată iar observațiile sale deosebit de judicioase. În stabilirea autorului compilației, Hase merge însă prea departe, atribuind-o în întregime lui N. Costin. În acest sens, a se vedea și Nicolae Costin, *Letopiseul fărit Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1801*, ediție îngrîjită de Ioan Șt. Petre, București, Ed. Fund. Reg., 1942, introducere, p. 15.

¹³ Ion Neculce, *Letopiseul fărit Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. îngrij. de acad. Iorgu Iordan, ed. a II-a, București, ESPLA, 1959, p. 3–4.

¹⁴ *Ibidem*, p. 12–13.

istoria mai veche a Moldovei — se regăsește, deosebit de limpede, în textul manuscrisului BARSR nr. 253, care cuprinde cronica lui Neculce, urmând unei compilații care dă istoria Moldovei de la Dragoș-Vodă, manuscris autograf parțial al lui Neculce. Acestui manuscris, luat ca bază pentru ediția cronicii lui Neculce a acad. Iorgu Iordan, îi lipsește, între altele, începutul, inclusiv toate filele cuprinzind *O samă de cuvinte*. Tabla de materii a manuscrisului, „pinax”-ul, cum e numit de cronicar — repetăm, autograf parțial al lui Neculce — conservă însă, *nepublicat nicăieri pînă acum*, titlul original al culegerii *O samă de cuvinte* sub forma următoare: „*O samă de cuvinte ce scriu pentru lucrările domnilor și pentru țară, culease din letopisețile țării celi vechi, care le-au lepădat Miron logof. negăsindu-le scrise în cronicile streine*” (ms. 253, fila 3 v.) Se știe că, pentru întregirea textului ediției sale, a-ad. Iorgu Iordan a utilizat pentru partea de început a cronicii, inclusiv *O samă de cuvinte* și titlul culegerii, ms. BARSR nr. 53, ulterior lui 253, necontrolat de Neculce, unde titlul colecției de tradiții lasă de-o parte referirea la „omisiunile” lui Miron Costin.

Este evident că Ion Neculce este derutat de existența tipului de compilație care îl dădea pe Miron Costin drept autor al unui letopisetz întreg al Moldovei, pentru că el cunoștea, totuși, foarte bine, partea efectivă de contribuție, la scrierea istoriei Moldovei, atât a lui Grigore Ureche cât și a celor doi Costin.

În același „pinax” al ms. 253 se menționează, după titlul „A doa domnie a lui Aron vodă”, începind cu fila 3 r, că urmează „Letopisetzul țării scris de Miron logofătul”. Acest fapt — deși transcrierea textului aparține unui copist — nu putea, în nici un caz, să-i scape lui Neculce pentru că, chiar pe această filă 3 r, se află o intervenție autografa a cronicarului, pentru completarea unei omisiuni de titlu din partea copistului (cronicarul adaugă, cu mîna lui: „Și au căzut domnul Radul vodă cel mare intîi”). În cuprinsul manuscrisului, la fila 123, o dată cu încheierea domniei lui Aron vodă, se introduce mențiunea: „Pină aici s-au găsit scris letopisetzul țării de Ureche vornicul”, după care, imediat în continuare, pe aceeași filă urmează enunțarea nouului capitol: „Letopisetzul țării Moldovei de la domnia lui Aron vodă, scris de Miron logofătul”.

Confuziile lui Neculce, care aveau, cum se vede din cele arătate, un temei material, obiectiv, au fost valorificate recent, în necunoștință de cauză, ca argument, pe lîngă altele, de cercetătorul C. Boroianu, spre a susține, în contradicție cu consensul unanim al istoricilor literari, ipoteza că numitul cronicar nu și-ar fi scris *cronica și O samă de cuvinte* la bâtrînețe, în țară, ci mai devreme, în timpul pribegiei în Rusia și Polonia¹⁵. Din lipsa cronicilor înaintașilor, pe care nu le avea la îndemînă, bazîndu-se numai pe memorie, care l-a înselat, ar fi încurcat lucrurile, confundînd opera lui Ureche cu cea a Costineștilor. Se înțelege că, pe această bază, ipoteza emisă nu se poate susține, ceea ce noi am arătat, încă de pe atunci, folosindu-ne, în esență, de aceleași elemente de mai sus.¹⁶

¹⁵ C. Boroianu, *Cind a fost scrisă cronica lui Neculce*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XVII, 1968, nr. 4, p. 673—677.

¹⁶ D. Velciu, *Cind și-a redactat Neculce cronica*, în „România literară”, II, 1969, nr. 20(32), din 15 mai, p. 13, unde se infirmă și celelalte argumente ale lui C. Boroianu. Autorul noii ipoteze a revenit printre-un alt articol — *În legătură cu datearea Cronicii lui Neculce* („Rev.

Și cronicarul muntean, banul Mihai Cantacuzino, a folosit același tip de manuscris pentru unele amănunte din lucrarea sa *Istoria Țării Românești*. Numai așa se poate explica de ce, vorbind despre descălecarea lui Radu Negru, cronicarul muntean trimite la Miron Costin : „1008. La anul acesta se presupune descălecarea lui Radu Negru vodă de cronograful Moldaviei Miron logofătul”¹⁷. Miron Costin nu-a indicat, în *De neamul moldovenilor*, nici un an calendaristic (1008 sau 1080), cind vorbește de descălecarea Țării Românești, iar acele manuscrise din lucrarea lui Miron Costin, care prevăd această dată, conțin, la locul în cauză, așa cum s-a dovedit de P.P. Panaitescu, interpolații ale lui Nicolae Costin¹⁸.

În *Istoria generală a Daciei*, scrisă în Muntenia, între 1807—1817, de cronicarul de limbă greacă Dionisie Fotino, se folosește, de asemenea, tipul de manuscris care îi atribuie lui Miron Costin cronica lui Nicolae Costin. Fotino îl citează pe Miron Costin, alături de Ureche și Cantemir, pentru a documenta înrudirea lui Ilias vodă cu Sas vodă.¹⁹

O largă utilizare a avut pseudo-letopisețul lui Miron Costin în Transilvania. După toate probabilitățile, manuscrisul a fost pus în circulație în această zonă de către istoricul austriac, de origine elvețiană, Franz Joseph Sulzer (+ 1791), care a trăit mulți ani în Muntenia, la curtea lui A. Ipsilanti. Documentându-se pentru lucrarea sa *Geschichte des transalpinischen Daciens* (3 volume, Wien, 1781—1782), el a ajuns și în posesia unui asemenea letopiseț pe care, după ce îl utilizează în propria-i lucrare — Miron Costin este citat, acolo, pentru domniile lui Juga (1399—1400) și Alexandru cel Bun (1400—1432)²⁰ — îl împrumută prin anul 1780, pentru lectură, lui Gheorghe Șincai care urmărea să-și strângă material pentru monumentala sa *Hronică a românilor*. Faptul e menționat de Șincai și Micu în prefața la *Elementa*

de istorie și teorie lit.”, nr. 4 1969, pp. 691—694) — fără să producă însă noi argumente care să stea în picioare. Cf. și răspunsul nostru la această nouă intervenție — *Cind și-a scris Neculce cronica?* — în „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 1/1973; p. 119—121.

¹⁷ *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa înțemeacă pînă la anul 1774. Dată mai întîi la lumină în limba grecească la anul 1806 de frații Tunusli, tradusă de George Sion*, București, 1863, p. 12. În textul grec al fraților Tunusli Viena, 1806 —, citatul la p. 20, unde, în loc de anul 1008, greșit în traducerea lui Sion, se dă 1080, așa cum, de altfel, apare și la Nicolae Costin, adeveratul izvor al acestei informații (cf. *Letopisețul fără Moldovei*, ed. cit., p. 164). Într-un articol privind *Influența costiniană în opera banului Mihail Cantacuzino („Cercetări istorice”)*, Iași, II-III, 1926—1927, pp. 261—262), Ilie Minea sesizează, și el, că izvorul lui M. Cantacuzino trebuie să fi fost Nicolae Costin. Pornind însă de la mențiunea de „voevod de Herțeg, Făgăraș și Almaș” pe care banul Cantacuzino o alătură numelui lui Radu Negru, descălecătorul Țării Românești, Minea se gîndește neapărat la *Cronica polonă* (în proză) a lui Miron Costin, unde se află o astfel de mențiune, și chiar la posibilitatea circulație a lucrării costiniene în limba română, deși M. Cantacuzino găsise, desigur, titlul voievodului muntean în *Letopisețul cantacuzinezesc* pe care oricind îl putea avea la îndemnă (Vezi: *Cronicarii muntieni*, ed. M. Gregorian, vol. I, București, EPL, 1961, p. 84).

¹⁸ M. Costin, *Opere*, vol. II, 1965, p. 147—148 și 170.

¹⁹ D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, traducere de George Sion, vol. III, București, 1859, pp. 6—7 : „Ureche vornicul numește pe acest Ilias-vodă fiu, iar Cantemir și Miron logof. (alt hronograf al Moldaviei), îl numesc ca un văr al lui Sas-vodă”.

²⁰ Cf. vol. III, 1872, p. 507. Despre Sulzer, note interesante în *Istoria pentru începători românilor în Dacia*, de Petru Maior, care l-a cunoscut personal. Era căsătorit cu o săsoaică din Brașov, care știa românește, și probabil că de la ea deprinse și Sulzer limba română, pe care, însă, se ferea s-o vorbeașă (vezi: vol. II, București, Edit. Albatros, col. Lyceum, 1971, pp. 6—7). Manuscrisul lucrării lui Sulzer, autograful autorului, în limba germană, se află la Biblioteca liceului săsesc din Sibiu. De reținut că cele 3 volume tipărite cuprind numai partea geografică, partea istorică fiind inedită (Cf. I. Crăciun și A. Ilies, op. cit., p. 485).

linguae daco-romanae sive valachicae (Vindobonae, 1780) unde letopisețul în cauză este citat — acum pentru întâia oară de corifeii *Școlii ardeleane* — spre a documenta că, în domnia lui Alexandru cel Bun, pe vremea Conciliului de la Florența, românii au înlocuit literele latine cu cele slave²¹.

Şincai a copiat imediat o parte din manuscrisul împrumutat de la Sulzer, cap. 16—48, de la descălecatul țării Moldovei (Dragoș vodă) pînă la domnia lui Despot vodă, incompletă, parte care, sub titlul *Constantis Miron logothetae principatus Moldaviae Chronica—Descălecatul a țărei Moldaviei la ce valeat de la zidire s-au tîmplat...*, constituie vol. 25 din larga colecție de 30 volume manuscrise cuprinzînd documentația lui pentru *Hronica românilor*.²²

Această copie, Şincai a împrumutat-o, la rîndul său, lui Samuel Micu, care o recopiază sub un alt titlu : *Istoria și hronica țării Moldovei culese și scrise mai întîi de Constantin Miron logofătul la anul 1708* (sic !), *acum scrisă iarăși de Samoil Clain în Viena Austriei, anul crăciunului 1781*²³.

Ulterior, Şincai a reluat copierea manuscrisului primit de la Sulzer, cap. 55—62 („sive ultimo”), care se încheia cu anul 1595, domnia lui Aron Tiranul. Manuscrisul, cunoscut ca făcînd parte, în trecut, din fondul de ms. românești al Episcopiei Oradea, sub cota 160²⁴, nu se mai regăsește în repertoriul de ms. întocmit de I. Crăciun și A. Ilies. Copia lui Şincai se termină cu următoarele rînduri, transcrise, se înțelege, după textul pe care îl copia : „Si sosind cu scrisul pînă aicea, cît s-au ajuns aceste izvoade, iară de aici înainte am seris pînă la aceste vremi după orînduiala izvoadelor tot a lui Miron logofătul. Sfîrșit și lui Dumnezeu laudă”. Iar mai departe : „În anul 7221 (= 1713), luna iulie 25, prin osteneala smeritului eromonah Sava moldoveanul, din Sta. mănăstire Secul, ce au fost la Metropolie”²⁵.

Aceasta înseamnă că Sulzer a folosit și a dus în Transilvania, dacă nu chiar manuscrisul transcris în oct. 1712—iulie 1713 de Sava ieromonahul, în orice caz o copie după acesta, anteroiară celor din 1718 (ms. nr. 580) sau 1723 (ms. 2715), care nu mai menționau numele acestui copist.

Un alt manuscris al letopisețului greșit atribuit lui Miron Costin, sau poate unul din cele deja amintite, se află în vara anului 1800 la Biblioteca Seminarului din Blaj, văzut acolo de istoricul austriac Johann Christian von Engel (1770—1814), care se interesa de istoria românilor pentru lucrarea sa ce urma să apară, patru ani mai tîrziu, *Geschichte der Moldau und*

²¹ „Constat enim e Scriptoribus rerum Daco-Romanorum, et praesertim e *Chronico ms. Constantis Miron, Logothetae Principatus Moldaviae* (nota 1 — În Alexandrum, I, cap. 18, § 5), quod non adeo pridem legendum nobis concessit Eruditissimus aequo ac Doctissimus D. Franciscus Josephus Sulzer [...] tum demum in barbarismum, in quo nunc sumus, degenerasse Majores nostros, cum Litteralem Slavinorum, vel (si mavis) Illyricanorum Linguam in celebrandis SACRIS circa tempus Concilli Florentini sat malis avibus adhibere coeperunt”. Citat după *Școala ardeleană*, ediție critică de F. Fugariu. Studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu, vol. I, București, Edit. Albatros, [1970], p. 61.

²² Mr. rom. nr. 241, tom XXV, Academia R.S.R., filiala Cluj, fond Oradea. Cf. I. Crăciun și A. Ilies, *op. cit.*, p. 93. În partea finală, ms. conține extrase și prescurtări din cap. 49—52, 54.

²³ Ms. rom. nr. 13, Acad. R.S.R., fil. Cluj, fond Oradea. Cf. I. Crăciun și A. Ilies, *op. cit.*, p. 93.

²⁴ M. Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, vol. I, p. 47—48. Giorghe Pascu, *Istoriea literaturii române din secolul XVIII*, vol. III, Iași, 1927, p. 51—52. Dr. Iacob Radu, *Manuscriptele bibliotecii episcopiei greco-catolice române din Oradea-Mare, studiu bibliografic*, Acad. Rom., mem. secț. istorice, București, Cult. Naț. 1923, p. 28—29.

²⁵ M. Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Ureche, I, p. 47.

Walachey (2 vol., Halle, 1804). Solicitînd, în același scop, materiale documentare de la intelectualii români din Transilvania, la cererea lui i s-au tradus în latinește, în 1803, ambele copii ale manuscrisului letopisețului atribuit lui Miron Costin. Unul, sub titlul *Historia Moldaviae auctore Costin Miron cancellario Moldaviae*, a fost tradus „de oarecine” din porunca și sub îngrijirea episcopului Samuil Vulcan (cap. 16—48; file 82). Al doilea, a fost tradus, în parte, direct de Samuil Micu, în parte de un cleric recomandat de episcopul Bob (cap. 17—22).²⁸ Engel a cerut unele lămuriri lui Șincai, între altele, în legătură cu ms. atribuit lui Miron Costin — întinderea exactă, dacă nu lipsesc părți din el, cine este Ureche care apare citat de „Miron” etc. — la care Șincai răspunde în aprilie 1804²⁹. Ca urmare utilizării manuscriselor primite în traducere latină, Miron Costin apare citat, de cîteva ori, și în cartea lui Engel, în legătură cu perioade istorice pe care nu le cuprinde letopisețul său.³⁰

Este de cercetat în ce măsură Samuil Micu, deținătorul și traducătorul în latinește, cum am văzut, al unui astfel de manuscris moldovean, l-a folosit la lucrarea sa, rămasă în manuscris, *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor* (gata redactată în 1801), în patru volume, din care volumul al III-lea tratează *Istoria domnilor țării Moldovei* (1359—1595). În orice caz, Micu, care, în legătură cu materialele ce i le furniza lui Engel, ii scria acestuia că „Miron historiam Moldaviae principum usque ad annum 1595 perducit”,³¹ face o confuzie totală între Miron și Nicolae Costin. În lucrarea sa *Scurtă cunoștință a istoriei românilor* (scrisă pe la 1792), la paragraful „Alți scriitori românești”, vorbind de Miron Costin, dă datele privitoare la fiul acestuia Nicolae: „Miron logofătul, carele au trăit pre la anul 1713, au scris de zidirea lumii și de despărțirea neamurilor și cronica Moldovei pînă la vremea sa.”³²

În *Hronica Românilor*, a cărei redactare a terminat-o în 1811, Gheorghe Șincai îl citează pe Miron Costin de nu mai puțin de 125 de ori pe intervalul anilor 1359—1594, de 14 ori în volumul întii (anii 1359—1439) și de 111 ori în volumul al doilea (pentru anii 1440—1594).³³ De cîteva ori

²⁸ Analele Academiei Române. Dezbateri, 1879—1880. *Raportul dlui Nic. Densusianu despre misiunea sa istorică în Ungaria și Transilvania*, p. 106 și 190. Giurge Pascu, op. cit., pp. 59—60. Pentru traducerea realizată sub îngrijirea lui S. Vulcan vezi și Gh. Șincai, *Hronica românilor* vol. II, București, EPL, 1969, p. 28, care face observații severe asupra corectitudinii acestei traduceri.

²⁹ Cf. N. Iorga, *Studi și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1901, pp. 101—103.

³⁰ Vol. I, p. 67 și 119 (pt. Dragoș-vodă).

³¹ Apud M. Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, vol. I, p. 56.

³² Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, introd. și text îngr. de Cornel Cimpeanu, Buc., Edit. Științifică, 1963, p. 74. Inadvertența a sesizat-o, prima dată, fără să explice și cauzele, Nicolae Iorga în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. II, Buc., 1901, mulțumindu-se să marcheze prin „Miron” Costin locurile unde era vorba de letopisețul lui Nicolae Costin, la care înțelegea să se refere (în ediția a II-a, vol. III, București, 1933, p. 184, 185, 192). Mai tîrziu, faptul este observat din nou, fără a adăuga vreo lămurire, de P. V. Haneș, în *Studi și cercetări* (cap. Samuel Micu, M. Kogălniceanu, C. Negruzz, contribuționi la studiul lor), București, Cartea Românească, 1928, p. 177—178. Fără explicații este, de asemenea, și semnalarea confuziei lui S. Micu la Cornel Cimpeanu, ultimul său editor (vezi p. 192, nota nr. 168).

³³ Gh. Șincai, *Opere I. Hronica românilor*, tom. I, București, EPL 1967. Ediție îngr. și studiu asupra limbii de Fl. Fugariu. Prefață și note de Manole Neagoe (vezi p. 496, 562, 563, 567, 571, 580, 587, 591, 593, 594, 596, 603). Tom II, București, EPL, 1969, p. 9—340, passim.

menționarea cronicarului se face prin intermedierea amintitei lucrări a lui J. Chr. von Engel. Citarea în text, sub forma „Miron logofătul scrie...”, „aşa scrie Miron logofătul...” etc., trimite la partea de referințe, următoare fiecărui an (*Hronica* lui Șincai este redactată în formă de anale), unde opera presupusă a cronicarului apare, de regulă, sub titlul „Constans Miron, logotheta în *Chronico ms. Valachico*”, uneori „Constans Miron, logotheta Moldaviae, în *ms. Chronico*”. Deși *letopisețul* lui Miron Costin începe abia cu anul 1595, tocmai o dată cu trecerea la acest an el nu mai figurează în referințele lui Șincai. De altfel, cu ultima menționare a cronicarului, pentru anul 1594, istoricul ardelean trimite la cap. „62, sive ultimo”.³²

Este evident că Gheorghe Șincai n-a cunoscut *letopisețul* propriu al lui Miron Costin. Sub anul 1612, vorbind despre domnul moldovean Ștefan Tomșa, adăugă precizarea următoare : „despre carele nu se ști de ce neam ar fi fost, numai atâta se ști că au slujit în Polonia craiului Sigismund III între pedestrașii cei ungurești”³³. Or, tocmai Miron Costin a dat despre Tomșa indicații precise privitoare la originea lui moldoveană, pe care Șincai, dacă i-ar fi cunoscut într-adevăr opera, n-ar fi putut să le negligeze : „au fostu direptu moldovan, din satu den Otești de pre pîrful ce să chiamă Răcătăul, în ținutul Putnei”³⁴.

N. Iorga a sesizat, bineînteleas, din 1901, greșita citare a lui Miron Costin de către Șincai dar explicația dată nu este deloc lămuritoare : „A copiat și el, deși în pripă, pe Miron Costin, care i se pare însă autorul cronicii lui Ureche, ca și al compilației fiului său”.³⁵ Mario Ruffini, urmându-l pe Iorga, scria : „[Șincai] conoscenze storiche ne aveva moltissime : dei cronisti moldavi conosceva Miron Costin, pure attribuendogli erroneamente la cronaca di Ureche, e il figlio suo Nicolae”.³⁶ Astăzi, unii istorici literari, ca Al. Piru, trec de la sine peste inadvertența lui Șincai, referindu-se direct la opera lui Nicolae Costin,³⁷ alții, ca George Ivașcu, iau drept bună folosirea lui Miron Costin de către Șincai.³⁸

Îngrijitorii recentei ediții a lui Șincai, care cunoșteau, desigur, din propria relatare a istoricului ardelean, în prefată la *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, că acesta primise, de la Sulzer, spre lectură și copiere, „*letopisețul* lui Miron Costin”,³⁹ caută să explice, repetat, în note, contradicția ce apare la Șincai prin citarea lui Miron Costin, pentru etape din istoria Moldovei tratate în cronica lui Ureche. Se vorbește de folosirea „cronicăi lui Ureche, într-o formă coruptă, amestecată cu cronica lui Miron Costin” (tom. I, prefată, p. L III), se face apel la o veche afirmație, cu caracter general, a lui M. Kogălniceanu, din prefată primei ediții a *Letopiseților Tării Moldovei* (1852), unde se arată că au existat compilații, cuprinzind pe ambii cronicari, atribuite de copiști cînd unuia, cînd altuia

³² Tom II, p. 340.

³³ *Ibidem*, p. 433.

³⁴ M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaiteescu, 1965, vol. I, p. 26.

³⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, III, 1933, p. 229.

³⁶ M. Ruffini, *La Scuola latinista romena*, Roma, 1941, p. 63.

³⁷ „Din cronicile interne cunoștea *Letopisețul de la zidirea lumii* de Nicolae Costin...” (Al. Piru, *Literatura română premodernă*, București EPL, 1964, p. 61).

³⁸ „Scrierii de Miron Costin, Cantemir [...] sunt puse la contribuție de istoricul transilvan” (G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București, Edit. științifică, 1969, p. 311).

³⁹ *Hronica românilor*, tom I, ed. cit., prefată, p. XXVI.

(tom I, p. 562, nota a), se identifică interpolări ale lui Misail Călugărul, la Ureche, folosite de Șincai și atribuite lui Miron Costin (tom I, p. 562, nota c ; p. 565), se revine, constant, în note, menționându-se că faptele apar în cronică lui Grigore Ureche (tom II, pp. 15, 48, 61, 65, 67, 78 etc.). Sunt cazuri, însă, cînd locurile nu se mai regăsesc la Ureche, astfel că adnotările trebuie să facă, cu multe rezerve, trimitere la opera lui Nicolae Costin, fie că e vorba de o traducere din cronicarul polon Dlugosz, pe care numai acesta a dat-o cuvînt cu cuvînt — la Ureche este într-un scurt rezumat—(„Pesemne că în manuscrisul folosit de Șincai această traducere era interpolată în textul *Letopisețului* lui Ureche”, tom I, p. 580, nota), fie că e în discuție un alt text al lui Nicolae Costin cu care s-ar fi „completat”, în copia folosită de Șincai, cronica lui Ureche (tom I, p. 593, nota) etc.

Cunoașterea faptului că Gheorghe Șincai a avut în față, la redactarea *Hronicii sale*, o variantă, care mergea numai pînă la anul 1594, a letopisețului lui Nicolae Costin, indicind greșit, ca autor, pe Miron, ar fi scutit pe recentii editori ai operei șincaiene de dificilele încercări de a găsi neapărat răspunsuri pentru nepotrivita citare a lui Miron Costin de către istoricul transilvăean.

În același mod se explică menționarea repetată a lui Miron Costin, pentru fapte de arme ale lui Ștefan cel Mare și ale lui Vlad Tepeș, în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, a lui Petru Maior : „Ce să zic de Ștefan cel Mare, voda din Moldova, carele cînd avu răsboiul cel din tîiu cu turcii, cum scrie Miron logofătul, o sută de mii de turci intr-o zi cu ostașii săi omorâea”. „Ce să zic de Vlad vodă din Tara Românească, carele fu poreclit Dracula [...] Acesta, cum spune Miron logofătul, au făcut minuni cu puțini ostași ai săi asupra nenumăratei mulțimi a turcilor”. „Miron logofătul încă aşa scrie, cum îmi aduc aminte că am citit în trînsul, că numai cu șepte mii s-au băgat Vlad-vodă în mulțimea acea cumplită de turci, noaptea, și tot au tăiat până în zori de zio”⁴⁰. Petru Maior, care cunoscuse atât pe Sulzer cît și pe Engel, în relație directă cu Micu și Șincai, a avut și el în mină una sau alta din copiile letopisețului greșit atribuit lui Miron Costin. Desigur că, și aici, succinta indicație, în nota, a editorilor lui Maior — „Miron logofătul — înțelege Ureche” (p. 172, nota 2) — trebuie emendată potrivit celor observate mai sus, în legătură cu *Hronica* lui Șincai.⁴¹

Este posibil ca și Ioan Budai-Deleanu, care a avut, și el, legături cu Engel, să fi folosit un același tip de manuscris pentru datele atingătoare de istoria Moldovei din lucrarea sa, în latinește, neterminată și rămasă în manuscris, *De originibus Populorum Transsilvaniae, commentatio cum notis*

⁴⁰ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, ediție critică și studiu asupra limbii de Florea Fugariu. Prefață și note de Manole Neagoe, vol. I, București, Edit. Albatros, col. Lyceum, 1970, p. 172–173.

⁴¹ Aceeași observație privește, în legătură cu Petru Maior ca și cu ceilalți istorici transilvani, și lucrarea *Scoala ardeleană*. *Ediție critică de Florea Fugariu, Studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu*, unde, în vol. al II-lea, p. 204, nota a, din dorința de a lămuri pe cititorii evident contrariați, se face precizarea următoare : „Prin Miron Costin trebuie să înțelegem *Letopisețul* lui Grigore Ureche. Atât Maior cît și ceilalți istorici ai *Scolii ardeleni* au avut la îndemnă compilații de cronică românești, încât nu puteau discerne cui anume li aparținea textul și care era partea exactă care revenea cutării sau cutării cronicar”.

et observationibus historico-criticis,⁴² unde „se intemeiază și pe surse românești (Ureche, Miron Costin)”,⁴³

Eroarea copistului de manuscripte din 1712—1713 a determinat, în continuare, confuzii serioase în tot secolul al XIX-lea, producind, între altele, denaturarea scrierilor lui Ureche, Miron și Nicolae Costin, cu ocazia primei lor tipăririi de către Mihail Kogălniceanu, în 1852. Dar la aceste aspecte, care ating și proza literară din această perioadă, ne vom referi într-un alt articol.

LES IMPLICATIONS DE L'ERREUR D'UN COPISTE DE MANUSCRITS DE 1712 DANS L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE

— RÉSUMÉ —

L'auteur du présent article clarifie la contradiction qui persiste aussi bien dans l'historiographie roumaine, depuis la période féodale jusqu'à ce jour, que dans la prose littéraire à sujet historique, du XIXe siècle, quant à la mention et à l'utilisation d'un *Letopisetz al Moldovei* (Chronique de la Moldavie), à partir de la fondation de l'Etat moldave par Dragoș voïevode (1359), dû à Miron Costin, bien que l'on sache que la chronique de celui-ci commence à peine en 1595, soit la période du deuxième règne d'Aron le Tyran.

La confusion a été créée par le copiste Sava le moine lequel, en transcrivant entre le 20 octobre 1712 et le 25 juillet 1713 le manuscrit de *Letopisetzul de la zidirea lumii* (La Chronique depuis la création du monde) de Nicolae Costin en même temps que d'autres écrits en vers et des traductions de Miron Costin a attribué l'ouvrage à ce dernier, en omettant le véritable auteur de la chronique copiée.

Par l'utilisation d'un tel type de manuscrit, qui a connu une large diffusion en Moldavie, en Valachie et en Transylvanie, des chroniqueurs tels les Moldaves Axinte Uricariul, Alexandru Amiras, Ion Neculce, le Valaque Michel Cantacuzène le „ban”, le chroniqueur de la langue grecque Dionisie Fotino, les historiens de L'„Ecole transylvaine”, Șincai, Micu,

⁴² BARSR, ms. lat. nr. 114 (fost ms. rom. nr. 2719).

⁴³ *Istoria literaturii române*, vol. II, Buc., Edit. Acad. R.S.R., 1968, p. 70. Al. Ciocârlescu, *Opera istorică a lui Budai-Deleanu*, în „Cercetări literare” publ. de N. Cartojan, II, 1936, pp. 102—128 (vezi în special pp. 114, 124, 127—128). Se știe însă că I. B.-Deleanu a cunoscut direct și cronică lui Grigore Ureche pe care a tradus-o, în parte, în latinăște, pentru același Engel, se pare la recomandarea lui Șincai. Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. III, ed. a II-a, București, 1933, p. 268, Ștefan Pascu, *Sur la version latine de la chronique d'Ureche*, în Revue Roumaine d'histoire, VIII, 1969, nr. 3, p. 537—548 și Iosif Pervain, *O scrisoare a lui I. Budai-Deleanu către J. Chr. Engel*, în Tribuna, Cluj, XIV, 1970, nr. 16 (16 aprilie), p. 6. Engel nu a apucat însă să folosească această traducere în cartea sa apărută în 1804.

Maior, les historiens étrangers des Roumains, Fr. I. Sulzer et Chr. von Engel, ont cité Miron Costin de manière erronée dans leurs œuvres, lui attribuant des informations touchant diverses étapes de l'histoire des Roumains qu'il n'avait pas traitées, les données respectives provenant en réalité de la chronique de Nicolae Costin.

Il en est de même pour les confusions constatées dans les œuvres de certains historiens comme M. Kogălniceanu et N. Bălcescu, des écrivains Gh. Asachi, Costache Negrucci ou B.P. Hasdeu, ou bien de divers historiens, historiens littéraires, chercheurs et éditeurs de textes, modernes et contemporains, confusions sur lesquelles l'auteur se propose de revenir plus amplement dans une autre étude.

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ACTUALE PRIVIND METALURGIA ARAMEI ȘI A BRONZULUI ÎN EPOCA BRONZULUI ÎN ROMÂNIA

DE

ALEXANDRU VULPE

Lucrarea de față reprezintă, de fapt, continuarea unei discuții despre începurile metalurgiei aramei în România. Dacă într-un articol precedent¹ am cuprins în raza studiului probleme legate de epoca neolică și eneolică, acum se vor examina fenomene specifice epocii bronzului, în sensul cel mai larg al cuvîntului, adică perioada mileniilor III și II i.e.n. Lucrarea va trata cu predilecție două teme : 1. începutul epocii bronzului din punct de vedere al activității metalurgice ; 2. caracterizarea istorico-culturală a principalelor manifestări ale creației metalurgiei în raport cu cercurile culturale învecinate țării noastre.

Nu considerăm de competență noastră abordarea unor probleme tehnice ale metalurgiei (exploatarea zăcămintelor, procedee de turnare, analize spectrale etc.). Nu vom discuta nici chestiuni privind perioada „marilor depozite” de la sfîrșitul epocii bronzului și din Hallstattul timpuriu, subiect vast, care necesită el singur o lucrare specială. În rîndurile de față vom trata deci probleme ale perioadei timpurii și mijlocii ale bronzului românesc.

Chestiunea de a ști care sunt cele mai vechi obiecte de bronz prezintă importanță pentru a preciza începutul epocii bronzului în sens fenomenologic, după care această epocă începe odată cu utilizarea bronzului ca aliaj al cuprului cu staniul (cositorul)². Aceasta a fost punctul de vedere al

¹ „SCIIV”, 24, 1973, 2, p. 217.

² Pe aceste criterii se intemeiază periodizarea izofenomenologică în care diferitele cercuri culturale pătrund într-o anume epocă în funcție de condiția de bază cerută (economie agricolă și descoperirea ceramicii pentru neolic; metalurgia bronzului pentru epoca bronzului etc.). Iau naștere astfel decalaje însemnate de la zonă la zonă. De exemplu epoca bronzului începe în Egea pe la 3000 i.e.n. în timp ce la noi se admite de către cei mai mulți cercetători o dată în jur de 2000 i.e.n.

multor generații de arheologi, care, pe criterii asemănătoare, defineau o epocă a aramei (*Kupferzeit*), precursoare a epocii bronzului, în care era cunoscută doar metalurgia metalului nealiat. Deși terminologia a rămas aceeași, criteriile de definire sunt pentru mulți cercetători mai complexe. Se ține seama de toți factorii materiali și spirituali ce constituie structura unei culturi arheologice, iar limita unei epoci trebuie să fie justificată de modificări profunde ale societății și istoriei omenești. În acest sens este evident, pentru toți cercetătorii, contrastul dintre culturile sedentare, precumpărător agricole, ce au creat înfloritoarea civilizație a neoliticului tirzii (resp. a eneoliticului) (mă refer la culturile Cucuteni-Tripolje, Sălcuța-Gumelnita, Petrești, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr) și, pe de altă parte, culturile de păstori răsăriteni (Gorodc-Uusatovo, Horodiștea-Foltești, Cernavoda II) sau cele din zonele deluroase și muntoase ale Transilvaniei și Olteniei (cultura Coțofeni) sau cele de la Dunărea de Jos (Cernavoda I și Cernavoda III). Se termină o epocă și începe alta nouă. Nu știm cît de violente și bruște au fost aceste schimbări. Cercetările recente arată că au existat decalaje de la zonă la zonă (de ex. pătuștarea triburilor de păstori ai culturii Cernavoda I la Dunărea de Jos a obligat pe purtătorii civilizației Gumelnita să-și părăsească așezările refugiindu-se în Subcarpați; în același timp, în restul țării, se dezvoltau în continuare culturile Cucuteni, Bogdrogkeresztúr și, poate, Petrești)³.

Dacă momentul cînd se termină neoliticul se conturează cu destulă claritate, nu același lucru se poate spune despre începutul epocii bronzului. Cercetările actuale nu sunt încă în măsură să ne lămurească dacă schimbările amintite mai sus conțin în germene elementele de bază ale noii epoci a bronzului, ori dacă alte schimbări, tot atît de fundamentale, permit delimitarea unei epoci aparte între neolic și epoca bronzului. Acestei perioade i se spune în jargon arheologic „epoca de tranziție”⁴, dar acest termen nu este și nu va fi niciodată decit o expresie a neputinței și a dezacordului cercetătorilor de a defini o perioadă, de altfel destul de lungă (după unii circa 500, după alții 700—800 de ani; în linii mari, deci, cea mai mare parte a mileniului III)⁵. Discutarea în continuare a problemei epocii de tranziție nu constituie obiectul acestei lucrări. Ne mulțumim doar cu aprecierea — mai degrabă personală — că deocamdată nu există date suficiente pentru a marca o ruptură de structură între aşa-zisa perioadă de tranziție și primele culturi, despre care majoritatea cercetătorilor sunt de părere că alcătuiesc începutul epocii bronzului propriu-zise (resp. culturile Glina-

³ Diverse concepții asupra sfîrșitului neoliticului la: T. S. Passek, MIA 10, 1949, p. 157; R. Vulpe, „SCIV” 7, 1956, 1, p. 53; M. Gimbutas, *The Prehistory of Eastern Europe*, Cambridge, 1956, p. 99; A. J. Brusov, *Geschichte der neolithischen Stämme im europäischen Teil der UdSSR*, Berlin 1957, 225 și 267; I. Nestor, „Dacia” NS. 4, 1960, p. 53; M. Gimbutas, „The Journal of Indo-European Studies”, 1, 1973, 1, p. 1.

⁴ Pentru culturile epocii de tranziție cităm ca mai cuprinzătoare următoarele lucrări: I. Nestor și E. Zaharia „Dacia” NS 12, 1968, p. 17; S. Morintz și P. Roman, ibidem, p. 45; P. Roman „Dacia” NS. 15, 1971, p. 31; M. Petrescu-Dimbovița și D. Marin „Dacia” NS. 18, 1974 (sub tipar).

⁵ Vezi diferite aprecieri ale duratei acestei perioade în funcție de paralelismele cu Troia: S. Morintz și P. Roman, „Dacia” NS. 13, 1969, p. 16; C. Renfrew, „Proceedings of the Prehistoric Society”, 35, 1969, p. 12; A. Vulpe, *Axte und Beile in Rumänien II*, München 1974 (sub tipar).

Schneckenberg, faza Cîlnic a culturii Coțofeni⁸, Periam, Vučedol cu grupurile Zók și Nyírség). Să examinăm acum chestiunea din punct de vedere al metalurgiei.

Perioada de tranziție a însemnat un regres imens în dezvoltarea cantitativă a producției obiectelor de aramă față de neoliticul final (eneolicul). Obiectele de aramă, în special ciocanele și topoarele cu tăișuri dispuse crucis⁹, din ultimele faze ale eneoliticului, găsite numai în România, totalizează o cantitate de mai bine de 500 kg de metal¹⁰. Cele descoperite în cadrul culturilor atribuite epocii de tranziție abia dacă însumează 2–2,5 kg metal. Și în ceea ce privește repertoriul formelor se constată un regres. Se remarcă astfel dispariția toporului cu gaură de înmănușare cu două tăișuri dispuse crucis — cea mai elaborată formă realizată de meșteșugarii eneoliticului. Alte forme, mai simple, cum ar fi pumnalul din foaie de aramă lucrată prin batere⁹, foarte probabil toporul plat¹⁰, unele tipuri de ace și obiecte mai atipice ca sule sau undițe, dăinuiesc și în perioada de tranziție. Prezența lor este însă extrem de rară și nu se poate stabili o arie de difuziune specifică diferitelor tipuri. În așezări mai intens cercetate ca Foltești (jud. Galați), Erbiceni (jud. Iași), Cernavoda, Oltenița, Celei (jud. Olt), Băile Herculane sau diferite așezări ale culturii Coțofeni din Ardeal s-au găsit foarte puține, sau chiar deloc, obiecte de aramă. Aceeași situație se prezintă și în inventarul mormintelor din epoca de tranziție (avem în vedere în primul rînd numeroasele morminte cu ocru săpată pînă acum)¹¹. Nu cunoaștem nici depozite care să poată fi date în mod cert în acest interval de timp.

De aici desprindem concluzia că sărăcia obiectelor și formelor de metal nu se datorează unei lacune a cercetării ci reprezintă un fapt real ce întărește ideea unei prăpastii profunde între eneolic și vremile ce-i urmează.

⁸ Este vorba de ceramica ale cărei ornamente geometrice sunt decorate cu împunsături succesive (*Furchenstich*) ; cf. K. Horedt, „Apulum”, 7, 1968, p. 103 (acolo și bibliografia mai veche).

⁹ Despre această categorie de topoare, inclusiv istoricul cercetărilor cu toată bibliografia mai veche, la A. Vulpe, *op. cit.* (sub tipar); idem, „SCIV”, 24, 1973, 2, p. 222 și urm. (versiune rezumativă în l. română).

¹⁰ Calculul este pur estimativ, o cintărire exactă a tuturor pieselor (multe sunt pierdute sau greu accesibile) nu este posibilă. Cifrele prezентate indică în tot cazul un minimum. Diferitele tipuri prezintă însă o anumită greutate medie. De pildă topoarele care însumează cea mai mare cantitate de metal cintăresc în eneolic în medie 1,3–1,5 kg, excepțional se ajunge la 2,5 și chiar 3 kg. La fel s-a procedat cu acele sau cu sulele de aramă. O sulă cintărește în jur de 30 gr., un topor fiind echivalent a 50–60 de sule, s.a.m.d.

¹¹ Pumnalul descoperit în mediul cultural Foltești II, la Vărăști, jud. Ialomița, se presupune a fi fost lucrat prin turnare într-o formă bivalvă (E. Comăsă, *Omagiu J. Kostrzewski*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, p. 128).

¹⁰ Cel mai vechi topor plat propriu-zis (evoluat tipologic față de topoarele-daltă ale eneoliticului) este cel descoperit la Horodiștea (jud. Botoșani) într-un nivel de cultură de la începutul perioadei de tranziție. Din aria culturii Coțofeni cunoaștem mai multe exemplare, descoperite însă în mod întimplător; unul singur ar putea fi legat cu mai multă probabilitate de cultura Coțofeni: cel găsit la suprafața așezării de la Bocșa-Colțani (A. Vulpe, *Äxte und Beile II...*, Nr. 299 [Horodiștea] și Nr. 301 [Bocșaj]).

¹¹ Pentru mormintele cu ocru vezi Vl. Zirra, „Materialy i issledovania po arheologii iugo-zapada SSSR i RNR”, Chișinău, 1960, p. 97; N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordostungarn*, Budapest, 1968, p. 22 și urm.

Odată cu orizontul corespunzător culturilor Glina și Schneckenberg, frecvența în obiectivele arheologice a pieselor de metal se mărește în mod semnificativ. Apar tipuri mai variate de obiecte de podoabă (în special inele de buclă, coliere, pandantine etc.); se înmulțesc pumnalele cu nituri de prindere a minerului și cu nervură mediană a lamei; din toporul plat se dezvoltă toporul cu marginile ridicate (*Randleistenbeil*), ambele forme evoluind paralel. Cea mai importantă realizare este apariția și dezvoltarea rapidă și variată tipologic a toporului cu gaură de înmănușare transversală cu un singur tăis vertical¹² (deplină faptul că terminologia arheologică nu a găsit, atât în românește cât și în alte limbi, un termen mai concis, mai comod de exprimat). Cantitatea de metal a obiectelor ce pot fi legate cronologic de această perioadă, descoprite pînă acum, o estimăm la cca. 100 kg. Cele mai multe din aceste obiecte erau realizate în atelierele locale. O dovedesc numeroasele forme pentru turnat topoare cu gaură de înmănușare de la Leliceni (jud. Harghita)¹³, forma pentru turnarea unui topor plat de la Glina (București)¹⁴ și, recent, descoperirea în mediul cultural Coțofeni-Cilnic, la Dăbica (jud. Cluj), a unui tipar pentru turnarea unui topor al cărui tip prefigurează topoarele de luptă cu disc din bronzul mijlociu și tirzii¹⁵. Exploatarea zăcămintelor cuprifere cunoscute încă din eneolitic este reluată cu intensitate. Atelierul de la Leliceni era desigur aprovisionat cu metal din zona Bălan (Harghita). Poziția geografică a depozitului de la Vilcele (jud. Cluj)¹⁶ constă din 43 de topoare este în apropierea zăcămintelor din Munții Apuseni iar numeroasele topoare descoperite, în mod izolat sau în depozite, în Oltenia stau evident în legătură cu zăcămintele de la Baia de Aramă și din partea sirbească a Porților de Fier (zona Bor-Rudna Glava)¹⁷.

Acum apar și primele obiecte din bronz. Analize spectrale cantitative au fost făcute în 1960 pentru majoritatea obiectelor de aramă și bronz de la începutul și mijlocul epocii bronzului aflate pe atunci în muzeele românești¹⁸. Din examinarea lor rezultă că una dintre cele mai vechi piese de bronz — a căror datare este asigurată în cronologia relativă — este toporul descoperit în ultimul nivel al așezării Schneckenberg de la Sfîntu-Gheorghe (Örkö)¹⁹. El conține 1,45% Sn și aparține tipului Dumbrăvioara, răspândit în special în Transilvania și Oltenia; un tipar pentru turnarea topoarelor de acest tip provine din sus amintitul atelier de la Leliceni.

Și mai vechi ar putea fi piesele de podoabă dintr-un tumul cu înmormântări cu ocru, de la Glăvănești (jud. Iași) (tum. 1, M. 11). Este vorba de doi nasturi de bronz (Sn 3,4%) și de un inel spiralic (Sn 1,55%). Mormântul respectiv se datează foarte probabil în epoca de tranziție, fiind deci sensibil

¹² A. Vulpe și E. Tudor, „SCIV”, 21, 1970, 3, p. 417; A. Vulpe, *Axte und Beile I...*, p. 6 13 și 26 62.

¹³ C. Horváth, P. János, P. Roman, „SCIV”, 24, 1973, 4, p. 559.

¹⁴ I. Nestor, PZ, 19, 1928, p. 131; fig. 2, i.

¹⁵ Informație colegială de la M. Rusu.

¹⁶ A. Vulpe, *op. cit.*, p. 27.

¹⁷ B. Jovanović, *Metalurgija eneolitskog perioda jugoslavije*, Beograd, 1971.

¹⁸ Recoltările au fost efectuate de frații E. și F. Schubert, iar analizele de către S. Junghans, Stuttgart. În cea mai mare parte nu au fost publicate.

¹⁹ A. Vulpe, *op. cit.*, p. 31, Nr. 52. La locul citat s-a strecurat o eroare, toporul de la Örkö fiind considerat de aramă.

mai vechi decât orizontul Glina-Schneckenberg²⁰. Apariția bronzului la această dată timpurie este un fapt neașteptat. Cazul de la Glăvănești este deocamdată izolat dar permite formularea ipotezei după care cunoașterea aliajului cu cositor datează încă din perioada de tranziție. Desigur va trebui să se vadă dacă aliajul din obiectele respective fusese produs în spațiul carpato-dunărean, sau materia primă, poate chiar piesele, fuseseră importate din zona egeeică, unde tehnica bronzului era cunoscută la această dată. Știm prea puțin despre cronologia zonei caucaziene, de unde se presupune că au fost introduse în țara noastră, prin intermediul populațiilor de stepă, unele forme de podoabă (cum ar fi inelele de buclă de formă simplă)²¹. Prioritatea activității metalurgice nordcaucaziene față de cea din SE-ul Europei nu este încă dovedită.

În perioada următoare, în bronzul mijlociu (considerăm această perioadă ca începînd odată cu geneza culturilor stable, bine conturate una față de alta, ce se dezvoltă pe parcursul mai multor faze pînă la pierderea individualității lor în sintezele culturale ale bronzului tîrziu), metalurgia ia continuă amploare, folosindu-se, pentru aceleași tipuri, atât arama pură cât și bronzul. Un exemplu în acest sens este depozitul de la Borlești (jud. Neamț); din 5 topoare de același tip (tipul Monteoru), turnate în două tipare asemănătoare, trei piese sunt de bronz și două de cupru²². Depozitul de la Borlești datează de la mijlocul perioadei mijlocii a bronzului. În a doua jumătate a perioadei mijlocii, obiectele de aramă devin foarte rare, fiind în cele din urmă cu totul înlocuite de cele de bronz. Ceea ce am exemplificat în cazul topoarelor se întimplă și cu pumnalele; exemplare de aramă dăinuie alături de cele din bronz pînă adînc în perioada mijlocie²³.

De asemenea procentul de cositor folosit în aliaje indică, în general, o tendință de creștere în tot cursul epocii bronzului, dar aceasta nu este uniformă. Piese cu procent scăzut de cositor se întîlnesc mereu, în număr apreciabil, pînă la Hallstatt. Astfel primele topoare de bronz au în general între 0,9 și 4% Sn (vezi depozitul de 26 de topoare de la Sinaia²⁴, datat către mijlocul perioadei mijlocii; procentul de Sn variază între 1,15–3,5%, cele mai multe avînd 2,5–2,7% Sn). Mai tîrziu procentul crește la topoare la circa 7% Sn iar la săbii chiar mai mult (la tipurile autohtone cca. 7–8%; la tipurile miceniene cca. 10% Sn). La podoabe variabilitatea procentului de Sn este destul de mare în cadrul aceleiași descoperirii. Totuși se observă și aici o tendință de creștere. De pildă în cimitirul 2 de la Sărata-Monteoru (jud. Buzău) (faza Monteoru Ia) procente variază între 2,7% și 5,7% Sn. În cimitirul 4, din faza imediat următoare (II-a) variația se petrece între 5,8% și cca. 10% Sn.

Această creștere treptată a procentului de Sn în obiectele de bronz și înmulțirea însăși a obiectelor de bronz în raport cu rărirea celor de aramă, pot fi puse în legătură cu accesul comunităților tribale carpato-

²⁰ Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 98.

²¹ E. Zaharia, „Dacia”, NS 3, 1951, p. 129.

²² A. Vulpe, *op. cit.*, p. 46; nr. 185 = 5,1 Sn; Nr. 186 = 7,8 Sn; Nr. 187 – 5,8 Sn; Nr. 188 = 0,63 Sn; Nr. 189 = 0,04 Sn.

²³ Vezi de exemplu mormîntul (?) de la Odobești (jud. Vrancea): A. Vulpe, „Arheologia Moldovei”, 2–3, 1964, p. 132.

²⁴ A. Vulpe, *Äxte u. Beile I*, p. 46, Nr. 154.

dunărene la sursele de cositor. S-ar putea ca intensificarea relațiilor cu comunitățile central-europene (cercul cultural Aunjetitz) să se explice tocmai prin necesitatea procurării cositorului din Boemia.

Din cele expuse pînă aici rezultă că datele privind evoluția metalurgiei confirmă faptele observate pe plan general social și cultural, cu privire la cezura istorică între eneolitic și perioada de tranziție. Reactivarea metalurgiei are loc după un timp de cel puțin 500 de ani, după o perioadă de mare regres. Reluarea activității nu se face brusc, dar dezvoltarea cunoaște o linie ascendentă destul de rapidă. Numai în rare cazuri se poate constata o filiație între formele epocii bronzului și cele ale eneoliticului.

Totuși între cele două etape istorice se constată și o trăsătură de unire. Este vorba de așa numitele bronzuri (sau mai bine zis pseudobronzuri) cu arsen²⁵. Analizele spectrale au dovedit prezența în ultima fază a eneoliticului și apoi din nou în bronzul timpurii, a unor obiecte de aramă fără cositor dar cu o anumită cantitate de As (pînă la 2 % și chiar mai mult). Este greu de presupus să fi fost vorba de un aliaj făcut anume deoarece în acest stadiu al dezvoltării cunoștințelor separarea arsenului deși era teoretic posibilă ar fi fost greu de realizat, stabilitatea, în formă inoxidabilă a acestui metal necesitând realizarea stării de vid; de asemenea topirea arsenului este dificilă, acest element trecînd foarte repede direct la starea de vapori. Deci ar fi vorba mai degrabă de dibuirea făcută cu multă indemînare (se pare pe baza miroslui de usturoi specific) a minereurilor de cupru bogate și în arsen. Asemenea minereuri se găsesc în multe locuri din sud-estul Europei. Iată cîteva exemple ce ilustrează folosirea acestei tehnici: Sărata-Monteoru, cultura Cucuteni B (eneoliticul final), 2 fragmente de topoare cu resp. 1,05 și 1,3 % As; — ibidem, pumnal, 1,4 % As; — Sărata-Monteoru, cultura Monteoru faza I C₄ (sfîrșitul perioadei timpurii a epocii bronzului) brătară, 2,2 % As; — Tulcea, depozit de topoare cu gaură de înmănușare (perioada timpurie a epocii bronzului), 1,75 și 1,35 % As; — Deva, depozit de coliere (din cele 10 bucăți 8 au între 1,3 și 1,7 % As și Sn 0; celelalte două exemplare au respectiv 0,26 și 0,67 % As și 0,31 și 0,34 % Sn); depozitul de la Deva se situează în pragul perioadei mijlocii a bronzului²⁶. Deși ne lipsesc analize din perioada de tranziție (sunt atât de rare obiectele de metal!), e de presupus că tradiția tehnicii utilizării minereurilor cu arsen a avut o continuitate din eneolitic pînă la începutul epocii bronzului.

Justificarea definiției unei *epoci a cuprului* am examinat-o mai pe larg într-o lucrare anterioară²⁷. Aș dori să remarc doar unele aspecte ce se desprind din discuția de mai sus. De o epocă a cuprului în sens fenomenolo-

²⁵ E. Sangmeister, *Actes Congr. VIII UISPP*, 1971, Beograd, p. 109.

²⁶ Cităm de asemenea un fragment de lamă de pumnal de la începutul perioadei mijlocii din nivelul cel mai de jos de la Pećica : 4 % As.

²⁷ „SCIV”, 24, 1973, 2, p. 234.

gic nu poate fi vorba decât în neoliticul tîrziu. Denumirea de eneolitic pentru neolitic tîrziu are însă avantajul de a sublinia conținutul istorico-cultural neolitic al epocii respective scoșind în evidență și dezvoltarea metalurgiei aramei. Cu atit mai puțin putem denumi epocă a cuprului perioada de tranzitie, în care metalul aproape lipsește. Perioada timpurie a epocii bronzului (orizontul Glina-Schneckenberg B), pe care unii au vrut să-o cuprindă în epoca cuprului sub motivul că bronzul lipsește²⁸, aparține organic epocii bronzului propriu-zise. Chiar dacă arama este metalul precumpărător, bronzul există ca atare, aşa încît chiar din punct de vedere fenomenologic această etapă nu poate fi ruptă de epoca bronzului. Va trebui găsită o definiție mai cuprinzătoare și mai exactă a perioadei de „tranzitie”. Îndrăznesc să repet și aici părerea că această perioadă nu se desprinde structural de epoca bronzului, că în această perioadă se cristalizează formele de cultură ale epocii bronzului și ar trebui, prin urmare, să fie inclusă în bronzul timpuriu.

Cînd tratam despre metalurgia eneoliticului am pledat pentru autonomia acesteniei în spațiul carpato-dunărean, în toate privințele (origine, evoluția extragerii minereului, forme de obiecte²⁹). Dat fiind că epoca bronzului este numai în mică măsură tributară eneoliticului, din punct de vedere al prelucrării metalului, se pune în discuție originea noilor forme de aramă și bronz.

Principala armă a epocii bronzului sud-est european, toporul de luptă cu gaură de înmănușare, nu poate fi ruptă de civilizația Orientului Apropiat. În Persia și Mesopotamia această armă apare la sfîrșitul mileniului IV și începutul mileniului III i.e.n. Cele mai vechi topoare din S.E.-ul Europei nu par însă a fi mai vechi decât orizontul Glina-Schneckenberg. Cel puțin datele de pînă acum nu ne permit a demonstra contrariul. De remarcat că primele topoare de acest tip din Europa sunt de formă extrem de simplă (tipul Baniabic) și aproape toate celelalte tipuri de topoare ale epocii bronzului pot fi derivate din ele, fără a necesita explicarea unor influențe externe suplimentare³⁰. Același proces se constată și în zona Caucazului. Cele mai simple piese de aici seamănă într-atîta cu tipul Baniabic încît s-a încercat stabilirea unei legături cu aria țării noastre³¹. Această relație însă nu poate fi demonstrată temeinic, în primul rînd datorită lipsei de exemplare în zona intermedieră (de cca. 1 500 km), în al doilea rînd prin faptul că exemplarele caucaziene nu par a fi mai vechi decât cele din SE-ul Europei. Existenta unui curent cultural Caucaz→Carpați nu poate fi, deocamdată, demonstrată pentru această dată timpurie. Fiind vorba de forme foarte simple, asemănările se pot datora întimplării. De altfel e de presupus că ambele tipuri — cele caucaziene și cele sud-est europene — au, în ultimă instanță, un numitor comun : Persia și Mesopotamia. Ideea

²⁸ K. Horedt, „Apulum”, 7, 1968, p. 103.

²⁹ „SCIV”, 24, 1973, 2, p. 217; cf. părerea opusă la I. Nestor „Nouvelles études d'histoire”, 1, 1955, p. 47.

³⁰ A. Vulpé, *Axte und Beile I...*, p. 10 și schema de la fig. 1.

³¹ F. Köszegi, „Folia Archaeologica”, 9, 1957, p. 55; N. Kalicz, *op. cit.*, p. 48.

acestei forme de topor a venit fără doar și poate de aici și a favorizat dezvoltarea în mod independent a unei game variate de tipuri, atât în Caucaz cât și în SE-ul Europei.

Este interesant că toporul cu gaură de înmănușare și cu tăș vertical nu a avut succes la triburile central- și vest europene. Aici se dezvoltă, fie pe baze locale (din imitarea formelor de piatră), fie dintr-un impuls venit din eneolicul carpato-dunărean, toporul plat (*Flachbeil*). Cum se știe acesta a generat, la rîndul său, toporul cu margini (*Randleistenbeil*) și toporul cu „toc” de înmănușare (*Absatzbeil*), specifice bronzului central european. Aceste forme sunt prezente și în România, dar rar. Iată un exemplu statistic. Numai din Germania, Austria și Elveția sunt cunoscute peste 2 500 de topoare cu margini³². Numărul lor, în tot SE-ul Europei nu depășește 100 (din România sunt cunoscute 38 de exemplare)³³. În același timp cunoaștem în SE-ul Europei cca. 500 de topoare cu gaură de înmănușare transversală (în România 295) iar în Europa Centrală în jur de 10 – 12 piese.

Tipuri de topoare răsăritene se întâlnesc în România doar în bronzul mijlociu. Este vorba de 5 exemplare, care își găsesc replica în aria stepelor sârdpontice. Cel mai vechi exemplar din punct de vedere tipologic, toporul de la Osebiți (jud. Bacău) provine, ca descoperire întâmplătoare, dintr-o așezare a culturii Monteioru (faza I C₃)³⁴.

O influență a metalurgiei estmediteraneene o constatăm în aşa numitele topoare cu „coaste” (tipul Monteioru)³⁵. Inovația de a întări înmănușarea toporului prin dispunerea unor linii în relief în jurul tubului o întîlnim la exemplarele găsite la Ras Shamá (Siria) în nivelul Ugarit mijlociu II și III, dateate respectiv în 1900 – 1750 și 1750 – 1600 i.e.n. Ele mai apar, cam în același timp, în Caucaz, România și Albania. Cele mai vechi piese de la noi, lucrate din cupru, au fost puse în legături cu fazele timpurii ale culturii Monteioru (I C₃ și I C₂). În cazul topoarelor cu „coaste” avem de-a face cu un fenomen de difuziune din estul Mediteranei, și indirect, aceste piese pot fi un criteriu de datare pentru culturile în care apar.

Relațiile cu Micene au format subiectul de predilecție al tuturor cercetătorilor epocii bronzului european³⁶. În domeniul metalurgiei nu au apărut elemente noi, esențiale, care să contribuie la sporirea cunoștințelor noastre asupra acestei culturi. Nici unul din elementele mai vechi ale culturii miceniene (spadele de tip A sau B după Karo) nu permite o fixare sigură în schema cronologiei relative a culturilor locale. O relație cu Micene (mormântul IV) (în jur de 1500) ne-o oferă spada scurtă de aur din tezaurul de la Perzinari (jud. Dâmbovița)³⁷. Un tip

³² A. Lissauer, „Zeitschrift für Ethnologie” 36, 1904, p. 541, cita peste 1500. De atunci numărul lor s-a dublat aproape.

³³ A. Vulpe, *Äxte und Beile II* (sub tipar)

³⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 60, Nr. 269.

³⁵ Idem, „Arch. Mold.”, 2–3, 1964, p. 137.

³⁶ Spicium din ultimele lucrări: R. Hachmann, *Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel – und südosteuropäischen Beziehungen*, Hamburg, 1957; K. Horedt, „Nouvelles études d'histoire”, 2, 1960, p. 31; J. Bouzek, Památky Archeologické, 57, 1966, 1, p. 242.

³⁷ Ilustrată la Em. Condurachi, *Monuments archéologiques de Roumanie*, București, 1960, pl. 10, Vezi și A. Mozsolics, 46–47, Ber. R.G.K., 1965–66 (1968), p. 5.

asemănător îl găsim și la Rauweise (Liban), datat în perioada Ugarit mijlociu 2 (1900—1750). Din păcate nu cunoaștem decât în parte incercarea de întregire a celor 4 topoare de argint din același depozit de la Perșinari, făcută de E. Zaharia (care urmează să publice depozitul). Unul din topoare are ceafa cilindrică și se asemănă cu piesele de la Borodino (SV-ul Ucrainei), ceea ce în ultimă instanță ne duce, prin analogii succesive, iarăși către Micene, de data asta, mormântul VI (înainte de 1500)³⁸. Un alt topor de la Perșinari prezintă o prelungire a muchiei dinspre ceafă, apropiindu-se astfel de topoarele de tip Apa-Nehoiu-Hajdúsámson etc.³⁹. Datarea tezaurului de la Perșinari la nivelul primelor contacte cu Micene pare deci foarte plauzibilă și este o confirmare a unora din ipotezele cronologice făcute pe baza analizei stilistice a decorului spiralic de pe topoare și săbi.

Dar tocmai în acest din urmă domeniu situația pare să se complice. În ciuda unor scheme tipologice foarte detaliate, făcute atât pe spade cât și pe topoarele de luptă, legătura diverselor variante și tipuri cu fazele culturilor locale, lasă unele chestiuni neexplicate. Motivul spiralic al discului solar de pe topoarele de la Apa, Gaura, Someșeni, Tărian etc. îl regăsim dispus pe străchinile din mormintele de la Lăpuș (din faza Lăpuș I)⁴⁰, care la rându-i precedă nemijlocit faza bronzului tîrziu cu ceramică canelată. De asemenea înflorirea motivelor spiralice pe olăria culturilor Wietenberg și Tei se vădește cu precădere în ultimele faze ale acestor culturi. A data deci grosso-modo bronzurile de tip Hajdúsámson, Apa etc. cu ajutorul motivisticiei în funcție de mormintele-puț de la Micene, în sec. XVI—XV i.e.n., pare neverosimil.

Dar problema motivelor spiralو-meandrice, atât pe metale cât și pe ceramică, mai poate fi abordată și altfel. Nu trebuie uitat că spirala, în măsura în care modul ei de dispunere poate fi legat de redarea simbolurilor solare, putea să aparăoricind ca motiv decorativ în epoca bronzului, independent de orice influențe externe. Cultul solar este atestat cu mare probabilitate încă de la începutul bronzului mijlociu și se poate presupune că are rădăcini mai vechi. De aceea cred că n-ar trebui exagerat în căutarea de influențe miceniene nici în cazul bronzurilor de tip Hajdúsámson, Apa, Tufalău etc. nici în cazul ceramicii. Motivistica spațiului carpato-dunărean este mult mai preocupată de redarea simbolurilor solare decât motivistica lumii miceniene, unde redarea elementelor spiralо-meandrice capătă un sens mai laic, predominant decorativ. De altfel dispunerea înlănțuirilor spiralice pe lamele spadelor carpatice este sensibil diferită de cea de pe armele mormintelor-puț de la Micene.

Prin aceste observații nu vreau nicidecum să neg sau să subestimez influența cercului micenian. Prezența spadelor miceniene, arhitectura recent descoperitului templu de la Sălacea (faza Otomani II !)⁴¹, unele săibe de os și chiar forme de vase vădesc contacte cu lumea egeeică. Cred numai că aceste contacte nu au fost suficient de intense pentru a în-

³⁸ Cf. în special R. Hachmann, *op. cit.*, p. 170.

³⁹ A. Vulpe, *Äxte und Beile I*, p. 53.

⁴⁰ În cea mai mare parte nepublicate. Materialul se află în muzeul din Baia-Mare. Despre Lăpuș vezi C. Kacsó, „Marmația”, 2, 1971, p. 36; A. Vulpe, „Marmația”, 3, 1974 (sub tipar).

⁴¹ I. Ordentlich, „Studii și Comunicări”, Satu-Mare, 2, 1972, p. 60.

rîuri profund dezvoltarea metalurgiei din a doua jumătate a perioadei mijlocii a epocii bronzului românesc și nici înflorirea decorului spiralomandric. De asemenea, relațiile cu Micene abia dacă au o valoare cronologică. Este plauzibil să ne închipuim că legăturile cu sudul egeic au fost manifeste în tot timpul perioadei miceniene tîrzii (deci cca. 300 de ani). Ele s-au exercitat foarte probabil direct, de la S la N prin Macedonia, Bulgaria. A încerca însă datarea cutărei sau „cutărei” faze culturale din România acestei vremi pe baza cronologiei miceniene sau a stabili „orizonturi” de depozite este, în cele mai multe cazuri, extrem de riscant.

Ultima chestiune pe care vreau să-o dezbat privește relațiile metalurgiei bronzului românesc cu cercul cultural central-european, bine periodizat pe scara cronologiei relative, pe baza unei extrem de bogate colecții de bronzuri.

În stadiul de față al cercetărilor nu se constată nici o relație mai strînsă cu cercul cultural Aunjetitz, în ceea ce privește bronzurile mari (topoare de luptă, pumnale, spade scurte etc.). Ambele cercuri își dezvoltă propriul lor repertoriu de arme ofensive și defensive. Prezența izolată a unor tipuri carpato-dunărene în Europa Centrală și reciproc indică cel mult existența unor contacte și prezintă importantă mai cu seamă pentru cronologia comparată (citez ca exemplu topoarele cu disc de tip B₂ din Europa Centrală, toate sunt tîrzii pe scara evolutivă și, în măsura în care pot reprezenta un criteriu important, indică paraleлизarea unor secțiuni ale bronzului B și C după Reinecke cu sfîrșitul bronzului mijlociu sau chiar cu bronzul tîrziu românesc). Reciproca ar putea fi ilustrată prin rarele topoare cu toc, descoperite în Transilvania.

Situatia se prezintă mai nuanțată în privința obiectelor de podoabă. În bronzul timpuriu constatăm o deosebită înflorire a metalurgiei podoabelor, în special a atîrnătorilor (inele de buclă sau de tîmplă etc.), în zona vestcentrală a Slovaciei (grupa Nitra)⁴² și în SE-ul Poloniei (grupa Mieržanowice)⁴³. Tipurile cele mai caracteristice — inele cu foaie de salcie (*Weidenblat*) sau din sîrmă împletită cu noduri (*Nuppenringe*) — lipsesc sau sunt foarte rare la noi în țară. Din punct de vedere al cronologiei central-europene grupa Nitra precedă, în linii mari, cultura Aunjetitz. La noi în țară grupa Nitra ar trebui să corespundă începutului bronzului mijlociu sau să-l preceadă cu puțin. Cea mai mare parte a podoabelor din Slovacia și din zona culturii Aunjetitz provin din descoperirii cu caracter funerar. La Sărata-Monteoru s-au descoperit numeroase inele de buclă, în toate cele patru cimitire de înhumare, dar toate datează din ultimele faze de evoluție a culturii Monteoru (fazele Ia — IIb)⁴⁴. Ele reprezintă forme evolute tipologic față de cele din grupa Nitra și își găsesc paralele în cultura Aunjetitz ceea ce concordă cu poziția cronologică a celor două culturi central europene.

⁴² A. Točík, „Arheologické rozhledy”, 15, 1963, p. 716.

⁴³ J. Kowalczyk, „Wiedomosci Archeologiczne”, 26, 1959, p. 1.

⁴⁴ E. Zaharia, „Dacia”, NS 3, 1959, p. 103.

Tinînd seama însă că săpăturile de la Sărata-Monteoru au livrat cel mai mare număr de morminte de înhumare în raport cu toate culturile epocii bronzului din România, luate la un loc, — că aceste morminte oglindesc doar situația din ultimele faze ale culturii Monteoru (ritul de înmormintare din primele faze — nu ne este bine cunoscut), ne punem întrebarea firească dacă penuria de podoabe de bronz din România reflectă un fapt obiectiv sau se datorează stării incomplete a cercetării. Înclin pentru ultima interpretare. Dacă cele patru mari cimitire de la Sărata-Monteoru n-ar fi fost descoperite, cultura Monteoru ni s-ar fi înfățișat, la fel ca celelalte, săracă în podoabe de bronz. De aceea discutarea obiectivă a oricărui raport de dependență culturală, de direcție a influențelor este, în momentul de față, cu totul prematură.

Prezența izolată a unor ace aunjetitzen sau înseși inelele de buclă mai sus discutate ridică totuși unele probleme de paralelism cronologic. Discutarea amănunțită a lor ar depăși obiectul prezentului studiu. Vreau doar să subliniez că tipologia inelelor de buclă din faza Monteoru Ia și IIa indică relații, pe de o parte cu cercul Aunjetitz, pe de alta cu depozitul de la Tufalău (jud. Covasna) și, prin acesta din urmă, cu unele din depozitele de tip Hajdúszámson și Apa⁴⁵. Etapa corespunzînd mijlocului și celei mai mari părți a celei de a doua jumătăți a bronzului românesc se paralelizează în linii generale cu faza Reinecke A₂ din Europa Centrală. Un ac cu cap sferic (*Kugelkopfnadel*) descoperit în zona cimitirului 4 de la Sărata-Monteoru, din nefericire fără putință de precizări stratigrafice, ar putea și el constitui un argument pentru acest paralelism.

În încheiere vrem să ne referim și la chestiunea prezenței bronzurilor tipice culturii tumulare central europene *Hügelgräberkultur* (HGK), respectiv perioadelor B și C după Reinecke. De fapt piese tipice (unele forme de ace și pumnale de bronz) s-au găsit în mic număr doar în marginea de Vest a României. Mediul cultural în care apar, atunci cînd a putut fi precizat, se referă la aspectul tîrziu al culturii Vatina, aspectul Vîrșet-Cruceni. Pe plan mai larg ar intra în discuție ultimele două faze ale culturii Otomani, cultura Suciu (inclusiv faza Lăpuș I), grupul Dolni Peter—Igrici Matata etc. Este deci vorba de o perioadă relativ scurtă ce precedă sinteza culturală a ceramicii canelate. De fapt situația cea mai concludentă o întîlnim la Cruceni (jud. Timiș) și în cimitirele de incinerare de același tip de la Belegiș, Vrșac, Iléandža și Beograd-Karaburma⁴⁶. Stratigrafia orizontală a unora din aceste cimitire arată evoluția fără întrerupere de la faza cu bronzuri HGK la cea cu ceramică canelată, și care la rîndu-i poate fi pusă în legătură cu tipuri de bronzuri din perioada tîrzie (pumnale și fibule de tip Peschiera etc.). Ceea ce frapăză în studiul bronzurilor HGK este comprimarea lor într-un interval de timp foarte restrîns. Întreaga perioadă Reinecke B și C corespunde în vestul României de fapt unui singur orizont ce pare a fi durat foarte puțin. Această constatare presupune un anumit decalaj între schema cronologică a Europei Centrale și cea a spațiului carpato-dunărean. Cu alte cuvinte ceea ce considerăm aici a fi perioada tîrzie a epocii bronzului (cultura Nouă, Suciu-Lăpuș etc.) inclusiv începutul procesu-

⁴⁵ Ibidem, p. 117, nota 56; A. Vulpé, *Äxte und Beile I...*, p. 50.

⁴⁶ Pentru Cruceni vezi O. Radu, "SCIV", 24, 1973, 3, p. 503 (acolo și bibliografie).

lui de sinteză a ceramicii canelate) corespunde de fapt bronzului C și D după Reinecke. Ar fi să depășim tema acestei lucrări dacă ne-am angaja în discutarea pe larg a acestei situații.

Ceea ce caracterizează sfîrșitul bronzului mijlociu este accelerarea substanțială a producției de obiecte de metal și, ca o consecință, marea varietate de tipuri⁴⁷. Nu toate au fost în mod egal cercetate. Se remarcă studiile despre sâbii și topoare de luptă și stabilirea unei foarte fine evoluții tipologice⁴⁸, care are uneori și pretenții de evoluție cronologică. De aici tendința de a caracteriza etape (orizonturi) de depozite de bronzuri pe temeiul tipurilor de sâbii sau topoare. Această metodă poate duce la erori importante prin combinațiile determinate de tipologia unilaterală a unei anume forme. Această tendință se va remarca și în cercetarea și periodizarea marilor depozite din Hallstattul timpuriu.

Tinând seama însă de puținele situații unde bronzurile apar în morminte sau așezări, deci de situații ce permit fixarea bronzurilor în istoria mediului cultural, lucrurile se prezintă destul de diferențiat. Încă din faza Lăpuș I a culturii Suciu apar bronzuri de tip Uriu-Dragomirești. Motivistica ceramică aceleiași perioade arată, cum am mai spus și mai sus, puternica amprentă a repertoriului simbolurilor solare de tip spirală-meandric. Acest decor caracterizează bronzurile de tip Apa-Hajdú-sámon. Depozitul de la Săpînța (jud. Maramureș) conține un topor de luptă cu disc de tip A₂, bogat ornamentat cu motive spiralo-meandrice, care teoretic s-ar putea data începând din sec. XV, dar și un inel de buclă caracteristic culturii Nouă (sfîrșitul sec. XIV și mai ales sec. XIII)⁴⁹. Cazurile citate nu sunt izolate; s-ar putea cita și alte exemple ilustrând neconcordanța dintre tipologia bronzurilor, schema tipurilor de depozite și realitatea istorico-culturală.

Se desprinde deci încheierea că perioada de timp ce ar trebui să corespundă bronzului mijlociu central european se caracterizează în spațiul carpato-dunărean printr-o extrem de bogată și variată metalurgie a bronzului care, ca și în cazurile precedente, nu este cu nimic tributară influențelor venite din Apus și, dimpotrivă, va înriuri în continuare cultura Europei Centrale.

Să rezumăm principalele constatări ce izvorăsc din lucrarea de față :

1) — După o stagnare de cel puțin jumătate de mileniu, metalurgia aramei se dezvoltă repede cu forme noi, specifice spațiului carpato-dunărean, începând cu o perioadă din jurul anului 2000 i.e.n.

2) — Bronzul, ca aliaj al aramei, apare încă de la începutul acestei dezvoltări, justificind astfel și din punct de vedere fenomenologic denumirea noii epoci ca epocă a bronzului.

⁴⁷ Cf. B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, Bonn, 1968.

⁴⁸ Pentru sâbii vezi lucrarea Alexandrinei Alexandrescu, „Dacia”, NS 10, 1966, p. 117, pentru topoare A. Vulpe, *op. cit.*, p. 22, fig. 2.

⁴⁹ A. Vulpe, *op. cit.*, p. 69, Nr. 802.

3) — Metalurgia epocii bronzului din spațiul carpato-dunărean dezvoltă un repertoriu de forme original și propriu acestei arii. Ea nu este tributară cercurilor culturale învecinate în ce privește realizarea armelor și uneltelor de metal. Aparentă dependență, în domeniul podoabelor (ace, inele de buclă etc.) față de cercul cultural Nitra-Aunjetitz nu este încă un fapt constatat, ea putând oglindii doar stadiul lacunar al izvoarelor arheologice.

4) — Preluînd, în linii cu totul generale, unele idei din civilizațiile Orientului Apropiat, cultura spațiului carpato-dunărean, prin creațiile originale în sfera metalurgiei, a înrûrit în repetate rînduri culturile Europei Centrale, vădind mereu o prioritate culturală față de acestea.

PROBLÈMES ACTUELS CONCERNANT LA MÉTALLURGIE DU CUIVRE ET DU BRONZE À L'ÉPOQUE DU BRONZE SUR LE TERRITOIRE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'étude représente la continuation des débats sur les commencements de la métallurgie entrepris par l'auteur dans SCIV 24, 1973, 2, p. 217, dont se détachent les conclusions suivantes:

1) Après une stagnation d'au moins une demie-millénaire, la métallurgie du cuivre se développe rapidement, revêtant des formes nouvelles spécifiques à l'espace carpato-danubien, à partir des environs de l'an 2000 a.n.è.

2) Le bronze en tant qu'alliage du cuivre apparaît au début même de cette période d'évolution, justifiant ainsi la dénomination sous laquelle on allait désigner l'époque qui venait de commencer.

3) La métallurgie de l'époque du bronze dans l'espace carpato-danubien développe un répertoire de formes original et propre à cette aire. Elle n'est pas tributaire des milieux culturels avoisinants quant à l'exécution des armes et des outils en métal. La dépendance apparente dans le domaine des objets de parure (aiguilles, bagues à boucle, etc.) du milieu culturel de Nitra-Aunjetitz n'est pas encore constatée, elle pouvant refléter seulement le stade lacunaire des sources archéologiques.

4) Assimilant en général certaines idées des civilisations du Proche Orient, la culture de l'espace carpato-danubien, a, par les créations originales de la sphère de la métallurgie, influé à maintes reprises sur les cultures de l'Europe Centrale, démontrant constamment une priorité sur celles-ci.

www.dacoromanica.ro

D O C U M E N T A R

TELURILE CAMPANIEI LUI IOAN ALBERT ÎN MOLDOVA (1497): UN NOU IZVOR

DE

ŞERBAN PAPACOSTEA

Specialiștii epocii lui Ștefan cel Mare știu cît de controversat este în istoriografia contemporană sensul campaniei întreprinse în Moldova în 1497 de regele polon Ioan Albert. Alternativa în termenii căreia s-a fixat controversa — război antiotoman deviat din pricina atacului neașteptat, a „trădării” lui Ștefan, sau hotărîre deliberată a regelui de a readuce Moldova în vasalitatea polonă și de a o subordona strict coroanei polone, prin numirea, în fruntea țării, a celui mai mic dintre frații Jaghiełloni — i-a împărțit pe istorici în două tabere, care astăzi încă nu au închetat de a-și opune argumentele¹.

Controversa istoriografică din secolele XIX și XX are rădăcini adânci în trecut; începuturile ei aparțin însăși vremii când se desfășurau evenimentele care au generat-o. Încă înainte de a intra în campanie, în timp ce pregătirile militare și diplomatice erau în curs, Ioan Albert a fixat public punctul de vedere oficial; potrivit declarațiilor regelui, acțiunea militară avea să aibă caracter antiotoman, telul ei fiind redobândirea cetăților smulse de turci Moldovei în 1484²; în unele texte de proveniență regală apare chiar teza războiului preventiv împotriva turcilor și a tătarilor, dependenți acum de ei, care s-ar fi pregătit să atace teritoriile statului polono-lituân³. Ioan Albert a rămas consecvent cu această versiune pe care a menținut-o în tot timpul campaniei și după încheierea ei.⁴

¹ Pentru polemica în istoriografia polonă a veacului XIX și XX în această chestiune v. P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din jărtile vecine*, în „Studii și cercetări științifice, Istorie”, XI, 1960, 2, p. 205, și Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cozminului*, în „Romanoslavica” XVII, 1970, p. 541.

² V. printre altele *Akta stanów Prus Królewskich (Acta statuum terrarum Prusiae Regalis)*, ed. K. Górska și M. Biskup, III, 1 (1492—1497), Warszawa, 1961, p. 281.

³ *Ibidem*, p. 275.

⁴ Hurmuzaki, II, 2, p. 399—402 și N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, București, 1897, p. 66—68.

Teza oficială polonă a găsit însă de îndată oponenți, atât peste hotare cît și înăuntrul țării. Cea dintii contestație a venit de la regele Ungariei Vladislav, fratele lui Ioan Albert; evocind — în textul ultimativ pe care i l-a adresat acestuia cînd armata polonă era în marș spre Moldova negocierile din anii precedenți — el afirmă răspicat că la congresul de la Levocea (1494), Ioan Albert susținuse proiectul instaurării în domnia Moldovei a fratelui lor Sigismund, fiul încă lipsit de apanaj al răposatului, la această dată, rege Cazimir.⁵

Foarte apropiată de interpretarea regelui Ungariei e cea a unei secțiuni a „opiniei publice” polone, adică a nobilimii. Se știe că marea inițiativă de politică externă a regelui Ioan Albert s-a izbit de puternica rezistență a unei părți a nobilimii polone, care a refuzat să-l urmeze pe rege în campanie. De fapt, acțiunea militară a regelui prezintă un interes deosebit nu numai sub raportul istoriei relațiilor internaționale, dar și pentru evoluția politică internă a Poloniei; ea a oferit un excelent prilej de manifestare conflictului dintre regalitate și sleahătă, indicind direcția în care avea să se dezvolte în secolele XV-XVII statul polon medieval. Absența în tabăra polonă din Moldova a unui număr însemnat de sleahătici și actele numeroase de confiscare a domeniilor celor refractari la îndeplinirea îndatoririi feudale — prestarea auxilium-ului⁶ — sunt manifestările unei acute crize de stat, criză care se va amplifica în deceniile următoare, provocînd în cele din urmă paralizia statului polon⁷. Semnificativ pentru însemnatatea atribuită inițiativei regale din 1497 e și faptul că aceasta a continuat să alimenteze și în secolul următor polemica întreținută de cercurile nobiliare împotriva tendințelor de afirmare și consolidare a puterii regale. Textul de autenticitate dubioasă și controversată al „sfaturilor lui Callimachus”⁸ — instrument de prim ordin al acestei polemici — cuprinde un sir de referiri la evenimentele din 1497. Întreprinsă de regele Ioan Albert la sugestia sfetnicului său italian, acțiunea militară ar fi urmărit, potrivit acestui text de vădită inspirație nobiliară, să dobindească Moldova pentru fratele său Sigismund⁹ și, în același timp, să „îngroape”

⁵ *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486—1516 (Kodeks zagrzebski)*, ed. J. Garbacik, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1966, p. 27; cf. Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 540—541.

⁶ *Matricularum regni Poloniae summaria*, ed. Th. Wierzbowski, II: *Johannis Alberti tempora complectens (1492—1501)*, Varsoviae, 1907, sub anul 1497.

⁷ Pentru agravarea crizei militare a statului polon în secolul XVI, ca urmare a refuzului nobilimii de a-și îndeplini sarcinile militare, tot în legătură cu Moldova, de data aceasta în vremea lui Petru Rareș, v. V. Eskenasy, *Un nou izvor referitor la prima domnie a lui Petru Rareș*, în „Studii”, XXVI, 1973, p. 137—144.

⁸ Umanistul italian Filippo Buonaccorsi, statonicit în Polonia și care a ocupat un loc de frunte în viața politică și culturală a țării în a doua jumătate a secolului XV. În calitate de preceptor al fiilor lui Cazimir, el a influențat hotărîtor gîndirea politică a lui Ioan Albert; pentru controversa istoriografică referitoare la autenticitatea „Sfaturilor lui Callimachus”, v. P. P. Panaitecu, *op. cit.*, p. 209—211.

⁹ „Consilium Callimachi... XXX: Fratrem Sigismundum penes te asservare tutum non est. Palatinatum Valachiae investiendum, censeo”; *Humanizm i Reformacja w Polsce, Wybor źródeł*, ed. J. Chrzanowski și St. Kót, Lwów, 1927, p. 136.

în țara fostă vasală floarea nobilimii polone, netezind astfel calea pentru politica de consolidare a puterii regale¹⁰.

Un izvor publicat cîțiva ani în urmă și neintradă încă în circuitul istoriografiei noastre confișă punctul de vedere al acelora dintre contemporani și dintre istoricii apropiatai zilelor noastre pentru care rostul campaniei a fost acela de a-l înscăuna în domnia Moldovei pe Sigismund Jaghiello și de a rezolva astfel, în sensul intereselor coroanei polone, problema Moldovei. Noua confirmare vine din cercurile conduceătoare ale Ordinului teuton. În calitatea sa de vasal al coroanei polone — situație la care fusese redus în urma păcii dela Torun (1466) — Ordinul era silit să presteze ajutorul militar (*auxilium*) regelui Poloniei și să participe la acțiunile militare ale acestuia. În virtutea acestei îndatoriri, la convocarea regală, marele maestru, însotit de cîteva sute de cavaleri, s-a alăturat armatei polone în vara anului 1497. Dacă trupa pe care, de voie de nevoie, marele maestru Johann von Tieffen a mobilizat-o în slujba regelui a ajuns în Moldova, unde avea să împărtășească soarta nefericită a armatei polone, el însuși nu a mai apucat să treacă hotarul; lovit de boală la Halici, în a doua jumătate a lunii august, marele maestru este transportat la Lwów unde moare la 25 august 1497. O scrisoare a unui anonim și despre al cărei destinatar nu știm mai mult decit că era cleric — după chipul în care i se adresează corespondentul său — relatează sumar împrejurările morții marelui maestru, adăugînd și aprecierea proprie asupra țelurilor urmărite de Ioan Albert în Moldova. Cum mărturia e destinată să cintăreasă în dezbaterea istoriografică asupra campaniei moldovene a lui Ioan Albert, reproducem textul pentru a-l pune la îndemâna istoricilor noștri :

[post 22 Septembrie 1497, Königsberg] „Reverende in Christo pater et domine, domine colendissime ! Post meorum obsequiorum humillimam recomendacionem premittitur..... Reverende domine ! Magnifici ac religiosissimi principis nostri domini Johannis de Tieffen, magistri generalis, mortem non possum non lamentari, qui callida regis vocacione in expeditionem contra Thuircos se sponte, tamquam christiane fidei defensor contulit, nullo Thurco a 12 annis his in oris viso, in campestribus prope Halicz, maximis estatis caloribus feteribusque infectus, nulla medicina opitulante, in Leopolim reducitur, fer. 6 post Bartholomei festum [= 25 august 1497], omnibus provisus sacramentis, in nocte debitum carnis exsolvit et in fluxu sanguinis mortuus et in Konigsberg sepultus est. Eius anima in sancta pace requiescit.

Rex vero cum sua potencia et nostri is ibi relictis dominis et familiaribus Walochum Stephanum waiwodam de suo nititur expellere dominio et ducem Sigismundum, eius fratrem, in locum suum surrogare, quem autem, [si] hec res societur, finem exspectandum eit et irritacio Thurcorum timenda, sub quorum defensione et tributo culpa regis Walocus existit.

Pro salute christianitatis orandum est. Quomodo autem terra Prussia et circumiacentes incrementum spectare possunt, ex his, que

¹⁰ XXXIII : „Contra illustrium familiarum homines potentes cum rege Hungariae et Magno duce Lithuaniae conspirato, ut tibi sint contra illos auxilio, praesertim si quid periculi ab illis persenseris” ; XXXIV : „Et quo facilius eos ulciscaris, generali expeditione in Valachiam eos educito; ubi cum Palatino eius terrae clandestina conspiratione facta, eos ad internum opprimi sinito” ; XXXV : „Quod si aliquis eam expeditionem subterfugerit, ei venenum propinato...” ; *ibidem*.

mitto, vobis procurantibus, facile est pensitandum etc. Cui me rebus et corpore obsequiosum commendō”¹¹.

Așadar autorul scrisorii, membru al ordinului, respinge și el teza oficială polonă cu privire la sensul campaniei și afirmează explicit că țelul urmărit de rege era de a-l îzgini din domnie pe Ștefan și de a-l instaura în locul său pe Sigismund. Mărturia sa va ocupa loc de cinste în dezbaterea asupra acțiunii lui Ioan Albert.

De înțelegereea adevărată a sensului împrejurărilor din 1497, istoriciei nu se vor aprobia însă decât pe măsură ce se vor desprinde din termenii alternativei în care s-au lăsat închazi de tradiția istorică. Născute în tocul acțiunii, versiunile contradictorii asupra campaniei polone din Moldova reflectă pozițiile interesate ale factorilor angajați sau antrenați în conflict; ele nu pot fi așadar un bun îndrumător pentru istoric.

Dacă astăzi pare a fi incontestabil că țelul prim al lui Ioan Albert a fost acela de a reduce Moldova în sfera de influență a Poloniei — și documentul adus la lumină de recenta ediție a tratatelor Ordinului teuton nu face decât să aducă o confirmare a acestei constatări — nu e mai puțin adevărat că acțiunea regelui polon se înscrie într-un plan mai larg care depășește raporturile dintre cele două țări; ea se leagă nemijlocit de problema Mării Negre și de aceea a luptei antiotomane, în genere, la sfîrșitul secolului al XV-lea și nu-și poate găsi explicația istorică decât în acest cadru. E meritul lui Nicolae Iorga de a fi întrevăzut, cel dintii, complexitatea acțiunii și necesitatea unei explicații mai cuprinzătoare decât aceea pe care o formulaseră pînă atunci istoricii. Neîndoilenic că „intuiția” istoricului nostru venea din incomparabila sa cunoaștere a istoriei universale și din convingerea că înțelegereea adevărată a trecutului nostru nu se poate concepe decât prin permanenta sa raportare la marile procese ale istoriei generale. Iată cum își enunță N. Iorga punctul de vedere cu privire la acțiunea polonă din 1497: „La rîndu-i, Ioan Albert care moștenise Polonia se gîndeau la cu totul altceva. În ciuda tratatului încheiat pe trei ani cu turci, în 1494, el era hotărît să întreprindă cruciata, dar aceasta trebuia să înceapă prin cucerirea Moldovei însăși, unde și-ar fi instalat fratele, Sigismund; un întreg plan de acțiune în acest sens îi fusese înfățișat de aventurierul italian, vechiul conspirator împotriva papei, Filippo Buonaccorsi, zis Callimachus”¹².

¹¹ *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im XV. Jahrhundert*, III. Band (1467—1497), ed. E. Weise, Marburg, 1966, p. 164—165. Autor al scrisorii ar fi, după aprecierea editorului ei, primul secretar al marelui maestr, Liborius Naker. Presupunerea se internează pe constatarea că interpretarea dată în scrisoare acțiunii lui Ioan Albert coincide cu cea din jurnalul evenimentelor din 1497 a aceluiași Liborius Naker. Relativ moartea marelui maestr, el expune împrejurările care l-au silit pe acesta să-l urmeze în campanie pe Ioan Albert: „wie ine der konig durch seine betrügliche bottschafft dorezu gefordert, aber seyn gnad hat keynen Thurk gesehen. Des Koniges meynunge und furnehmen was nach gemeinem geruchte der seinem Stephanum den Walachischen woiwoden zu vertreiben und seinen bruder herzogk Sigmundt in die herrschafft zu setzen...”; Liborius Naker, *Tagebuch über den Kriegszug des Hochmeisters Johann v. Tiesen gegen die Türken im Jahre 1497*, in *Scriptores rerum prussicarum*, V, Leipzig, 1874, p. 312.

¹² N. Iorga, *Relations entre Roumains et Polonois pendant l'époque de l'hommage et après*, în „Bullettin de la section historique de l'Académie Roumaine”, IX, 1921, 1—2, p. 97. Legătura strînsă care există, în concepția lui Ioan Albert, între subordonarea strictă a Moldovei față de Polonia și reluarea luptei antiotomane, a fost puternic subliniată de curind, pe baza reluării ansamblului documentației de prof. Gh. Duzinchevici; în formă sintetică,

Ioan Albert a urmărit aşadar în primul rînd să readucă Moldova în sfera sa de influență și campania în țara vecină, care rupsese legăturile de vasalitate restabileite în 1485, trebuia într-un fel sau altul — prin colaborarea lui Ștefan, ca vasal, la acțiune, sau prin înlăturarea lui — să ducă la acest rezultat. Dar restabilirea suzeranității asupra Moldovei, într-o formulă mai strictă decât în trecut, nu putea să fie decât preludiul unei noi confruntări cu Imperiul otoman, și autorul scrisorii mai sus reproduse se dovedește deplin conștient de această implicație a acțiunii lui Ioan Albert. De fapt, campania regelui polon în Moldova a fost ultima mare încercare a Poloniei, înainte de vremea lui Mihai Viteazul, de a redeveni un factor politic la Marea Neagră, de unde o eliminase expansiunea otomană odată cu cucerirea Caffei (1475) și a Chiliei și Cetății Albe (1484). Cu această constatare însă ajungem la însăși chestiunea politicii pontice a Poloniei și a evoluției raporturilor turco-polone în funcție de problema Mării Negre¹³.

Pacea încheiată de Cazimir cel Mare cu Ordinul teutonic la Kaliss în 1343, pace care a însemnat părăsirea pe termen lung a expansiunii spre Baltică, a deschis în același timp era înaintării spre sud-est a statului polon. Încorporarea definitivă a Halici-ului la regat, unirea cu Lituania (1386) și stabilirea raporturilor de suzeranitate-vasalitate cu Moldova (1387) au pregătit terenul pentru afirmarea Poloniei ca putere pontică. Controlul marelui drum care făcea legătura între comerțul hanseatic și cel genovez în Marea Neagră a dat și principala orientare de politică externă a statului polon în această perioadă. Direcția de politică externă care decurgea din expansiunea polonă spre sud-est a culminat în timpul domniei lui Vladislav III, pentru a fi apoi treptat neglijată și abandonată, după catastrofa dela Varna (1444) și, în chip hotărît, din 1454, cind Polonia se angajează în lupta împotriva Ordinului teuton, în cursul războiului de treisprezece ani (1454–1466), la capătul căruia va redeveni o putere baltică. Lupta cu teutonii încheiată prin pacea dela Toruń (1466), apoi confruntarea cu Ungaria lui Matias Corvin pentru controlul Boemiei (1468–1478) explică apatia totală a Poloniei în raport cu marile desfășurări din nordul bazinului pontic: ultimatumul otoman adresat Moldovei și acceptarea tributului de către aceasta (1455–1456), lupta deschisă de Ștefan împotriva dominației otomane (1473), campania turcă în Moldova (1475), cucerirea Caffei și subordonarea tătarilor din Crimeea față de Poartă (1475) și a două mari campanii otomane în Moldova, sub conducerea lui Mehmed II (1476). Dacă în 1485, în urma închinării lui Ștefan la Colomeea, Polonia a intrat în luptă cu turci, forțele angajate de ea erau insuficiente pentru a restabili situația anterioară cuceririi de către turci a cetăților Moldovei. Dealtminteri, Polonia s-a grăbit să pună capăt acestei acțiuni prin

această concluzie care se reazemă pentru prima oară pe o documentație exhaustivă, a fost formulată de prof. Gh. Duzinchevici în lucrarea *Ștefan cel Mare și epoca sa*, București, 1973, p. 69–70.

¹³ Pentru politica Poloniei față de problema Mării Negre, v. B. Stachoń, *Polityka Polski wobec Turcji i akcyj antitureckiej w wieku XV do utraty Kijit i Bialogrodu (1484)*, Lwów, 1930 (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, seria II, t. VII, fasc. 2); J. Dąbrowski *Il Mare Nero nei rapporti fra Polonia e Italia nel Medioevo*, în vol. *La Pologne au VI-e Congrès International des Sciences Historiques-Oslo 1928*, Varsovie-Lwów, 1930. p. 47–52; P. P. Panaiteescu, *La route commerciale de la Pologne à la Mer Noire au Moyen Age*, în „Revista istorică română”, III, 1934, 2–3, p. 1–24 (extras).

negocierile purtate cu turcii, mai întâi prin mijlocirea Veneției, apoi direct. Pacea turco-polonă a sanctionat cuceririle lui Baiazid II la Dunărea de Jos. Confruntarea cu cnezatul Moscovei care amenința dominația Lituaniei asupra teritoriilor ruse solicita acum cu prioritate atenția conducerii statului polono-lituanian. Dar, pacea încheiată cu Moscova în 1494 și înăbușirea veleităților Ordinului teuton de a-și redobîndi independența, au dat Poloniei, la conducerea căreia se afla acum Ioan Albert, răgazul de a-și îndrepta din nou privirea spre Marea Neagră. Încercarea de a restituī Poloniei rolul pe care-l avusese la Marea Neagră e planul general în cadrul căruia subordonarea Moldovei nu avea să fie decât primul pas, tot astfel după cum, mai bine de un veac în urmă, închinarea Moldovei sub Petru Mușat (1387) deschise drumul spre afirmarea Poloniei ca putere pontică.

Acum însă, cadrul istoric era cu totul altul; puterea otomană se așezase statoric la Dunărea de Jos și pe țărmul nordic al Mării Negre; ea atrăsese în dependență sa pe tătarii din Crimeea și silise Moldova nu numai să devină stat tributar — situație acceptată în 1455—1456 și apoi repudiată în 1473 — dar și să facă noi pași în direcția subordonării față de Poartă. Moldova însăși își găsise un nou echilibru internațional în rivalitatea dintre cele trei puteri — Imperiul otoman, Polonia și Ungaria — ale căror tendințe de cucerire se întinseau pe teritoriul ei, și Ștefan a știut să tragă toate foloasele din această conjunctură. Încercarea regelui Ioan Albert de a restabili vechile raporturi de suzeranitate-vasalitate cu Moldova avea să se lovească în primul rînd de rezistența acesteia. De aceea s-a și gîndit regele să impună țării un principă polon, în persoana fratelui său Sigismund, în ciuda avertismentului celuilalt frate, regele Vladislav al Ungariei, care îi arătase caracterul iluzoriu al acestei încercări.¹⁴ Noua fază a politiciei pontice a Poloniei inaugurată de Ioan Albert s-a încheiat la numai cîteva luni de la inițierea ei cu grava înfringere din Codrul Cozminului.

Dar acțiunea lui Ioan Albert se integrează într-un plan încă și mai larg, anume acela al acțiunii generale antiotomane pe care o prevestea noua politică franceză în Italia. Încercarea regalității franceze de a reduce regatul de Napoli sub controlul său era considerat doar preludiul unei noi cruciate; din nou, ideea strategică centrală a cruciatei tîrzii, aceea a îmbinării unui atac terestru din direcția Europei centrale cu o acțiune navală din Mediterana, apare în texte, pe cît de numeroase pe atît de sterile, ale făuritorilor de proiecte de cruciată. În acest context, firește, contactele stabilite între diplomația franceză și cea polonă, în vederea coordonării acțiunii lor antiotomane, în ultimii ani ai secolului XV, devin o parte însemnată a conjecturii politice căreia îi aparține și inițiativa lui Ioan Albert. Nici de data aceasta valurile politicii europene nu au ocolit țările române; Moldova mai ales avea să înregistreze de pe urma lor o nouă și însemnată evoluție a politiciei sale externe, care va alcătui obiectul unui studiu aparte.

¹⁴ *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486—1516 (Kodeks Zagrzebski)*, p. 28—29.
www.dacoromanica.ro

CÎTEVA INFORMATII NOI DESPRE DINCA BĂLȘAN (1817–1883)

DE

GRIGORE CHIRIȚĂ

În ultimele decenii istoriografia română a elaborat numeroase studii despre problemele fundamentale ale revoluției de la 1848–1849, subliniind pe bună dreptate nu numai rolul hotăritor al maselor populare ori activitatea revoluționară a personalităților care au stat în fruntea lor, ci și aportul în multe privințe meritoriu al unei serii întregi de profesori, învățători, preoți, funcționari și.a. peste ale căror convingeri politice și acțiuni s-a trecut din diverse motive cu prea multă ușurință dacă, între timp, nu se asternuse deja uitarea. Este, printre altele, cazul interesantei figuri de ofițer-patriot, luptător pentru idealurile de progres social, unitate și independentă națională, a lui Constantin (Dincă) Bălșan, pe care, în urmă cu cîțiva ani, un studiu laborios al istoricului Matei Ionescu¹ l-a scos din evazi-anonimat, impunîndu-l atenției generale. Descoperirea unor noi materiale de arhivă și folosirea cîtorva informații din publicațiile periodice ale epocii ne oferă prilejul să aducem întregiri asupra activității lui Dincă Bălșan* și, în consecință, ne permit să-i schităm biografia. Ne referim îndeosebi la schița biografică întocmită de Simeon Mihali², trimisă spre

¹ *Episoade din anii 1848–1849. Însemnări despre Dincă Bălșan*, în „*Studii*”, XVIII (1965), nr. 5, p. 1075–1089.

* În cele ce urmează vom întrebuița prenumele Dincă, deoarece cu acesta personajul a intrat în istorie. În unele acte și publicații periodice ale timpului, Dincă Bălșan mai apare – eronat – și sub numele de C. Bălășeanu sau Bârcășanu.

² Simeon Mihali s-a născut în 1825 în Transilvania. Între anii 1850–1860 a funcționat ca profesor de limba română și istoria națională la gimnaziul superior din Blaj. A trecut apoi Carpații, în 1860 stabilindu-se la Craiova unde timp de cîteva decenii a predat aceleasi materii la liceul de acolo (Arhivele Statului București, Fond Senat, sesiunea 1867/1868, dos. 224, f. 1–14; „Românul”, București, an X, 8 aprilie 1866, p. 167). Judecind după exactitatea informațiilor – deși unele date, mai ales pentru perioada anterioră revoluției, nu sunt întotdeauna sigure – și avînd în vedere și alte afirmații din corespondență cu Gh. Barițiu, S. Mihali fusese un apropiat al lui Dincă Bălșan, de la care aflare principalele momente și fapte din viața lui.

publicare lui George Barițiu, care însă nu a văzut lumina tiparului³, la cererea nedatată a lui Dincă Bălșan adresată domnitorului Al. I. Cuza de a dispune primirea unui copil al său în școala militară, cerere ce cuprinde și informații biografice⁴ și, în sfîrșit, la testimoniu dat de Axente Sever în octombrie 1849 în care se elogiază faptele de arme ale ostașului român în luptele din Transilvania⁵. În afara acestora, vom utiliza din articolul apărut în revista „Studii” numai elementele care contribuie la înțelegerea mai deplină a temei tratate, considerațiunile generale asupra epocii de la 1848–1849 cititorul putîndu-le găsi în alte lucrări.

Constantin (Dincă) Bălșan s-a născut la 15 martie 1817⁶. Tatăl său, Ioan Bălșan, era din Craiova. Rămînind orfan la vîrstă de 19 ani, la 27 aprilie 1836⁷, s-a înrolat voluntar ca soldat în Regimentul I de infanterie (miliție), compania 2⁸. În 18 mai 1837 a fost înaintat la gradul de unterofițer, iar în 1840 ca feldfebel⁹. Odată cu organizarea, la 13 mai 1845, a roatei de pompieri, căpitanul Em. C. Boteanu, comandantul ei¹⁰, „cunoscîndu-mi conduita — arată Dincă Bălșan — a făcut cerere la Domnul Șeful știrii(i) de m-a mutat în comanda de pompieri unde am stăruit ca feldfebel pînă la anul 1847”¹¹.

După izbucnirea revoluției de la 1848 din Țara Românească, numele lui Dincă Bălșan apare menționat în mai multe decrete ale guvernului provizoriu, care-i elogiază activitatea dusă în fruntea companiei pentru restabilirea puterii revoluționare în urma comploturilor de la 19 și 30 iunie. Răspînta nu a întîrziat: la 7 iulie 1848 el a fost înaintat la gradul de praporcic (sublocotenent)¹².

Rolul de prim ordin avut de Dincă Bălșan în lupta de la 13 septembrie 1848 este confirmat de noile materiale documentare, care ne oferă, peste ceea ce se știa, detalii dintre cele mai semnificative. Astfel, S. Mihali arată că „În aceea învălmășeală sublocotenentul Dincă aruncă pe un artilerist turc în șianț; un maior voi să-l taie cu sabia, Dincă scoase pistolul și împușcă pre maior; apoi trase al doilea foc asupra lui Cherim-Pașia comandantul turcilor și-i împușcă calu(l). Pompierii trebuiau să se retragă dinaintea numărului preponderant al turcilor și să le cedeze casarma, după ce o apărără cîtva timp eroicesce, nevrînd a li-o da numai după nisice simple

³ Biblioteca Academiei, secția manuscrise, mss. rom. 998, f. 259–260 v.

⁴ *Ibidem*, arhiva Al. I. Cuza, pach. LVI, f. 172–172 v.

⁵ „Vocea Romanațului”, Caracal, an. I, nr. 32, 14 iulie 1883, p. 2, unde se menționează că textul testimoniuului a fost copiat întocmai de pe originalul aflat în posesia lt. col. Bălșan. După acest periodic, testimoniu s-a republicat și în „România liberă”, București, an VII, nr. 1816, 19 iulie 1883, p. 2–3. Dîntr-o scrisoare din 3 decembrie [st. n.] 1883 a lui S. Mihali către G. Barițiu rezultă că-i trimisese acestuia pentru publicare în periodicul Astrei, „Transilvania”, o copie de pe testimoniu, care se pare că nu a apărut din cauza impotrivirii cenzurii ce se exercita atunci de autoritățile maghiare, autorități ce „se tem și împiedică ca nici umbra lui Bălșan să nu treacă Carpații” (Biblioteca Academiei, mss. rom. 998, f. 257–258).

⁶ Biblioteca Academicii, mss. rom. 998, f. 259.

⁷ M. Ionescu, *op. cit.*, p. 1077, 1087–1088.

⁸ *Ibidem*; Biblioteca Academiei, mss. rom. 998, f. 259; *ibidem*, arh. Cuza, pach. LVI, f. 172.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Gh. Pohrib, N. Lupașcu, P. V. Petaleanu, *Istoricul pompierilor militari*, București, 1935, p. 89.

¹¹ Biblioteca Academiei, arh. Cuza, pach. LVI, f. 172.

¹² M. Ionescu, *op. cit.*, p. 1078–1079.

somațiuni”¹³. De asemenea, tot el preciza : „Din cele două tunuri, unul fu luat de către sublocotenentul Dincă și comandat asupra turcilor”¹⁴. La rîndul său, Dincă Bălșan seria — în suplica amintită către domnitorul Al. I. Cuza — că în 1848 „am și luat parte la revoluția de față, unde am și dat dovezi în curtea cazărmii din Dealu(ł) Spirici(ł) cu companie de pompieri, care crez că nu poate tăgădui chearșeful după acea vreme și pă urmă nemai avînd nici o speranță din pricina turcilor care ar fi dat mult ca să pue mină pă mine, am fost silit ca să trec în Transilvania...”¹⁵. În continuare el menționa că la revenirea în țară, după 1850, „adăstam ca să fiu dat în mină turcilor sau trimis la pedeapsă fiindcă băgasem roata de pompieri în foc fără porunca șefului...”¹⁶. Din aceste materiale rezultă, aşadar, că în fapt Dincă Bălșan fusese cel care declanșase, în pofida ordinelor primite de la superiori, dar într-o stare de spirit combativă, explicabilă prin avintul de luptă al maselor bucureștene, singerosul conflict din Dealul Spirii, el însuși luptînd eroic împotriva invadatorilor turci în incinta cazărmii.¹⁷

De teama răzbunării turcilor, D. Bălșan, împreună cu mai mulți pompieri înarmați, a reușit să se strecoare prin spatele cazărmii, ajungînd în seara aceleiași zile de 13 septembrie în viile de la Filaret. De acolo, prin Pitești, el a luat drumul spre tabăra lui Gh. Magheru de la Rîureni (județul Vlașca), unde se găsea deja la 16 septembrie. Aceleasi motive care l-au determinat să fugă din București, l-au decis — în momentul dizolvării taberei de la Rîureni — să părăsească țara, la 29 septembrie 1848 trecind prin pasul Cîineni în Transilvania.¹⁸ Acolo, în 1849 ofițerul D. Bălșan avea să se remарce într-un mod strălucit prin vitejia și исcusința sa militară în luptele grele duse de oastea revoluționară română, condusă de Avram Iancu, pentru apărarea Muntîilor Apuseni.

Cele mai prețioase informații despre faptele lui de arme din Transilvania le găsim consemnate în raportul lui Axente Sever redactat în decembrie 1849¹⁹ (și care fiind cunoscute face inutilă menționarea lor), precum și în testimoniu — rămas necunoscut pînă acum — dat la Cenad în 8/20 octombrie 1849 și subscris de același prefect Axente Sever²⁰. Știrile cuprinse în cele două materiale concordă în genere și se completează cu detalii semnificative. În testimoniu se arată de la început că Dincă Bălșan „fostul ofițier la compania de pompieri în România”, de la 15 decembrie 1848 „a servit cu toată căldura în castrele mele pînă la 17 mai 1849”²¹. Această precizare este importantă nu numai fiindcă ne arată cu exactitate perioada cât a fost încadrat și a participat la luptele duse de legiunea condusă de A. Sever, dar și pentru că nu lasă nici o îndoială asupra faptului că ofițerul

¹³ Biblioteca Academiei, mss. rom. 998, f. 259—260.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, arh. Cuza, pach. LVI, f. 172.

¹⁶ Ibidem, f. 172 v.

¹⁷ Anul 1848 în Principalele Române, tom. IV, București, 1903, p. 374—379.

¹⁸ M. Ionescu, op. cit., p. 1082—1083.

¹⁹ Publicat, împreună cu rapoartele lui Avram Iancu și Simion Balint, în *Trei raporturi ale acelor prefecti de legiuni românești care în anul 1848/9 au susținut luptele cu insuregenții unguri pînă la reîntrarea trupelor imperiale în Transilvania*, Sibiu, 1884, p. 32—78.

²⁰ „Vocea Românațului”, an. I, nr. 32, 14 iulie 1883, p. 2.

²¹ Ibidem.

de pompieri Dincă Bălșan era una și aceeași persoană cu centurionul Dincă, știut fiind că în Transilvania el era cunoscut — din motive de securitate lesne de înțeles — numai după prenume.

În lunile ianuarie-mai 1849 el s-a făcut remarcat prin participarea la mai multe lupte. Astfel, în bătălia de la 5 ianuarie 1849 de la Vințul de Sus, D. Bălșan, care fusese primul ce intrase în foc, „se ținu cu atita bărbătie că căzură din vrăjmași 40 de feciori și mai mulți plesuriți (răniți — n.n.) ; el perdu 3 feciori, 5 plesuriți și căpăta o gloanță prin bundă”²². La 1 februarie 1849, la Blaj, cînd legiunea lui A. Sever fusese nevoită să se retragă sub presiunea armatei magnaților maghiari, ofițerul român — se scrie în testimoniu — „sprijini retirada cu o bărbătie ne mai văzută”²³. Cînd, la 3 februarie, o patrulă maghiară formată din 12 soldați se deplasa de la Sebeș la Blaj, D. Bălșan în fruntea a șase soldați, dînd „exemplu de un curaj personal”, interceptă patrula provocîndu-i pierderi și punînd-o pe fugă. În fine, ultima luptă la care a luat parte în cadrul legiunii lui A. Sever, menționată în testimoniu, este cea din 17 mai 1849, cînd Abrudul a fost recucerit de armatele revoluționare române. Atunci ofițerul român, comandînd 50 de ostași, după ce a înlesnit printr-un atac de diversiune pătrunderea oștilor lui A. Sever în oraș, a fost obligat, din cauza izolării și a pericolului de încercuire în care se afla, să se ducă, împreună cu ostașii săi, la Avram Iancu²⁴. În afara consemnării participării lui D. Bălșan la lupte, cu un curaj pe care testimoniu îl subliniază în repetate rînduri, A. Sever îi elogiază și prețioasa activitate de instruire militară a țărănilor ce formau majoritatea oștirii aflate sub ordinele sale : „Meritele d-lui care le făcu în legiunea mea cu deprinderea feciorilor, nu le poate cineva prețui, cu atât mai puțin remunera. Ele sunt mari în sine și vor rămîne monumente eterne în inimile noastre care le știm”²⁵. Cu aceste cuvinte se încheie testimoniu, în care desigur au fost consemnate numai cele mai însemnate acțiuni militare la desfășurarea căror centurionul Dincă Bălșan a avut o contribuție importantă.

Pentru perioada cuprinsă în intervalul 17 mai 1849 și pînă la încheierea ostilităților din Transilvania, cît timp Dincă Bălșan a făcut parte din oastea lui Avram Iancu, nu avem informații. Se pare însă că comportarea lui s-a situat la același nivel de curaj și bărbătie, deoarece în testimoniu liberat de A. Sever se scrie textual : „Cum că, cît fu la Iancu, încă se purtă destul de eroiște, o știe lumea”²⁶. O confirmare indirectă a acestei aprecieri, ca și a întregii activități desfășurată în Transilvania, o găsim într-o scrisoare din 14/26 octombrie 1883 în care S. Mihali scria lui G. Barițiu că D. Bălșan era „cunoscut multor români din Transilvania, mai ales celor din Munții Apuseni unde făcuse multe bravuri la 1848—49”²⁷. El însuși preciza că după ce a trecut în Transilvania „am și intrat în slujbă la Iancu Român și la Siver Acsentie ca comandir de voluntari ; am avut trei sute oameni supt a mea comandă și m-am bătut în contra ungurilor

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Biblioteca Academiei, mss. rom. 998, f. 255.

precum dovedește (?) atestaturile, și am stat pînă a intrat Generalul Liders" (Lüders — n.n.)²⁸.

Felul cum a părăsit N. Bălcescu Transilvania în toamna anului 1849, însotit, printre alții, și de D. Bălșan, precum și dificultățile întâmpinate pe drum, au fost evocate, după izvoare sigure, în articolul apărut în revista „Studii”²⁹. Aceeași versiune — dar într-un context confuz, lipsit de precizări cronologice — o găsim și în schița biografică întocmită de S. Mihali unde figurează amănuntul că D. Bălșan a scăpat „peste noapte din mîinile lor (ale celor ce-l arrestaseră — n.n.) imbatind sentinelele ce-l păziau”³⁰.

Din materialele documentare cercetate rezultă că Dincă Bălșan revenise la 1850 în Țara Românească „după ce s-a liniștit în Transilvania”, învingindu-și teama mărturisită și justificată de a fi predat turcilor deoarece dezlănțuise lupta din Dealul Spirii³¹. Probabil că în același an domnul G. Stirbei l-a reprimit în rândurile dorobanților, la 23 octombrie 1851 fiind înălțat la gradul de sublocotenent de dorobanți în județul Mehedinți³². În anii 1853—1854, în timpul ostilităților dintre ruși și turci, cînd armata Țării Românești fusese înglobată armatei ruse, D. Bălșan „repurtă mai multe învingeri cu dorobanții din Mehedinți în contra turcilor, pentru care fu decorat de către împăratul Rusiei cu medalia de aur și gratificat cu 50 de imperiali în aur”³³. Informația concordă cu detaliile furnizate de D. Bălșan potrivit cărora „la anul 1854 am fost atașat cu o sută de dorobanți pe lingă generalul Libranid și prințul Vasilciov, divizia a 15, și cu prilejul războiului de la Calafat m-a și dicorat cu medalia de aur”³⁴. Deși nu ne indică în ce au constat faptele lui de arme, știrile de mai sus ne îndreptățesc să credem că D. Bălșan a arătat, și cu prilejul războiului rusu-turc, curaj în indeplinirea unor misiuni care trebuie să fi fost dificile pentru a atrage recompense deloc neglijabile din partea oficialităților țariste.

Și în anii următori, pînă la pensionarea în 1 ianuarie 1874, Dincă Bălșan, care se ridicase treptat în grad pînă ajunsese locotenent-colonel³⁵, s-a impus — atât cît se poate constata din acte oficiale — ca militar destoinic ce se preocupă serios de pregătirea de luptă a soldaților și subalternilor săi. Revelator în acest sens este raportul din 28 ianuarie 1863 al Ministrului de Război, gen. I. Em. Florescu, înaintat domnitorului Al. I. Cuza, prin care se exprimă mulțumiri trupelor concentrate pentru manevre în Oltenia, inclusiv dorobanților locali, și cu deosebire unui număr de 19 ofițeri, printre care și căpitanul D. Bălșan, deoarece „au corespuns într-

²⁸ Ibidem, arh. Cuza, pach. LVI, f. 172; sublinierile sunt în documentul original.

²⁹ M. Ionescu, *op. cit.*, p. 1085—1086.

³⁰ Biblioteca Academiei, mss. rom. 898, f. 260.

³¹ Ibidem, arh. Cuza, pach. LVI, f. 172 v.

³² „Buletinul Oficial al Principatului Țării Românești”, nr. 95, 29 octombrie 1851, f. 377. Precizăm că la 14 septembrie 1848, deci a doua zi după lupta din Dealul Spirii, el fusese șters din controalele armatei. Probabil, gradul de sublocotenent acordat de guvernul revoluționar provizoriu la 7 iulie 1848 nu-i fusese recunoscut din moment ce în octombrie 1851 el figura tot ca feldfebel.

³³ Biblioteca Academiei, mss. rom. 998, f. 260.

³⁴ Ibidem, arh. Cuza, pach. LVI, f. 172 v.

³⁵ Date despre înaintarea sa în grad în perioada 1851—1874, la M. Ionescu, *op. cit.*, p. 1087—1088. Nu știm cînd a fost avansat la gradul de lt. colonel; editorul testimoniuului lui A. Sever din „Vocea Românașului” îl atribuie însă acest grad, căpătat, firește, înainte de pensionarea sa.

această ocazie cu ceea ce se poate cere de la trupele cele mai bine deprinse la marsuri obosite care într-un timp foarte aspru³⁶. Nouă ani mai târziu domnitorul Carol într-un ordin de zi pe armată din 15/27 mai 1872 exprima și el mulțumiri maiorului D. Bălșan, comandantul „divizionului” de călărași al județelor Dolj și Mehedinți pentru că la inspecția făcută a constatat că acei călărași „nu lasă nimic de dorit, atât în exercițiu cât și în disciplină”, ei fiind „adevărăți călăreți.... ageri în minuirea armei”³⁷.

Înainte de a încheia aceste rânduri am dori să mai menționăm un aspect care pune încă o dată în lumină patriotismul acestui ofițer. În timpul războiului de independență, deși în vîrstă (avea 60 de ani) și bolnav, a fost reactivat — nu știm dacă la cerere sau în urma unei propuneri venite de la forurile militare superioare — încredințându-i-se postul de comandant al garnizoanei orașului Craiova³⁸. În acea perioadă — ne asigură S. Mihali — adeseori Dincă Bălșan își exprima dorința de a fi prezent pe cîmpul de luptă nu numai în scopul cuceririi independenței de stat a României, dar și în vederea eliberării Transilvaniei, pentru desăvîrșirea unității statului român.³⁹

După terminarea războiului, Dincă Bălșan s-a retras ca pensionar la Caracal, unde s-a stins din viață la 8 august (st. v.) 1883, în urma unei îndelungate boli de stomac⁴⁰, împovărat pînă în ultimele zile de griji materiale⁴¹.

Din informațiile infățișate se desprinde pentru prima dată cu claritate personalitatea lui Dincă Bălșan, care și-a consacrat întreaga activitate și energie infăptuirii convingerilor social-politice înaintate, pe care le-a slujit cu același cald patriotism și eroism în anii furtunoși ai revoluției de la 1848—1849 ca și în amurgul vieții, cînd se hotără independența de stat a României.

³⁶ „Monitorul oastei”, an. IV, nr. 14, 8 februarie 1863, p. 193—194.

³⁷ Regele Carol I al României, *Cuvîntări și scrisori*, tom. I, 1866—1877, București, 1909, p. 287.

³⁸ Biblioteca Academiei, mss. rom. 998, f. 260 v.; *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență*, vol. VIII, Edit. Academiei, București, 1954, p. LXIV și 443.

³⁹ Biblioteca Academiei, mss. rom. 998, f. 257—258.

⁴⁰ Ibidem, f. 260 v. La 26 iunie 1863 domnitorul Al. I. Cuza îi acorda un concediu de două luni pentru a-și îngriji la băile din străinătate boala de care suferea („Monitorul oastei”, an. IV, nr. 36, 6 iulie 1863, p. 598).

⁴¹ În „Vocea Românațului” se scria că D. Bălșan era greu bolnav și zdruncinat sufletește, deoarece „poate să moară lăsind în urma-i o soție fără nici un mijloc de viațuire căreia legea nu-l acordă dreptul a se bucura nici pe jumătate din pensia miseră ce primește pe lună acest viteaz”. În consecință, se cerea să i se dea o recompensă națională, oricăt de mică „și acelor ce nu știu ori sănătatea prea mindri a le cerși”.

V I A T A ȘTIINȚIFICĂ

DISCUTII

Despre „oaste” și „oastea cea mare”

Intr-o culegere de articole editată în anul 1972 de Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, sub titlul *Oastea cea mare*, semnatarul acestor rânduri a publicat un articol despre „*Oastea cea mare*” în *Tara Românească și Moldova*” (secolele XIV—XVI), în care a susținut — pe bază de izvoare — că „*oastea cea mare*” a existat încă de la întemeierea statelor medievale românești și pînă la căderea lor sub dominația otomană.

În recenzie făcută acestei culegeri¹, colegul C. Rezachievici și-a exprimat o serie de păreri diferite îndeosebi cu privire la data când a început să mai fie chemată sub arme „*oastea cea mare*” și la cauzele care au dus la decăderea ei.

Citind recenzia respectivă și mărturiile izvoarelor invocate de recenzent am constatat că aceste opinii au la bază o confuzie de termeni între „*oastea cea mare*” — menționată ca atare pînă la data propusă în articolul amintit — și *oastea propriu-zisă*, care a continuat să existe — cu efective mai mici sau mai mari — și după treacerea celor două state românești sub dominația otomană. În nici una din dovezile aduse de C. Rezachievici în sprijinul tezei sale că „*oastea cea mare*” a mai fost chemată la luptă și după data propusă de noi, nu se vorbește de *ridicarea generală* a locuitorilor țării de către domni pentru apărarea ei; cazurile invocate de d-sa, privind participarea locuitorilor la diverse operațiuni militare (sau la posibilitatea unei asemenea participări), nu au nimic comun cu „*oastea cea mare*” din vremurile ei de glorie.

Ca primă dovadă că *oastea cea mare* „a mai fost ridicată la luptă pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea” se citează spusele lui Gr. Ureche despre lupta condusă de Ioan vodă Viteazul la 1574². Cronicarul afirmă că domnul ar fi strîns cu acest prilej 10 000 de călăreți și circa 20 000 de pedestrași, care „era adunăți mai mult în dobîndă” (adică pentru pradă — N.S.) *dectt pre leafă*”, în afară de „*prostime și adunătură ce era pre lingă Ion vodă*”³. Pot fi oare considerați oștenii „în dobîndă” și „*prostimea*” ca formănd „*oastea cea mare*”, adică totalitatea locuitorilor valizi ai țării chemați să o apere? Categoric nu! Mai întii pentru

¹ „*Studii*”, 1973, nr. 5, p. 1093—1097.

² Citatul a fost utilizat și de noi (*Oastea cea mare*, p. 50, nota 66) dar pentru a dovedi rolul predominant al slujitorilor și mercenarilor în *oastea țării*!

³ Gr. Ureche, *Letopisețul fărit Moldovet*, ed. C. Giurescu, p. 230, 232. După opinia lui Gorecki, pedestrașii erau strînși „cu leafă” fiind toți țărani” (Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. II-a, Buc., 1966, p. 168 și „*Tezaur de monumente*” III, p. 220).

motivul că „oastea cea mare” nu era chemată să lupte pentru pradă sau pentru leaſă și apoi deoarece ea nu se poate confunda cu „prostimea”⁴.

Oricine va compara spusele aceluiași cronicar despre modul cum se făcea stringerea oastei în vremea lui Ștefan cel Mare și a urmărilor săi cu alcătuirea oștirii lui Ioan vodă, descrisă astfel, va înțelege deosebirea netă pe care o făcea cronicarul între prima și cea de a doua, deosebire care a scăpat recenzentului nostru.

Referindu-se la modul cum era chemată „oastea cea mare” a țării sub arme în caz de primejdie, Gr. Ureche spune: (domnul) „în *toată ţara* trimis de sirg să iasă *lofi* la oaste”; „de sirg au trimis în *toate pările în ţară* să se stringă la Roman”; „strins-au *ţara* și slujitorii” (curtenii); „*ţara...* silia *lofi* să se stringă”; „strinse *ţara toată*”, sau „au dat veste și *fării* de sirg să se stringă”⁵. Este vorba deci de „*ţară*”⁶ și de „*lofi*” locuitorii, nu de „prostime” sau de ostași chemați „în dobândă” sau cu leaſă.

Mai departe, C. Rezachievici arată că „deși nu a apelat propriu-zis la oastea cea mare, adică la ridicarea întregiei țări, Mihai Viteazul n-a subestimat valoarea ei potențială” (!); pentru a ilustra afirmația, citează o mărturie din 1597 potrivit căreia domnul ar fi avertizat pe hanul tătarilor că se va apăra de incursiunea acestuia „cu poporul său”, conchizind că „marele domn se gădea deci la eventualitatea ridicării oștirii celei mari” (p. 1094). Este vorba de o simplă amenințare, pe care Mihai Viteazul nu a pus-o în practică⁷. Precum se știe prea bine, spre deosebire de Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul nu a folosit în luptele sale „oastea cea mare” a țării, ci îndeosebi trupe de mercenari⁸, de curteni⁹ și slujitori, adică *oșteni de meserie*, ale căror efective nu au depășit în general 15–20 000 de oameni. După cum a arătat pe bună dreptate P. P. Panaitescu, una din principalele cauze ale căderii lui Mihai Viteazul a fost desfăcerea oștirii sale de mercenari la 1600¹⁰.

O ultimă dovedă adusă de C. Rezachievici cu privire la ridicarea „oastei celei mari” la sfîrșitul sec. XVI este cunoscutul raport al lui Giovanni de Marini Poli din anul 1594, potrivit căruia, în jurul lui Aron Tiranul, s-ar fi aflat sub arme „poporul” (p. 1094). Dar

⁴ Simplul fapt că Gr. Ureche face deosebire netă între ostașii propriu-zisi și „prostime” dovedește că aceasta nu putea fi încadrată în rindul oștirii, mult mai numeroasă decit „prostimea”.

⁵ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 51, 73, 74, 83, 116, 127, 201, 218, 223.

⁶ Pentru sensul de totalitatea forțelor armate pe care îl are uneori termenul de „*ţară*” vezi tratatele încheiate de Ștefăniță cu regele Poloniei și de Neagoe Basarab cu regele Ungariei (Hurmuzaki, vol. II, partea III-a, p. 247 și 263).

⁷ Dintr-o altă mărturie din același an, 1597, rezultă că boierii erau obligați să aducă la război, pe cheltuiala lor, vreme de trei luni oameni de pe moșile lor; la data respectivă însă, trecindu-i în revistă, domnul nu găsise decit 500–600 de asemenea oșteni (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, V, p. 95).

⁸ Este prea bine cunoscut pasajul din cronica țării, unde se spune: „Mihai vodă deacă pierdu atâtea voiniți, el fu scirbit. Și începu a trimite pen toate țările străine, ca să stringă voiniți viteji; și aduse leși și cazaci și de tot felul de oameni, cari-i erau de folos” (*Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopisul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, p. 65). Vezi, de asemenea, socoteala plății oștirii sale de mercenari din 1599 („Analele Acad. Rom., Mem. Secț. istorie”, s. II, t. XX, p. 468 și urm.); P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Buc., 1936, p. 61 și urm.; Ștefan Ștefănescu, *Un document recent descoperit privitor la recrutarea mercenarilor de către Mihai Viteazul* („Romanoslavica”, V, 1962, p. 157–162); N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 178–182, etc. etc.

⁹ Vezi relația lui Darahi, care vorbește de „pulherrimum item Rosonum, ut ipsi vocant” (Hurmuzaki, III/1, p. 431) sau cronica lui Szamosközy, care amintește de „bona copiarum parte... quos Rascianos dicunt” (*Mon. Hung. hist., Scriptores*, XXVIII, p. 290).

Darahi mai pomenește, pe lîngă „viginti ter mille... stipendiarios”, și de „universitatis Boeronum Machokas etiam aliquot mille, quorum arma baculi tantum erant, et hastae” etc. Această relație ni se pare deosebit de revelatoare pentru alcătuirea oștirii lui Mihai Viteazul, repetăm cu totul diferită de a lui Ștefan cel Mare.

¹⁰ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 65. Vezi și *Istoria României*, II, p. 980–981.

Textul invocat nu vorbește de ridicarea la arme a tuturor locuitorilor țării, ci spune doar că „Aron vodă a fost tot timpul gata de luptă *cu armata sa*” (subl. ns. — N.S.), promițind „poporului” că va primi ajutor de la caziaci și ardeleni, promisiune care a făcut ca „locuitorii să asculte de domnul lor”; cind a fost atacat de tătari, acești locuitori (nu se precizează că, dar nu e vorba de „oastea cea mare”) s-au dus să-și apere casele, domnul rămnind cu mercenarii săi unguri¹¹. De altfel, mai departe, în același raport se afirmă că Moldova dispunea de 25 000 de luptători, „care sunt nobili (curteni — N.S.) din țară care nu plătesc nici o dare, dar sunt totdeauna datori să iasă la război pe cheltuiala lor, fără nici o plată”¹². Chiar dacă cifra nu este prea exactă, mărturia invocată dovedește că oastea lui Aron vodă — ca și aceea a lui Mihai Viteazul — era alcătuită în mare parte din mercenari și curteni¹³.

Deși recenzentul recunoaște că „oastea cea mare nu mai este ridicată la luptă în secolul al XVII-lea” (p. 1094) — afirmație cu care suntem întru totul de acord — să invocă totuși o serie de exemple cunoscute¹⁴ de participare a locuitorilor la diverse operațiuni militare, aceasta pentru a dovedi că „obligația țărănilor de a participa la „oaste” sau „oastea cea mare” nu dispare nici măcar în acest veac”. Dar — repet — și aici e o confuzie de termeni între „oaste” și „oastea cea mare”. Nici un exemplu din cele invocate de recenzent nu vorbește de „oastea cea mare”, termen care și dispăruse din limbajul documentelor¹⁵. Se citează, de pildă, ordinul foarte cunoscut dat de Eustratie Dabija locuitorilor țării „să facă oameni de oaste”, adică să dea un număr restrins de oșteni pentru a merge cu turcii „în Tara Nemțească”. Are această expediție vreo legătură cu „oastea cea mare”, mobilizată să apere țara în caz de primejdie? Fără îndoială că nu.

Cit privește atacul din 1653 asupra oștirii lui I. Kemény — în care recenzentul vede „un tablou desprins parțial din *Cronica pictată de la Viena*” (p. 1096) — nu este vorba în realitate decât de o luptă cu totul nefinsemnată, la care au luat parte, după cum spune Miron Costin, șaugăii de la ocnă, nu oastea țării. Nu insistăm asupra tuturor exemplelor invocate de recenzent deoarece ele nu se referă la „oastea cea mare”.

În această vreme, la luptele mari, de genul celei de la Finta, nici nu mai participa „oastea cea mare”, ci slujitorii, curtenii și mercenarii¹⁶.

Chiar dacă am admite că în acest secol „se menține dreptul domnului de a scoate toată țara la oaste”, cum spune recenzentul, urmând textul documentului din 1665 (p. 1095), domnii nu mai fac apel la „țară” din motivele pe care le vom analiza îndată.

¹¹ *Călători străini*, III, p. 248.

¹² *Ibidem*, p. 250.

O informație asemănătoare găsim și la Antonio Maria Graziani, care, sub anul 1564, aprecia efectivetele armatei moldovene la 40 000 de călăreți (cifră exagerată), precizând că *pedestrimea nu era chemată sub arme*, atât fiindcă este alcătuită din oameni cei mai de jos (deci „fărani”), cit și fiindcă este fără rost din cauza iuțelii și a mulțimii cailor” (*ibidem*, II, p. 383).

¹³ Vezi și cronica lui Gr. Ureche (ed. C. Giurescu, p. 263—265), unde — vorbindu-se de răscoala orheienilor și sorocenilor contra aceluiași Aron vodă — se arată că domnul „au dat de stire altiui țări să se stringă, și el fără zăbavă au eşit cu curtea și cu lefecii săi”. Mai departe, însă, se spune că oastea era formată din „gloate” sau curteni, nu din „țară” ca la începutul secolului.

¹⁴ Documentele din 1632 și 1665 sunt utilizate și în lucrarea *Curteni și slujitori*, p. 92—93 și 296.

¹⁵ Din acest motiv, Udriște Năsturel — traducătorul *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* — înllocuiește termenul de „oastea cea mare” din textul slav cu „tabăra cea mare” (ed. N. Iorga, p. 218).

¹⁶ Vezi Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaiteescu, p. 153. Pentru componența armatei în această vreme vezi și p. 113, 143, 145, 156, 157, 169, 170, 190, etc., unde se amintesc: „oști de țară și lefegii”, „boieri de scaun cu gloatele sale”, „cățăva samă de oameni den satele boierești”, „toată curtea și slujitorii și nemții”, sau slujitorii care se confundă uneori cu lefegii (ca la p. 169). Nici un cuvânt despre participarea „țării”!

În a doua jumătate a acestui secol țările române nu mai sunt în stare să se apere nici împotriva unor contingente mici de trupe care le atacau. Să ne amintim, de pildă, că a avut de suferit Moldova din cauza podghiazurilor polone, care au devastat țara; în această vreme — țara neavând mijloace de apărare — turcii „au orinduit cîteva mii de tătari să erneze în țară, din Nistru pînă în Prut, pentru că să nu între oastea leșească să strice țara”¹⁷. Cîtă deosebire între această epocă tristă și vremurile de glorie ale „oastei celei mari” care a asigurat independența țării!

În această vreme oamenii pierduseră și deprinderea de a lupta, după cum mărturisește cronicarul: „dară ce oștean va să fie prostimea, mojicii, ce nici odată pre cal n-au încălecat, nici armă în mînă n-au prins de cînd erau ei, nici în oști n-au slujit”¹⁸.

O constatare asemănătoare a fost făcută și la 1616, în vremea luptelor dintre mercenarii poloni ce susțineau pe Alexandru Movilă împotriva oștirii de țară a lui Ștefan Tomșa. Referringu-se la această oștire, mercenarii și comandanțul lor afirmau că, din cei 15 000 de oșteni ai lui Tomșa, „cei mai mulți erau oameni adunați din țară, care nu erau deprinși ca ei cu mășteșugul războiului și că veneau mai mult de nevoie decât de voia lor, încât nu trebuie să se teamă prea tare de el” sau că „cei mai mulți nu erau decât niște oameni din topor (adică simpli — N.S.) și țărani prea puțin instruiți pentru luptă (*mal instruits à la guerre*) și care nu au luat parte niciodată la vreo bătălie”^{19 bis}.

Cu privire la decăderea „oastei celei mari”, C. Rezachievici consideră că altele au fost cauzele, nu cele invocate de autorul acestor rînduri. În articolul amintit, am arătat că „oastea cea mare” a decăzut dintr-un complex de cauze de ordin politic, militar, economic și social, și anume: intrarea țărilor române sub dominația otomană, rolul tot mai important al armelor de foc și aservirea în masă a țărănilor²⁰. După opinia lui C. Rezachievici, „cauza principală este de ordin militar. Țara Românească și Moldova nu mai sunt de regulă atacate de oști mult superioare numeric” (p. 1096). Dar de ce nu mai sunt atacate? Răspunsul la această întrebare ne duce tot la... dominația otomană: pentru că dușmanul cel mai puternic din trecut, Imperiul otoman, nu le mai ataca datorită tocmai faptului că cele două țări recunoscuseră dominația sa, iar Poarta își asumase și dreptul de a le apăra contra unor atacuri straine²⁰. Poate fi o simplă coincidență faptul că noțiunea de „oastea cea mare” dispare din documentele muntene după 1533, adică după instaurarea dominației otomane? Fără îndoială că nu.

Cât privește armele de foc, C. Rezachievici consideră că acestea nu au jucat un rol prea important pînă în sec. XVII, aducînd o serie de dovezi despre folosirea concomitantă și cu bune rezultate a armelor albe (p. 1096).

Fără îndoială că armele albe s-au utilizat și după apariția armelor de foc, dar nu se poate nega că țărănilii, purtători ai unor arme tradiționale (sulițe, săbii, arcuri cu săgeți), nu puteau face față cu același succes ca în trecut oștenilor *de meserie*, care utilizau arme de foc.

Iată cîteva mărturii în acest sens: într-o scrisoare din 28 aprilie 1578 a sultanului către principalele Transilvaniei se explică înfringerea lui Petru Șchiopul de către Ivan Potcoavă,

¹⁷ *Cronicile României*, ed. M. Kogălniceanu, III, p. 13.

¹⁸ *Ibidem*, p. 45.

^{19 bis} *Căldători străini*, IV, p. 392, 394.

¹⁹ Vezi și Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor*, Buc., 1947, p. 316–317, care constată că, în sec. XVI, oastea de țară este chemată tot mai rar din cauze „multiple”, care „provin mai cu seamă din nelinirea domnilor și a boierilor în țărănimile, pe care o exploatau din ce în ce mai mult, din nevoia ce o aveau boierii ca țărănimile să stea locului și să lucreze pămîntul, din interesul fiscalului și al satelor ca numărul contribuabililor să nu se micșoreze și din faptul că armamentul țărănesc rămăsese mult inferior celui ce se întrebuița acum. Cînd erau chemați, rar, țărănilii veneau aşa cum erau, ademeniți fiind de făgăduința dobîndeală, adică a jafului”.

²⁰ Vezi *Istoria României*, II, p. 793–794.

susținut de cazaci, prin faptul că domnul Moldovei nu avea pușcași, în timp ce rivalul său dispunea de „mulți pușcași”; de aceea sultanul poruncea principelui să trimită în ajutor trupele sale de pușcași”²¹.

Vorbind despre retragerea oștirii mercenare polone din Moldova, la 1563, Gr. Ureche arată că oștenii — deși puțini, dar având sine și alte arme — s-au apărat cu succes împotriva atacurilor oastelor moldovene de țărani slab înarmați: „dacă s-au întors înapoi, pre multe locuri le făcea năvală țărani cu imblăcie și cu coase ce nemica nu le-a stricat, ce întregi au hălduit în țara sa”²².

Pentru efectul produs de armele de foc asupra unei armate dotate cu arme albe tradiționale ni se pare deosebit de revelatoare informația dată de I. Sommer despre lupta dintre armata de mercenari a lui I. Despot și oștenii de țără ai lui Al. Lăpușneanu. Despre ultimii se spune: „se folosesc toți de arcuri și de sabie după obiceiul strămoșesc (subl. ns. — N.S.). Cei mai mulți dintre ei nici nu văzuseră (încă) bombarde de acelea de mlină (machinas illas manuarias) și de aceea nici ei și nici caii lor nu le pot auzi fără cea mai mare tulburare”. Din acest motiv, „moldovenii nu au ținut piept nici primului atac al dușmanilor; caii <lor> au luat-o la fugă cu o iuțeală nespusă, trăgind cu ei și pe călăreți”²³. Să fi rămas aceste exemple necunoscute recenzentului?

Admitând teza potrivit căreia în secolul al XVI-lea apar „primele arme de foc portative eficiente pe cimpul de luptă”²⁴, teză ilustrată și prin exemplele de mai sus, trebuie să admitem, de asemenea, ca o urmare firească, apariția și dezvoltarea pe scară tot mai largă a unor *ostași de meserie*. În Europa secolului al XVI-lea cariera militară a devenit o adevărată știință²⁵, iar războaiele sănt purtate tot mai adesea cu mercenari, oșteni de profesie. Aș cita aici pe unul din marii medievisti europeni, F. Braudel, care înregistrează astfel transformările petrecute în sec. XVI: „Le rival de l'État urbain, l'État territorial, riche d'espace et d'hommes, s'avérait seul capable de subvenir aux frais énormes de la guerre moderne; il entretenait des armées de mercenaires, se procurait de coûteux matériel d'artillerie; il allait

²¹ Hurmuzaki, III/1, p. 16.

²² Gr. Ureche, op. cit., p. 204—205. În relația lui A. M. Graziani relativă la același eveniment se spune că moldovenii s-au retras „dacă au văzut că mai sănt și respinși cu pierderi datorită gloanțelor de plumb ale pușcașilor” (*Călători străini*, II, p. 623).

²³ Ibidem, p. 257.

Pe lîngă mărturiile invocate mai sus, deosebit de interesantă este și relația abatului Giulio Ruggiero din 1568, care constată că moldovenii „sunt foarte războinici, dar sunt lipsiți de arme (disarmati) și la atac folosesc mai ales arcurile” (*Călători străini*, II, p. 631). Aceeași constatare o găsim și în raportul lui I. Belsius către împăratul Ferdinand I, din 1562, în care arată că Despot vodă putea ridica un număr mare de ostași „dar cu toții fără de arme (se înțelege de foc) și cerea împăratului, în numele domnului Moldovei, 1 000 de puști simple (ibidem, p. 140).

În schimb, în prima domnie a lui Petru Rareș — cind armele de foc nu aveau încă o importanță deosebită în aceste părți — G. Reichenstorfer consideră că moldovenii erau înarmați destul de bine, folosind săbii, scuturi și lânci care „nu se deosebesc mult de acele săbii și sulițe ce se întrebunțează și acum în luptă” (ibidem, p. 196). Vez și descrierea modului cum erau înarmați moldovenii făcută de A. Verancesc (ibidem, p. 407). *Situația pare a se fi schimbat dect în a doua jumătate a sec. XVI.*

²⁴ Carol König, *Scurt istoric al evoluției armele de foc portative (secolele XIV—XVIII)* („Studii și mat. de muzeografie și istorie militară”, I, 1968, p. 67).

Despre progresele înregistrate de armele de foc în sec. XVI vezi și Radu Rosetti, op. cit., p. 273 și urm. Acest bun specialist al istoriei armatei române a remarcat și el faptul că, în sec. XVI, „clasa de jos, în săracie, neputind a-și fabrica sau a cumpăra armamentul modern de atunci — puști — nu mai are același interes, ca în trecut, de a apăra organizarea social-politică — statul — din care facea parte” (op. cit., p. 300—301).

²⁵ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 61.

bientôt s'offrir le luxe des grandes guerres maritimes. Sa poussée a été un phénomène long-temps irréversible”²⁶.

Aceste transformări s-au făcut simțite și în țările române, unde locul „oastei celei mari”, alcătuit din țărani neinstruiți și dotați cu arme vechi, tradiționale, a fost luat treptat de oșteni de meserie (mercenari sau lefegii) și de curteni și slujitori, categorii cu pronunțate atribuții militare, care predominau, precum am văzut, în oastea lui Mihai Viteazul²⁷.

În sfîrșit, o ultimă cauză – dar nu cea mai puțin importantă – a decăderii „oastei celei mari” este de ordin economic-social. Autorul acestor rânduri a susținut (p. 49) că, în secolul al XVI-lea, „încărcăți cu tot mai multe obligații față de statul feudal și de stăpinul lor de moșie, după ce mulți din ei pierduseră dreptul la proprietate, țărani moldoveni și munteni nu mai aveau interesul să apere pământul care nu mai era al lor și libertatea de care nu se mai bucurau”. Recenzentul găsește că „părerea în sine... nu poate avea o bază reală” (p. 1095). Despre o asemenea opinie lăsăm pe cititorii să judece singuri: un om aservit și copleșit de obligații, lipsit de libertate și de proprietate, poate lupta cu același interes ca un locuitor liber și proprietar?²⁸

În concluzie, fără să considerăm că ceea ce am spus despre „oastea cea mare” nu mai poate fi completat cu date noi, credem că – în dorința sa de a avea alte opinii – C. Rezachievici a confundat două instituții diferite: „oastea cea mare”, adică ridicarea în masă a tuturor locuitorilor în caz de primejdie, cu oastea propriu-zisă, care a existat în tot timpul evului mediu, chiar după decăderea „oastei celei mari”.

N. Stoicescu

SESIUNEA „TRANSILVANIA CA EXEMPLU EUROPEAN DE SCHIMB CULTURAL”

Între 2 și 4 noiembrie 1973 s-a desfășurat la Stuttgart, în localul Institutului de Relații cu Străinătatea, cea de-a XI-a sesiune anuală de comunicări a „Arbeitskreis-ului für Siebenbürgische Landeskunde”, associație cultural-științifică a intelectualilor săi originari din România stabiliți în Republica Federală Germania și în Austria. La sesiune, consacrată temei „Transilvania ca exemplu european de schimb cultural”, au luat parte ca invitați și 11 delegați din Republica Socialistă România.

Desfășurată într-un cadru festiv, cu participarea a peste 150 persoane, sesiunea a depășit prin conținutul ei tematic, ca și prin calitatea comunicărilor și nivelul dezbatерii, dimensiunile obișnuite ale unor reuniuni științifice similare. În după amiaza zilei de 2 noiembrie, în prezența dr-ului Gerhard Weng, secretar de stat pentru învățămînt, culte și arte din landul Baden-Würtemberg și a reprezentanților Ambasadei Republicii Socialiste România, sesiunea

²⁶ F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, ed. II-a, vol. II, Paris, 1966, p. 8.

²⁷ Nu este cazul să analizăm aci motivele pentru care țările române nu au putut întreține armate cu caracter permanent sau semipermanent mai numeroase, aceasta depășind cadrul răspunsului de față. Unele din aceste motive au fost analizate în lucrarea noastră *Curteni și slujitori*.

²⁸ Credeam că nu poate fi o întimplare că în sec. XVI apar așa numiții „trăgători” la oaste, cei care trăgeau cu sila pe țărani în armată (Doc. priv. Ist. Rom., B, veac. XVI, vol. I, p. 176). Aceasta dovedește lipsa de interes a țăraniilor, care uneori refuzau chiar să se prezinte sub steagurile domniei, cum s-a întplat la 1561, cînd „țara, pizmuind pe Alexandru vodă (Lăpușneanu), n-au vrut să meargă la oaste” (Gr. Ureche, op. cîl., p. 175).

• fost deschisă prin raportul dr-ului Michael Rehs, secretarul general al Institutului de Relații cu Străinătatea din Stuttgart privind *Transilvania astăzi, aprecieri și posibilități privind schimbul cultural*.

Cel de-al doilea raport general al sesiunii a fost prezentat de prof. univ. C. C. Giurescu, vice-președinte al asociației „România”, conducător al delegației române, care a înfățișat evoluția istorică a Transilvaniei în perspectiva rosturilor ei ca unul din centrele spațiului național românesc. Vorbitorul a scos în relief totodată acțiunile de schimb cultural dintre naționalități desfășurate pe pămîntul transilvan de-a lungul veacurilor. În aceeași după amiază, participanții la această reuniune științifică au fost primiți la primăria orașului Stuttgart, unde li s-a oferit o recepție.

În ziua de 3 noiembrie au continuat lucrările sesiunii, dimineața în ședință plenară, iar după amiaza în secții. În cadrul ședinței plenare dr. Hugo Weczerka din Marburg și conf. univ. Samuel Goldenberg din Cluj au abordat domeniul istoriei orașelor medievale transilvane, directorul Direcției Monumentelor Istorice, Vasile Drăguț a prezentat politica de restaurare a monumentelor istorice din Transilvania, comunicare întregită apoi de aceea a arhitectului Hermann Fabini din Sibiu, iar secretarul Comitetului Național al Istoriciilor din R.S. România, Dan Berindei, a înfățișat într-o comunicare modalitatea de reflectare a problematicii românești în primii douăzeci de ani de apariție (1843–1862) ai vechii reviste săsești transilvane „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”. În sfîrșit, tot în ședința plenară directorul Muzeului Bruckenthal, Cornel Irimie, a dezbatut problema schimbului cultural transilvan în domeniul portului popular.

În după amiaza zilei de 3 noiembrie, în secțiunea I-a, ale cărei lucrări au fost conduse — ca și lucrările de dimineață din cadrul ședinței plenare — de prof. dr. Paul Philipp din Heidelberg, au fost prezentate patru comunicări: ale dr. Paul Binder din Brașov, dr. Ute Schwob din Innsbruck, dr. Ekkehard Völkl din Regensburg și dr. Arnold Huttmann din Aachen, în care au fost abordate probleme de istorie transilvană din secolele XVI–XVII din domeniul umanismului, al tiparului, al toleranței religioase și al istoriei medicinei. În cea de-a II-a secțiune, unde lucrările au fost conduse de prof. dr. Andreas Möckel din Reuthingen, comunicările dr. Luise Treber-Netoliczka, prof. univ. Paul Petrescu din București, ale muzeografilor Anamaria Haldner și Corneliu Bucur din Sibiu și ale cercetătoarei Helga Stein din Göttingen au dezbatut probleme de schimb cultural din domeniul portului popular, al arhitecturii populare, al ceramiciei și al literaturii populare, ca și aspecte privind sculptura gotică în lemn din Transilvania. În sfîrșit, în cea de-a III-a secțiune, lucrările fiind conduse aci de dr. Otto Mittelstress din Karlsruhe, au fost abordate probleme din domeniul istoriei moderne și contemporane. Dr. Otto Folberth din Salzburg a analizat schimbul cultural în domeniul pedagogic, dr. Roland Böbel din Viena a prezentat relațiile dintre societatea „România Jună” din Viena și asociația studenților săsi din același oraș după primul război mondial, pentru ca Ernst Breitenstein, redactor șef adjunct al ziarului „Neuer Weg”, să înfățișeze problema conservării tradițiilor culturale la naționalitățile conlocuitoare din România contemporană.

În ultima zi de lucrări, în dimineața zilei de 4 noiembrie, prof. dr. Ingeborg Weber-Kellermann din Marburg a expus în fața participanților programul de cercetare sociologică a unui sat româno-săsesc din Transilvania.

Sesiunea a avut un constructiv caracter de lucru și de dezbatere. Ea a dovedit utilitatea și necesitatea conlucrării dintre „Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde” și specialiștii din România și a reprezentat un important eveniment cultural și științific.

Dan Berindei

SESIUNE CONSACRATĂ ISTORIEI ACADEMIILOR ȘI SOCIETĂȚILOR ȘTIINȚIFICE

La Hofgeismar a avut loc între 24 și 28 septembrie 1973 o conferință internațională organizată de Cercul pentru studierea relațiilor culturale din Europa centrală și de sud-est din Republica Federală Germania, reuniune la care au luat parte în jurul a 45 de istorici și istorici literari din 9 țări (Anglia, Austria, Cehoslovacia, Danemarca, Republica Federală Germania, Iugoslavia, Polonia, România și Ungaria). Conferința a fost consacrată studierii istoriei societăților științifice și academice din perioada 1750–1850.

Deschisă prin două comunicări care au avut un caracter mai general, cea a dr. Ludwig Hammermayer—*Mișcarea academică și organizarea științifică în Europa celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea* — și cea a dr. Alexandru Duțu — *Formarea „Filosofilor” și a „Patrioților”* —, reuniunea a prilejuit o trecere în revistă a unei problematici vaste, autorii comunicărilor abordând în mod succesiv aspectele îmbrăcate de viața academică și științifică în perioada dată în Danemarca (Svend Ellenhoj), în Polonia (Michael Ciesla, Gerard Kozielek, Jacek Staszewski), în Rusia (Erik Amburger, Jürgen Kammerer și Gerd Robel), în Imperiul habsburgic (M. Teich și Karl Sablic), în Boemia, Moravia și Slovacia (J. Vlachović, Eduard Wondrak), în Ungaria (Laszlo Sziklay), în țările române (Dan Berindei, Florin Constantiniu și Heinz Stănescu), în Balcani — la Moscopole — (Max Demeter Peyfuss) și în Serbia (Zoran Konstantinović, Strahinja Kostić). Reuniunea s-a încheiat apoi prin alte două comunicări cu un caracter mai larg, cea a prof. Emanuel Turczynski referitoare la forța cultural-politică a Luminilor în Europa de est și de sud-est și cea a prof. Elöd Halasz privind unele probleme ale comparatisticii. Comunicările referitoare la țările române au adus în discuție problemele luminismului transilvan și ale reformelor fanariote reflectate pe tărīmul culturii (Fl. Constantiniu), premisele Academiei Române (D. Berindei) și relațiile dintre societatea de lectură sibiană de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și francmasonerie (H. Stănescu).

Amplele discuții care au avut loc, pornindu-se de la comunicările variate, care au contribuit toate în a lărgi viziunea specialiștilor din fiecare țară în parte, s-au dovedit fructuoase și deosebit de utile. Numărul mare de întrebări și participarea la discuție la temele românești au demonstrat, de asemenea, interesul specialiștilor europeni pentru problematica cultural-istorică românească. Dezbaterea a mai reliefat necesitatea dezvoltării pe toate planurile a comparatisticii. De asemenea, după dezbaterile de anul trecut ale același cerc de studii consacrante problemelor țărănimii în perioada 1750–1850 — dezbateri care se vor concretiza în curând într-un volum — și după cele anterioare privind Luminismul, reuniunea din acest an a contribuit în a completa în mod fericit orizontul unui număr important de specialiști asupra perioadei cercetate, considerată într-o viziune largă, aproape europeană, ceea ce neîndoileloc este un merit al Cercului de studii a relațiilor culturale din Europa centrală și de sud-est din R.F.G., organizatorul reuniunii de la Hofgeismar.

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN STATELE UNITE ALE AMERICII

În perioada 21 august 1972 – 1 iunie 1973 am beneficiat de posibilitatea de a întreprinde, în cadrul programului de schimburi științifice existent între Academia de Științe Sociale și Politice a R.S. România și IREX (International Research and Exchange Board), o deplasare de studii în S.U.A.

Personal am avut ca principal obiectiv depistarea și cercetarea în arhivele și bibliotecile americane a materialelor documentare privind țara noastră. Mă interesau în primul rînd, datorită unor cercetări în curs, relațiile româno-americane în special în perioada următoare anului 1900, mergind pînă în preajma celui de al doilea război mondial. Mi-am propus de asemenea depistarea și semnalarea și a materialelor care ar putea privi istoria României în general.

Înainte de a putea trece la efectuarea programului de cercetare stabilit am avut ocazia, împreună cu toți ceilalți colegi ai mei, să fiu participant la un util și nu mai puțin interesant program organizat de IREX pentru invitații săi la Universitatea new-yorkeză Columbia. El era menit îndeosebi să asigure, într-o scurtă perioadă, o punere în contact cu engleză americană. La încheierea acestuia, într-o primă etapă, am putut întreprinde cercetări în arhiva și biblioteca „Institutului Hoover asupra păcii și războiului”, din Stanford, California. Instituție născută din interesul apărut în S.U.A. pentru problemele primului război mondial, acesta a ajuns un recunoscut centru de studii asupra unui larg cîmp de aspecte ale istoriei contemporane, în cadrul căreia răsăritul și sud-estul Europei au figurat în totdeauna între cele preferate. Biblioteca institutului deține un important fond de carte și materiale tipărite referitor în special la primul război mondial și perioada interbelică a acestei regiuni, însă reține atenția în mod deosebit bogăția și valoarea documentelor aflate în colecțiile arhivei Institutului Hoover. Față de celealte țări ale răsăritului Europei România este mai puțin reprezentată totuși, în aceste colecții. Merită însă semnalate pentru interesul pe care-l pot avea în studiul istoriei noastre, în afara materialelor care se referă la aspecte ale relațiilor româno-americane, și memoriile lui I. G. Duca, aflate aici în manuscris, dar supuse încă unei clauze restrictive prin donație și deci încă inaccesibile cercetării, colecția generalului Șcerbacev, cu documente referitoare la probleme militare ale frontului român, unde acesta a condus trupele ruse în cursul primului război mondial.

În partea a doua a programului întreprins am rămas, pentru mai mult timp de această dată, la Washington pentru cercetări în Arhivele Naționale. Arhivele Naționale ale S.U.A., cel mai mare depozitar al arhivelor instituțiilor federale americane, adăpostesc, în ce privește România, numeroase materiale. Ele acoperă o arie problematică largă și se referă, după cum s-a semnalat deja într-o broșură publicată în 1970 de serviciul de publicații al Arhivelor Naționale, intitulată *Materiale privind România în Arhivele Naționale** și semnată de James F. Vivian, la relațiile consulare, diplomatice, economice bilaterale, conținînd documente emanate de diferitele departamente ale administrației S.U.A. de-a lungul timpului, fără a se limita însă numai la acestea. Multe informații privesc și probleme ale relațiilor internaționale în momente de confluență ale acestora cu interesele României și ale S.U.A. Continuă de asemenea publicarea de către Arhivele Naționale și a microfilmelor după documentele provenind din arhivele captureate în Germania la sfîrșitul celui de al doilea război mondial. În afara documentelor interesînd istoria României aflate în microfilmele deja achiziționate prin grija Arhivelor Statului din București se lucra la publicarea, în acel moment, și a altor documente din arhivele trupelor germane care s-au aflat și au operat pe teritoriul României în anii 1940–1944. Informații interesante conțin de asemenea și documentele din Arhiva Szalasi, microfilmate de către Arhivele Naționale și cuprinzînd materiale din perioada

* Vezi prezentarea făcută acestei lucrări de către Sergiu Columbeanu în nr. 4/1972, al revistei „Studii” p. 891–892.

1944–1945 a activității guvernului fascist instalat în Ungaria în legătură cu operațiuni militare în fața trupelor române și cu probleme conexe.

Importante documente privind istoria noastră se află, la Washington și în fondurile de manuscrise ale Bibliotecii Congresului, cea mai mare bibliotecă americană și în același timp cea mai mare din lume. Se găsesc aici documente germane din colecția forțelor aeriene germane privind importuri de benzină ale acestora din România în 1940, documente din „Arhiva Himmler” privind stabilirea lagărului de refugiați al Gărzii de Fier în Germania în 1941, problemă prezentă și într-o serie de documente aflate în arhiva Institutului Hoover de altfel. Se mai află în același loc și materiale privind Transilvania, în colecția Zimmermann, însumând 10 cutii cu documente, mergind pînă în secolul XIX, a căror confruntare cu cele deja publicate ar putea conduce la concluzii desigur interesante asupra activității de editare a documentelor transilvănene întreprinsă de Zimmermann. Documentele reprezintă copii după documentele originale strîns de către acesta. Tot aici se mai găsesc de asemenea, într-o altă cutie cu documente, materiale privind Transilvania, referitoare la probleme economice.

În ultima etapă a șederii în S.U.A. am studiat materialele a căror existență am reușit să o pot stabili în biblioteci din New York. Între alte semnalări merită amintit ca prezintind eventual interes cercetării de istorie medie românească colecția Hardwicke, cuprinzînd documente diplomatice din secolul XVIII care pot conține în corespondență de la Viena sau Constantinopol și informații privind țările române. Colecția, foarte bogată, este mai cu seamă interesantă pentru situația Europei vestice la epoca respectivă, aflindu-se în secția de manuscrise a Bibliotecii Publice din New York. Aceeași bibliotecă deține și documente ale comisiei de experți însărcinate cu trasarea frontierei vestice a României la conferința păcii din 1919.

Desigur, că în afara acestora, multe materiale, ce conțin și referințe la evenimente de istorie contemporană, se mai găsesc și în biblioteci și arhive din alte centre americane, în special în colecții private.

În general, pot spune că din cercetările pe care le-am putut întreprinde în domeniile care m-au interesat cu precădere am avut posibilitatea să înregistrez un frumos bilanț. Trebuie să ră îndoială amintite în acest context eforturile apreciabile ale organizatorilor întregului program de ale cărui înlesniri am beneficiat.

Ion Stanciu

SIMPOZIONUL „AL TREILEA REICH ȘI IUGOSLAVIA”

Între 2–4 octombrie 1973 a avut loc la Belgrad simpozionul internațional „Al treilea Reich și Iugoslavia” (1933–1945), organizat de Comunitatea Instituțiilor pentru studiul istoriei contemporane a popoarelor și naționalităților din Iugoslavia și de Institutul de Istorie Contemporană din Belgrad. La simpozion au participat istorici din R.D.G., Cehoslovacia, Bulgaria, Polonia, U.R.S.S., Italia, R.F.G., Marea Britanie, Franța. Din R. S. România, la simpozion a luat parte, ca invitată a forurilor organizatoare, semnatara acestor rînduri.

Participanții la simpozion, în cea mai mare parte istorici iugoslavi, au trimis cu trei luni înainte comunicările lor, care au fost multiplicate și puse din vreme la dispoziția tuturor. De altfel, întregul material al simpozionului, inclusiv dezbatările, va fi publicat într-un volum în cursul anului 1974.

În ceea ce mă privește, am prezentat comunicarea „Relațiile româno-iugoslave în contextul presiunilor exercitate de al treilea Reich (1933–1939).

În cadrul simpozionului, modalitatea de lucru a fost următoarea : după ce fiecare referent în circa zece minute își expunea principalele sale teze, urmau discuții. În felul acesta, într-un program desfășurat atât dimineața cât și după amiază, au fost expuse și discutate 43 de comunicări.

Comunicările istoricilor iugoslavi s-au concentrat mai mult asupra problemelor interne pentru anii 1933–41 iar pentru anii 1941–1945 s-au axat asupra unor aspecte referitoare la lupta de rezistență și la efectele nocive ale ocupației naziste : Mișcări ale forței de muncă între cel de-al treilea Reich și Iugoslavia între anii 1933–41 ; Problematica politiciei naziste de desnaționalizare din Korușca (1938–43) ; Politica Cominternului și Frontul Popular din Iugoslavia ; Al treilea Reich și genocidul din Iugoslavia, etc.

În ceea ce privește relațiile româno-iugoslave, subiectul a fost abordat de prof. Milan Vanku, care a prezentat comunicarea *Politica de presiune a celui de-al treilea Reich asupra relațiilor dintre două țări membre ale Micii Înțelegeri : Iugoslavia și România*. Scoțind în relief îndeosebi relațiile de prietenie dintre cele două state, Milan Vanku a conchis totuși că, începând din martie 1936, politica lor externă a devenit „divergentă”. În această ordine de idei socotesc util să menționez că în monografia *Înțelegerea balcanică*, publicată în 1972, am evidențiat că, în ciuda unor serioase divergențe, cele două state au tins totuși mereu spre același obiectiv comun : apărarea securității și a integrității lor statale.

Dintre comunicările cercetătorilor invitați, un deosebit interes oferă cea a profesorului Alfredo Breccia (Italia), *Puterile Axei și neutralitatea Iugoslaviei în ajunul celui de-al doilea război mondial (februarie–septembrie 1939)*, eea a prof. F. W. Deakin (Marea Britanie), *Al treilea Reich și planurile aliate de debarcare în Balcani (sept. 1942–sept. 1943)*, cea a lui Evelyn Le Chêne (Marea Britanie) intitulată *Iugoslavia în cadrul lagărelor naziste de concentrare*, cea a lui Hans Jürgen Schröder (R.F.G.) intitulată *Europa de sud-est ca zonă de dominație a Germaniei național-socialiste. Exemplul Iugoslaviei (1933–1939)*.

Probleme mult discutate au fost în genere, cele determinante de situația internațională din vara anului 1939 căt și cele privind politica economică de continuitate între Republica de la Weimar și al III-lea Reich. De asemenea s-a discutat asupra importanței pe care ar fi avut-o în lupta antinazistă crearea de către Marea Britanie și Franța a unui front oriental în 1939. La această problemă am intervenit, arătând lupta pentru securitatea a României și a Înțelegерii balcanice, că și importanța antinazistă a organizării unui real front oriental în vara anului 1939. Dealtfel, atât în tezele pe care le-am expus în comunicare căt și în intervențiile făcute la diverse alte comunicări, am subliniat contribuția statelor mici și mijlocii antirevizoniste la apărarea securității, tocmai în momentele în care marile puteri abandonau principiile de drept internațional, destinate menținerii securității și păcii internaționale.

Simpozionul a constituit, în ansamblu, o manifestare științifică valoroasă, punând în discuție teme majore, importante nu numai pentru Iugoslavia, ci pentru întreaga Europă.

Eliza Campus

AL ȘASELEA CONGRES NAȚIONAL AL ISTORICILOR IUGOSLAVI

Între 6–10 octombrie 1973, a avut loc la Budva, în Muntenegru, al șaselea Congres al istoricilor iugoslavi.

La acest congres, unde am participat ca delegat al Comitetului național al istoricilor români, au mai luat parte și invitați din Ungaria, Bulgaria, U.R.S.S., Polonia, Franța, R.F.G.

Congresul care și-a desfășurat lucrările pe tema *Sat-Oraș* s-a bucurat de participarea a circa 1500 de istorici — cercetători din diferite institute și cadre didactice din învățămîntul superior și mediu.

Din punct de vedere organizatoric, congresul a înepus cu o ședință plenară unde s-au citit trei rapoarte generale și s-a închis la 10 octombrie cu o altă ședință plenară în cadrul căreia au avut loc și discuțiile la rapoartele menționate. În celealte zile au fost prezentate referate și au avut loc discuții în 5 secții: antichitate, evul mediu, epoca modernă, etapa 1918—1941, etapa 1941—1945.

Tema *Sat-Oraș* a fost abordată multilateral atât în rapoartele generale, cât și în referatele și discuțiile din secții. Este de menționat faptul că discuțiile și referatele au analizat și au comparat evoluția satului și a orașului nu numai cronologic ci și evolutiv pe toate teritoriile Iugoslaviei (Serbia, Bosnia și Herțegovina, Muntenegru, Croația, Macedonia, Slovenia, Voevodina și.a.).

În secția a IV-a (1918—1941) accentul s-a pus mai ales pe activitatea P.C. Iugoslav în sate și orașe. Au fost abordate probleme de mare importanță ca: reforma agrară, criza economică din 1929—33 și repercuziunile ei în satele și orașele Iugoslaviei, organizarea clasei muncitoare, organizarea sindicatelor, sistemul parlamentar și, îndeosebi, particularitățile luptei P.C.I. în raport cu situația din orașele și satele din diversele teritorii ale Iugoslaviei.

S-a pus de unii cercetători accentul pe ideea că gradul dezvoltării economice și politice a acestui stat nu permitea o revoluție socialistă în perioada anilor 1929—1933.

În secția a IV-a nu au fost abordate decât problemele cu caracter intern, analizându-se tema *Sat-Oraș*, numai în acest sens.

Prin lucrările și rezultatele sale, Congresul a vădit nu numai intensa viață științifică a istoricilor iugoslavi, care sunt la al 6-lea Congres*, ci și locul pe care istoria îl deține în viața culturală a Iugoslaviei.

Este de menționat și faptul că istoricii iugoslavi fac totul pentru a fi puși în posesia tuturor documentelor de arhivă privitoare la patria lor. În acest sens este sugestiv documentul difuzat la Congres și intitulat *Lettre ouverte concernant la Convention d'archives non accomplies entre la Iugoslavie et l'Autriche*.

Congresul a constituit o realizare pozitivă iar contactele cu istoricii iugoslavi au fost nu numai deosebit de amicale, dar și deosebit de utile.

Eliza Campus

PRIMUL CONGRES INTERNAȚIONAL DE TURCOLOGIE

Cu toate că interesul pentru studierea istoriei, limbii și etnografiei turcilor datează din epoca Renașterii, turcologia ca știință s-a constituit mult mai tîrziu, la sfîrșitul secolului trecut, odată cu cercetările asupra istoriei turcilor din Asia Centrală, cu descifrarea inscripțiilor de pe Ienisei și Orkhon, cu începutul studierii critice a izvoarelor istorice, lingvistice, literare etc. Desigur că cercetări remarcabile au existat, însă integrate științei globale—orientalistica, studiile de turcologie abia dacă se revendicau ca un domeniu distinct. Firește, nu numai puterea tradiției

* Congresele se țin din 4 în 4 ani.

că și necesitatea integrării într-o disciplină mai largă, care să înglobeze fapte din domenii diferite, dezvoltate paralel, au făcut ca turcologia să se mențină și să se dezvolte în acest cadru mai larg. Într-adevăr fapte din istoria, limba sau etnografia fiecăruia din popoarele sau culturile orientale au limite inegale și interferențe care transgresează deosebit, atât geografic cât și istoric, frontiere ale unor domenii care se unesc sau se separă cuprinzând mereu arii tot mai întinse. Spre exemplu cercetarea civilizațiilor din timpul unor întinse state sau imperii fundate de turci, statele turcești din Asia Centrală, imperiul Karahanid, imperiile turco-mongole, cel timurid sau cel indo-mongol, selgiukid sau otoman precum și cele în care turcii s-au afirmat ca elemente conducătoare în state musulmane (buizili, mamelucii etc.), implică studierea unor surse istorice specifice, predominant iraniene și chineze pentru turcii din Asia Centrală, arabe, turco-otomane sau europene pentru turcii din părțile apusene. Cultural sau instituțional o parte din istoria popoarelor turcești este, într-o bună măsură, raportată la civilizațiile islamică cu mijloacele lor de exprimare și comunicare comune. Dimpotrivă, faptele de limbă implică studii comparative în cercetarea înrudirii dintre ele și în dezvoltarea genetică a limbilor turcice.

Individualizate ca domenii de cercetare multidisciplinare care și au specificul și obiectul, perspectivele lor proprii de dezvoltare, cercetările de turcologie s-au desprins tot mai mult de orientalistica generală. La congresele orientaliștilor, forumul internațional care reunește conjugat eforturi din aceste discipline și care și-a sărbătorit anul acesta centenarul, turcologiei i-au fost întotdeauna consacrate două-trei secții.

Hotărârea luată la recentul congres al orientaliștilor de la Paris (16–22 iulie 1973) de a se da o viață independentă secțiilor va fi punctul de plecare al unor congrese internaționale din diferite domenii sau ramuri dintre care cel de tureologie este primul care s-a organizat la Istanbul între 15–20 octombrie 1973. Turcologia are un forum mondial reprezentativ: congresul internațional la care urmează să participe periodic, în mod independent, specialiști și organizații din toate țările.

Deși acesta este primul congres internațional de turcologie, în trecut, congrese naționale sau regionale, unele cu participare internațională, au fost organizate în mod periodic. Sunt cunoscute congresele de turcologie de la Baku din 1926 sau cel de la Aşhabad din 1936 consacrate, printre altele, și problemelor privind ortografia și terminologia limbilor turcice din U.R.S.S. Congrese științifice de turcologie au avut loc la Tașkent și în alte republiki unionale.

În Turcia, după crearea în 1932 a Societății de limba turcă și după fundamentala transformare a fostei societăți de istorie, întemeiată încă în timpul imperiului, în „Türk Tarih Kurumu”, au avut loc periodic congrese de limba turcă și congrese de istorie turcă. Ultimile au avut loc în 1971 și respectiv 1970. Conferințe naționale de orientalistă și turcologie au avut loc și în alte țări.

Primul congres internațional de turcologie a fost organizat sub semnul celei de a 50-a aniversări a Republicii Turcia, țara organizatoare fiind să fixeze acest congres în chiar luna acestei aniversări. Congresul a fost organizat de Institutul de turcologie de pe lîngă Facultatea de litere a Universității din Istanbul, având ca președinte pe prof. Ahmed Caferoğlu și ca secretar general pe prof. Sâdettin Buluç doi reputați lingviști de renume mondial. Au participat cca. 260 de specialiști din vreo 24 de țări. Lucrările congresului s-au desfășurat în cele patru secții: Limbă, literatură, istorie și artă. Cele mai multe comunicări s-au prezentat în secțiile de istorie și de limbă (cca. 60 de comunicări la fiecare din ele); la celelalte două secții numărul de comunicări a fost mai mic. N-a existat o tematică prestabilită și nici nu au fost rostite rapoarte generale.

Comunicările prezентate ne permit să ne facem o idee generală asupra preocupărilor actuale în domeniul turcologiei în diferite centre din lume. Firește este imposibil cără sau enumera toate comunicările ținute.

Ne referim la cîteva din comunicările ținute la secția de istorie. H. W. Haussig (Bochum) a studiat împrejurările care au dus la împărtîrcă politică a statelor turcești din a doua jumătate a secolului al VI-lea. După cum se știe Bumin, șeful turcilor orientali, s-a răsculat împotriva suzeranilor săi Jeou-juan pe care i-a invins (552) luând titlu de khagan („împărat” față de alte titluri (khan) care desemnau numai o demnitate regală). În vrem ce urmășii lui (Mou han, T'o-po) au continuat să poarte titlul de khagan, un frate al lui Bumin, Istâmi stăpînea, sub titlul de yabghu, asupra turcilor occidentali din regiunea Ili și a Turchestanului occidental. Urmașul său Tardu, nemairecunoscut suzeranitatea turcilor orientali, se proclamă khagan. De acum vor fi necontente tendințe din partea unora sau a altora de a reface unitatea imperiului turcic, lucru ce a fost urmărit în comunicarea lui Haussig pînă la anul 630, cînd luptele cu chinezii, sub a căror suzeranitate, pînă la urmă, vor intra, și fac mai cunoșcuți izvoarelor chineze.

M. Grignaschi (Trieste) în comunicarea sa : *Quelques remarques sur les citations des peuples turcs dans les sources occidentales du VIe siècle* a încercat unele identificări și corecțări pornind de la lucrări clasice ca cea a lui Marquart.

Din istoria turcilor seldjuchizi remarcăm comunicarea lui A. Bombacci (Italia) despre armata seldjucilor de Rum cu unele precizări care interesează și organizarea socială. Se remarcă prezența, după model bizantin, a mercenarilor, problema udj-urilor turcomane trebuind să fie, în parte, revizuită. Turcologul francez J. L. Bacqué-Grammont pe marginea unor documente de la Topkapi saray refac istoricul tratativelor diplomatice dintre safavizi și Poarta otomană, din anul 1522. După cum se știe otomanii după victoria de la Čaldiran au refuzat orice fel de dialog cu iranianii : ambasadorii lor fiind de multe ori închiși. Șahul Ismail încerca să folosească pentru reluirea contactului spioni otomani și călători străini. Cunoscutul istoric turc Nejat Göyünc, pe baza unor documente de arhivă, corecteză, cără sau în parte, afirmația după care, în epoca otomană, monumentele istorice și construcțiile publice din epoca seldjuchidă au fost neglijate și ruinate. În special karavanserayurile au fost mereu reparate și reorganizate, puse sub administrația unui agă. O importanță deosebită o prezintă, în această privință, și cercetările neobositului C. Orhunlu care s-a referit, într-o comunicare, la funcția socială și economică a karavanserayurilor în epoca otomană, cercetări instituționale, pe bază de materiale de arhivă, foarte valoroase. Kemal Karpat, istoric și sociolog turc, a reluat controversata problemă a originii găgăuzilor. Treinind în revistă principalele ipoteze pe care le concentreză în trei grupe mai însemnate (cea a originii nordice, cea locală : o populație creștină bulgară turcizată sau cea seldjuchidă) el se raliază opiniei unei colonizări preotomane, în Dobrogea, a turcilor din Asia Mică, ceea ce a dat naștere acestui grup distinct de turci, aducind unele argumente în sprijinul acestei păreri.

Istoricii iugoslavi au adus, pe baza unor cercetări de arhivă, cîteva contribuții la cunoașterea dominației turce în Peninsula Balcanică. Hasan Kaleshi (Prișina) s-a ocupat de rolul albanezilor în consolidarea cuceririi otomane și în răspîndirea islamismului în Peninsula Balcanică și de importanța islamizării pentru istoria albanezilor. Comunicarea lui A. Sučeska (Sarajevo) pune problema, mai puțin cercetată, a răscoalelor țărănești din Bosnia în secolele XVII și XVIII. În general istoricii raporturilor sociale s-au ocupat mai mult de situația țărănuilui raya-creștin. În Bosnia dările cunoscute sub numele de avariz-i divanye și tekalif-i örfiye au fost, aci, mai puțin apăsătoare ca în alte provincii. Unele dări cuvenite vizirilor-guvernatorii ai Bosniei (taksit) — și alte dări ca bedel-i şayka, seymen akçesi ca și opriarea și abuzurile autorităților locale—cadli, ayani, kapudani etc. — au făcut însă ca

țărani musulmani să se răscoale în mai multe rînduri. Astfel sunt cunoscute răscoalele din 1636 și din 1650. Cele mai mari mișcări au avut loc însă în secolul al XVIII-lea în multe părți din sud-vestul ca și din nord-estul Bosniei. Unul din conducătorii răscoalei, kadi Abdurrahman efendi Muhamreya, născut la Sarajevo, a fost unul dintre inițiatori și a luptat pînă la moartea sa, în 1753. Răscoala a fost cu greu reprimată de vîzirul Bosniei, Mehmed pașa Kukavica. Autorul analizează caracterul acestor răscoale, antagonismele de clasă care au rămas pînă la sfîrșitul dominației otomane. A. Hancik (Sarajevo) s-a ocupat, într-o comunicare, despre semnificația termenului „mu'afiyet” și despre importanța acestei instituții în dezvoltarea așezărilor urbane din Bosnia în secolul al XVI-lea. Termenul „mu'afiyet” este explicat de autor ca o imunitate totală sau parțială privind diferite taxe feudale sau ale statului pentru o anumită categorie socială. Aceste privilegii sunt atestate pentru diferite așezări din Rumelia ca și în sangeacul Bosniei, Herțegovinei, Zvornik, Klis. Pentru a obține „mu'afiyet” așezarea trebuia să capete statutul de oraș sau tîrg (kasaba). Instituția arată grija statului otoman pentru dezvoltarea așezărilor urbane. La discuții M. Grignaschi a ținut să facă o comparație între autonomiile otomane și autonomia orașelor medievale europene, situații care se deosebesc structural. Un alt turcolog din Sarajevo H. Hagibegić a prezentat rezultate ale cercetărilor sale din arhivă privind regiunea Grbaly, din golful Boka-Kotorska, care, deși a cunoscut pe rînd dominația turcă (începînd din 1463) sau cea venețiană (în timpul războaielor cretane sau în cele pentru Moreea și apoi după 1715), a ținut să-și păstreze autonomia. Autorul se ocupă de regimul dominației otomane și de obligațiile regiunii față de turci. Cei mai mulți dintre contribuabili (43%) sunt vlahi „florigii” care în locul dărilor obișnuite percepute de la raiyya (kharadj, ösr, ispendje etc.) erau supuși la „dreptul vlah”.

Ne oprim la aceste cîteva comunicări, multe altele putînd prezenta interes pentru istoria generală, după cum și la celelalte secții unele comunicări pot interesa pe istorici. Ne-am referi de exemplu la comunicarea turcologului polonez E. Tryarski privind ipoteza asupra unei origini comune a unor monumente de piatră zise „babă” din unele regiuni din Polonia și din altele din Bulgaria sau comunicarea turcologului maghiar G. Hazai privind sistemul de transcriere a textelor vechi turcești scrise cu alte alfabeze decît cel arab.

Participanții români au ținut comunicări la secțiile de limbă, de literatură și la cea de istorie. La secția de istorie au ținut comunicări prof. C. C. Giurescu : *Relațiile între țările române și Trapezuntul (Trabzon) în secolul XVI—XIX*; M. Guboglu a ținut două comunicări : *Dimitrie Cantemir în izvoarele istorice turce și o altă Cele mai vechi „Mühimme defterleri” privind țările române*. Cele mai vechi dintre condicele aşa zise „importante” (mühimme) se găsesc la Arhivele Consiliului de Miniștri din Istanbul și datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. M. Guboglu a descoperit la arhiva Topkapi două registre „mühimme defteri” din 1544—1544 și 1552 care conțin, printre altele, cîteva zeci de documente privind Țara Românească, Moldova și Transilvania. M. Ali Ekrem a ținut o comunicare despre Atatürk și opinia publică din România; Mustafa Mehmet a evidențiat importanța surselor istorice românești pentru istoria turcă iar tînărul turcolog de la Arhivele Statului din București V. Veliman s-a ocupat de cronica anonimă Tarih-i Eflak, semnalată încă în 1940 de L. Forrer, găsind similitudini frapante între această cronică și cronica greacă a lui Chiparissa, editată de D. Russo. I. Matei s-a referit la raporturile lui Dimitrie Cantemir cu învățății turci din Istanbul. La celelalte secții au mai prezentat comunicări E. Mamut, A. Baubec, N. Yusuf ș.a.

Gazdele turce au fost foarte ospitaliere oferind numeroase ocazii pentru un contact direct între toți participanții și organizînd spectacole la care s-a putut urmări bogăția folclorului și artei populare turce ca și eforturile de valorificare și prelucrare a acestora.

Vîitorul congres va avea loc tot în Turcia peste trei ani.

Ion Matei

CRONICA

In ziua de 14 noiembrie 1973 a avut loc la București un colocviu de istorie româno-turcă consacrat aniversării semicentenarului proclamării Republicii Turcia. Colocviul s-a desfășurat sub auspiciile Institutului de istorie „N. Iorga” și Institutului de studii sud-est europene ale Academiei de științe sociale și politice.

După alocuțiunea inaugurală, rostită de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de științe sociale și politice, au fost prezentate comunicările: *La cincizeci de ani de la crearea Republicii Turcia. Societatea românească și societatea turcă* de prof. univ. Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene; *Contribuția la istoricul relațiilor politice româno-turce (1878—1917)* de conf. univ. Nicolae Ciacăhir, Facultatea de istorie București; *Crearea Republicii Turcia. Mustafa Kemal — simbol al Turciei noile* de Aurel Decei, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”; *Relația româno-turce în perioada interbelică* de Mihai Ionescu, cercetător științific la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară; *Relația culturale româno-turce în etapa actuală* de Monica-Maria Gățeiu, cercetător științific.

La lucrările coloconului au participat academicieni, funcționari superiori din Ministerul Afacerilor Externe, cadre didactice universitare, cercetători.

De asemenea, a fost de față Osman Derinsu, ambasadorul Turciei la București.

In ziua de 11 decembrie 1973 la București a avut loc sesiunea științifică cu tema „Civilizația socialistă și valorile ei fundamentale” organizată de Academia de științe sociale și politice a R. S. România.

După cuvântul de deschidere rostit de prof. dr. Ioan Ceterchi, vicepreședinte al Academiei de științe sociale și politice, au fost prezentate referatele: *In legătură cu definirea conceptelor Societate socialistă multilateral dezvoltată și Civilizație socialistă* de prof. dr. Alexandru Tănase, directorul Institutului de filozofie; *Probleme ale genezei civilizației socialiste* de acad. Constantin Ionescu-Gulian; *Calitatea vieții și civilizația* de Mihai Drăgănescu și Stelian Beldescu; *Omul ca individualitate și sensul etic al vieții* de prof. dr. Nicolae Bellu, Institutul de filozofie; *Ideal estetic și criterii de valorificare estetică în socialism* de prof. dr. Ion Frunzetti, directorul Institutului de istoria artei.

VLADIMIR DICULESCU, *Bresle, negustori și meseriași în Tara Românească (1830–1848)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 218 p.

În perioada cuprinsă între sfîrșitul secolului al XVIII-lea și revoluția de la 1848, procesul de destrămare a relațiilor de producție feudale constituie trăsătura caracteristică a dezvoltării social-economice a țărilor române. Creșterea forțelor de producție, orientarea economiei spre producția valorilor de schimb, intensificarea diviziunii muncii în deceniile premergătoare revoluției din 1848, au subminat bazele orfnduirii feudale, făcind posibilă apariția germanilor noii orfnduirii capitaliste. Dezvoltarea formelor noi de tip capitalist în economia românească a fost favorizată și de prevederile referitoare la libertatea comerțului în Marea Neagră și pe Dunăre, cuprinse în unele convenții și tratate încheiate între reprezentanții diplomatici ai Porții și ai Rusiei: convenția de la Akkerman (1826) și tratatul de la Adrianopol (1829). Îngrădirea dreptului de intervenție al Porții în rezolvarea problemelor interne și măsurile cu privire la libertatea comerțului și deschiderea porturilor de la Dunăre au avut o importanță extremă pentru dezvoltarea economiei țărilor române.

Tratatul de la Adrianopol prevedea între altele și întocmirea unei legislații care să restructureze și să modernizeze unele organe ale statului, fără să schimbe orfnduirea feudală. Elaborarea proiectului de „Regulament” a fost încheiată la 30 martie 1830. Prin prevederile de natură economică, noua legiuire a deschis largi perspective în calea dezvoltării

capitalismului. A transformat radical întreaga viață administrativă a statului, stabilind competența generală a organelor de conducere, înființând servicii publice specializate, cu atribuții bine determinate. Regulamentul organic a făcut un pas hotăritor spre unitatea administrativă a țării. Pentru unele domenii de activitate, perioada regulamentară a însemnat un pas înainte, Principatele române fiind înzestrate acum cu o serie de instituții în formă aproape identică, ce favorizau dezvoltarea relațiilor capitaliste. Prin această organizare uniformă, Regulamentul organic a pregătit drumul spre unirea țărilor române într-un stat modern și centralizat.

Lucrarea lui Vladimir Diculescu bazată pe o vastă documentare, în cea mai mare parte inedită, este cea dintâi lucrare din istoriografia românească de pînă acum care tratează amănunțit perioada regulamentară și urmările pe care aplicarea acestei legislații le-a avut pe plan social-economic și politic. Unele aspecte legate de tema luată în studiu au fost tratate tangențial în lucrările lui Ștefan Olteanu și Constantin Serban și în cele ale profesorului Gheorghe Zane, citate de autor în lucrarea de față.

Vladimir Diculescu face o analiză minuțioasă a prevederilor de natură economică conținute de Regulamentul organic, pentru a se putea înțelege mai bine condițiile complexe în care s-a format și s-a desfășurat activitatea nouă clasă socială — burghezia

română. Creșterea acestei clase a constituit transformarea cea mai importantă și cea mai caracteristică care s-a produs în structura societății românești din această perioadă.

Măsurile referitoare la comerțul intern și extern prevăzute de noua legislație au facilitat cristalizarea unor forme ale producției capitaliste. Conform Regulamentului, se declara liber comerțul dintre producători și cumpărători, acesta putindu-se efectua doar în baza unei tocmele între dînsii după voința lor. De asemenea, se declara liber și nesupus la nici un havaet sau vamă schimbul de mărfuri între locitorii Moldovei și ai Țării Românești. Prevederi, cum ar fi cele referitoare la desființarea vămilor interne și a oricărui fel de monopol în materie de comerț, au accelerat procesul de largire a pieței interne în ambele principate. Măsuri importante conținutea Regulamentul și în ceea ce privește organizarea administrativă, în special a vămilor. Mărfurilor străine ce intrau în țară li se aplicau taxele vamale ale imperiului suzeran — de 3% ad valorem. Visteria avea obligația să fie la curent cu prețurile mărfurilor la import și export și să cunoască care din produsele pământene aveau mai multă căutare în străinătate. Obșteasca Adunare era însărcinată cu întocmirea unui regulament vamal și a unui tarif vamal, atât pentru mărfurile importate cât și pentru acele ce urmau să se exporte. Schimbul de mărfuri și trecerile de călători trebuiau să se facă prin 11 puncte vamale. Principalele n-au putut însă profita imediat de avantajele libertății comerțului și deschiderea porturilor de la Dunăre, din cauza ravagiilor ciumei, holerei și a foamei. Pentru a pune capăt acestor epidemii, Regulamentul organic legifera înființarea unui cordon de carantine, unde urmau să fie dezinfecțate alit mărfurile cât și călătorii, sustragerea de la această operație fiind aspru pedepsită.

Pentru dezvoltarea industriei se stipula în Regulament o serie de măsuri: atragerea capitalurilor străine și a muncitorilor calificați, desființarea oricărui havaet asupra fabricilor. Dar persistența relațiilor de tip feudal între stăpînul de moie și țărani dependent au frinat dezvoltarea industriei.

capitaliste, mica producție păstrând și în această perioadă rolul precumpărător.

Dezvoltarea economică a Principatelor române a fost stinjenită și de starea proastă a căilor și mijloacelor de comunicație. Regulamentul organic a prevăzut o serie de măsuri pentru îmbunătățirea lor. Drumurile au fost împărțite în două categorii: drumurile cele mari și a căror întreținere revine Departamentului Trebilor din Lăuntru și drumurile cele mici care făceau legătura între sate sau răspundeau în drumurile cele mari și a căror întreținere cădea în sarcina locitorilor din satele învecinate.

Noua legiuire a întemeiat organizarea statului pe principiul separării puterii judecătoreschi de administrație. În fiecare reședință țării de județ urma să se înființeze cete un tribunal, ca for de primă instanță, în competența căruia intrau pricinile «politicești și de comerț», petrecute în raza județului. Împotriva sentimentelor date de aceste tribunale judecătene se putea face apel la cele două judecătorii de comerț, înființate în orașele București și Craiova.

În vederea reorganizării finanțelor se prevedea o serie de măsuri: crearea unui buget al țării, stabilirea echilibrului între cheltuieli și venituri, fixarea obligațiilor fiscale ale locitorilor, separarea visteriei statului de veniturile domnului. Regulamentul organic crea aşadar un sistem fiscal modern. Se înființau patru categorii de cetăteni impozabili. Impozitele directe și indirekte erau înlocuite cu o capitație unică de 30 de lei pe cap de familie, la care se adăuga capitația mazililor de 50 de lei și patenta negustorilor și meseriașilor din orașe și târguri care făceau parte din bresle. Îmbinarea inovațiilor de tip burghez cu elemente ale orfnduirii feudale constituie trăsătura caracteristică a acestei perioade. Astfel, Regulamentul menținea categoriile de privilegiați scutite de orice impozit: boierii, neamurile, postelniceii, preoții și diaconii.

La un interval de șapte ani, Regulamentul prevedea efectuarea unor catagrafii ale tuturor categoriilor de contribuabili.

După analiza prevederilor de natură economică, autorul se ocupă în capitolele

următoare, în mod special, de noua categorie fiscală creată de Regulament, aceea a patentarilor, studiind-o sub aspectul social-economic, în cadrul evoluției generale a economiei Țării Românești. În epoca regulaimentară breslele continuă să se mențină ca formă de organizare a producției meșteșugărești, sub numele de corporații. În orașe și târguri nimici nu puteau practica o meserie dacă nu era înscris în registrul corporației și nu era posesorul unei autorizații — patentă — emisă de autoritatea de stat. Conform Regulamentului organic se creau cinci categorii de patentari, trei de negustori și două de meseriași. Deși în rîndul patentarilor nu puteau intra decit negustorii și meseriași stabiliți în orașe și târguri, mulți dintre birnicii de la sate care se ocupau cu diferite negoțuri sau arenzi au trecut în rîndul patentarilor cu speranța că plata taxei de patentă îi va scuti de orice alte obligații fiscale. Dar patentarii de la sate n-au scăpat de aceste obligații foarte numeroase și apăsătoare, fapt care i-a determinat să ceară din nou includerea lor în categoria birnicilor. Autorul ilustrează această situație cu documente, jalbe, adresate vîsteriei de către patentarii de la sate, în care aceștia cereau să nu mai plătească taxa de patentă, ci numai capitația birnicilor plugari.

Înscrierea în rîndul patentarilor conferea o serie de drepturi, altă în ceea ce privește participarea la viața politică, cît și drepturi legate de exercitarea profesiei. Astfel patentarii care aveau o anumită stare materială și autorul insistă pe larg asupra condițiilor pe care aceștia trebuiau să le indeplinească — participau la alegera domnului, făceau parte din completele de judecată ale tribunalelor de comerț sau ale tribunalelor obișnuite atunci cînd se judecau pricini comerciale, erau aleși în sfaturile orașenești (magistraturi) ca și în consiliile de epitropie asupra copiilor minori ai foștilor membri ai corporației. Procedura de alegere în toate aceste organe, condițiile pe care trebuiau să le indeplinească cei care alegeau și cei aleși denotă puternic conținut de clasă, deși în aparență totul pare a fi foarte democratic. De dreptul de a alege și de a fi ales beneficiau în realitate boierii și într-o măsură mai mică marii negustori sau

bancheri. Atribuțiile pe care le aveau aceste organe de conducere sunt relatate pe larg de autor.

Regulamentul organic a creat un nou regim juridic și social al meserilor. Dreptul de a exercita o meserie sau de a face negoț îl avea orice persoană care plătea o taxă de patentă. Plata acestei taxe atrăgea după sine dreptul de a profesa oricără de multe meserii indiferent de specializarea profesională pentru care meșterul avea patentă. Potrivit prevederilor Regulamentului numărul calfelor, ucenicilor și slugilor nu mai era limitat ca în epoca anteroioară. Aceasta va duce la mărirea proporțiilor atelierului, la creșterea consumului de materie primă, la creșterea producției și a desfacerii, la mărirea necesității de capital, la creșterea concurenței. Prin desființarea restricțiilor legate de aprovizionarea cu materie primă, angajarea forței de muncă și desfașarea mărfurilor produse în atelierele meșteșugărești, Regulamentul organic a desființat de fapt monopolul de producție al corporațiilor, și prin aceasta, a pregătit drumul spre destrămarea lor.

După o succintă trecere în revistă a considerențelor de ordin economic și politic intern care au dus în secolul al XVII-lea la crearea breslelor în Tara Românească și Moldova și după analiza conținutului lor, autorul trece la studiul organizării breslelor în epoca regulaimentară, organizare care se face pe principii total diferite de cele din epoca anteroioară. Menținerea breslelor în epoca Regulamentului organic a avut la bază rațiuni pur administrative (incasarea taxelor de patentă). Se întâlnesc în această perioadă trei categorii de bresle: bresle de meseriași, de negustori și ale unor comunități etnice (evrei și armeni). Dacă ierarhia profesională a breslei (ucenic, calfă, meșter) și organele ei de conducere sunt aceleași cu cele din epoca anteroioară, în schimb funcțiile breslelor s-au schimbat radical, pe primul plan fiind acum funcțiile administrative-fiscale, urmate de cele juridice, sociale, economice și religioase. Dezvoltarea germanilor noii orănduirii capătălistice a impus restructurarea acestor funcții. Breslele devin de fapt o anexă a administrației de stat, asigurând o evidență exactă a incan-

sărilor fiscale. Autorul tratează amănunțit funcțiile administrative, juridice, sociale, economice și religioase ale breslelor, relevând ponderea pe care fiecare dintre ele o are în această perioadă.

În ceea ce privește funcțiile juridice, deși Regulamentul organic înființa instanțe judecătorești care judecau pricinile de orice natură ivite între locuitorii țării, statutele breslelor prevăd ca nelările dintre meșteri, dintre ei și calfe sau ucenici să fie judecate în primă instanță de către starostele și epitropii breslelor. Numai în cazul în care părțile în litigiu nu erau mulțumite de sentința dată, ele se puteau adresa tribunalelor obișnuite. Autorul insistă asupra caracterului strict de clasă pe care-l aveau aceste instanțe.

Și în această perioadă bresla continuă să se preocupe de comportamentul membrilor ei în cadrul societății, statutele conținând pedepse aspre pentru cei care ar fi fost găsiți în stare de ebrietate pe ulițele orașului în zile de lucru. Atunci cind unul din breslași se îmbolnăvea, statutul prevedea obligația ca el să fie ajutat cu bani din cutia breslei, urmând ca după însănătoșire să restituie suma de bani ce-i fusese dată sub formă de împrumut. Asemenea ajutoare se acordau văduvelor și fetelor breslașilor rămase orfane sărace înainte de căsătorie.

În epoca regulamentară funcțiile economice ale breslelor sunt aproape inexistente. Anumite măsuri cu caracter economic care se mai întâlnesc în statute, aveau scopul să mențină disciplina între breslași sau să reglementeze sub unele aspecte, raporturile dintre membrii breslei și consumatorii.

Sub aspectul funcțiilor politice, negustorii și meseriașii au în această perioadă o serie de drepturi în calitate de patentari și nu de breslași. Cuvântul hotăritor în viața statului continuă să-l aibă, însă, marea boierime și clerul și într-o mică măsură exponenții bogăți ai negustorilor și meseriașilor.

Funcțiile religioase se mențin în linii mari, breslașii având obligația participării la sărbătorirea patronului breslei, a respectării repaosului duminal și a sărbătorilor reli-

gioase. Abaterile de la aceste obligații erau penalizate prin amenzi.

Prevederile de natură economică ale Regulamentului organic au influențat evoluția numerică a patentarilor și orientarea lor cu precădere spre anumite ramuri de activitate economică. Catagrafiile din 1831 și 1835 – cărora autorul le face un minuțios studiu – ne dau o privire de ansamblu asupra situației numerice a negustorilor și meseriașilor din Țara Românească, asupra profesiilor ce se practicau în această perioadă și asupra ponderii lor în viața economică a țării. În 1831 se practicau în cele 18 județe – așa cum indică catagrafia – 114 profesioni supuse regimului de patentă, înglobind 14.747 persoane. Cea mai mare parte a meseriașilor practicau meserii din domeniul alimentar. Pe locul al doilea se aflau meseriașii a căror activitate era legată de comerțul cu textile și confectionarea hainelor. Al treilea domeniu ca importanță grupa meseriașii din ramura pielăriei și încălțămintei. În catagrafia din 1835 cifra meșterilor și negustorilor fără calfe se ridică la 11.376. În acest document găsim informații despre cele cinci categorii de patente eliberate, în dreptul fiecărui patentar fiind trecută categoria patentei pe care o are. Cei mai numeroși patentari sunt cei cu patentă de negustori, în această categorie fiind înglobate 6.246 persoane, pe cind în rîndul meseriașilor se aflau doar 5.543 persoane. Pe baza celor două catagrafii se poate urmări și situația persoanelor privilegiate aflate între patentari. Astfel în liste de meseriași se întâlnesc patru categorii de privilegiați, și anume: boieri și fii de boieri; neamuri și fii de neamuri; postelnicie; asidoși. Din examinarea cifrelor se constată că numărul privilegiaților era în scădere.

Negustorii care practicau negoțuri legate de producția agricolă reprezentau un procent de 17,47% din totalul negustorilor în 1831 și de 25,23% din totalul negustorilor în 1835. Creșterea cea mai puternică se înregistrează însă în rîndul arendașilor. Dacă numărul lor în catagrafă din 1831 era de 246, în catagrafă din 1835 numărul lor se ridică la aproximativ 700. Rezultă deci că principalele

surse de acumulare de capital în Țara Românească le-au constituit negoțurile legate de producția agricolă și arendașia. Mulți dintre arendași fiind funcționari administrației ai statului (subocirmulatori de plăși) comiteau o serie de abuzuri față de țărani de pe moșiile arendate. Din documentele oficiale citate de autor, aflăm că pentru a curma aceste abuzuri, domnul a dat dispoziții ca acești funcționari să opteze fie pentru menținerea slujbei, fie pentru menținerea arenzii. Alte categorii de negustori al căror număr este în continuă creștere în perioada regulamentară, sunt cele ale precupeților și telalilor.

Din cele două catagrafii ale orașului București (1831 și 1838) aflăm proporțiile pe care le aveau atelierele meseriașilor din Țara Românească în epoca Regulamentului organic. Majoritatea atelierelor sunt de proporții reduse, meșteșugarii primind ajutor mai ales din partea membrilor familiei.

În capitolul final al lucrării, Vladimir Diculescu analizează cauzele care au dus în cele din urmă la dezagregarea breslelor: concurență și reclama, lupta de clasă din cadrul lor, amestecul autorității de stat în activitatea economică în general și în anumite ramuri comerciale în special.

Din punct de vedere juridic producția devenind liberă, cantitatea de mărfă produsă pentru piață va fi limitată numai de capitalul de care dispune patronul și de posibilitățile de desfacere a mărfurilor. Realizarea unor ciștișuri mari prin plasarea pe piață a căi mai multe mărfuri, nu se putea obține decât printr-o puternică concurență între meseriași și negustorii de produse similare. Faptul că Regulamentul permitea să se practice mai multe meserii, indiferent de specializarea profesională pentru care meșterul avea patentă, a determinat un mare număr de negustori și meseriași să renunțe la stricta specializare și să concureze pe cei care se ocupau numai cu o anumită meserie. Fenomenul este ilustrat de autor printr-o serie de documente ale vremii. Treptat negustorii care dețineau capitaluri mai mari și dispuneau de forță de muncă mai numerosă, au ruiniat

pe cei mai puțin înstăriți. Astfel dacă în 1840 la Craiova existau 17 bogasieri, în 1844 numărul lor se reducea la 14; dacă numărul brașovenilor în 1840 era de 42, în 1844 numărul lor scădea la 37. Exemplele date de autor sunt numeroase, ele explicitând ascuțirea luptei de concurență în această perioadă.

Amestecul statului în desfășurarea activităților comerciale s-a făcut simțit prin fixarea unor prețuri maximale la produsele de primă necesitate: carne, carnea și zăzavaturi și prin măsurile luate împotriva tendințelor de speculă, fraudă și sustragere de la plata taxei de patentă.

Regulamentul organic n-a rezolvat nici una din cerințele fundamentale ale societății românești din acea perioadă. Dimpotrivă, de departe de a consolida înrinduirea feudală și de a asigura capitalismului o dezvoltare rapidă — așa cum își propuseseră autorii Regulamentului — el a agravat antagonismul între principalele clase ale societății, a frânat procesul de dezvoltare spre forme superioare de producție și circulație a mărfurilor. Menținerea privilegiilor boierești și măiestirești care permiteau beneficiarilor să înființeze pe moșiile lor întreprinderi industriale, bilciuri și să facă negoț fără a plăti patenta, supremația politică a marii boierimi, au constituit piedici serioase în calea dezvoltării forțelor de producție. Noua clasă socială — burghezia — care s-a format în legătură cu dezvoltarea comerțului și industriei, va conduce lupta pentru desființarea privilegiilor nobiliare, pentru înălțarea relațiilor feudale perimate, luptă care va culmina cu izbucnirea revoluției din 1848.

Monografia lui Vladimir Diculescu, întemeiată pe un bogat material documentar, constituie un aport deosebit la o mai bună cunoaștere a structurii social-economice și politice a societății românești în perioada regulamentară, la o mai justă și mai adincă înțelegere a condițiilor în care s-au dezvoltat germanii noii înrinduiri capitaliste. Faptul că autorul își intemeiază cea mai mare parte a concluziilor sale pe baza materialului documentar inedit pe care în parte

Il publică în anexele lucrării, îi conferă accesă o înaltă ținută științifică.

Lucrarea lui Vladimir Diculescu vine să suplimentească lacunile existente în vechea istorie

riografie, răspunzând cu competență la problemele legate de producția meșteșugărească din perioada regulamentară.

Maria Constantin

* * * *Bibliografia istorică a României, II (secolul XIX).*
Tom. I. Edit. Academiei R.S.R., 1972, XXXVI + 512 p..*

Cu volumul I din *Bibliografia istorică a României Sec. XIX* s-a inaugurat apariția mult așteptată a vastei opere de colaborare — realizată de un numeros colectiv de cercetaitori — sub coordonarea unui comitet compus din Andrei Oțetea, Gheorghe Zane, Constantin C. Giurescu, Ioachim Crăciun, Cornelia Bodea, Marina Vlasiu și Vladimir Diculescu.

Prevăzută a cuprinde o bibliografie generală a publicațiilor românești și străine — cărți, broșuri, extrase și articole din periodice apărute în secolele XIX—XX — pînă în anul 1960 inclusiv — lucrarea constituie un foarte util instrument de lucru pentru istoria României. Destinată să servească la scrierea istoriei moderne a României, lucrarea depășește domeniul strict al științei istorice românești, ea fiind în același timp la fel de importantă pentru studiul geografiei, sociologiei, demografiei și statisticii României secolului al XIX-lea cit și pentru uzul bibliotecilor științifice, a centrelor de documentare și informare române și străine.

Prefața ne informează că materialul întregii lucrări a fost cules, independent de locul de tipărire sau de limba în care a fost scris,

din peste 30 de biblioteci din țara noastră, dintre care sunt menționate în mod expres Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga”, Bibliotecile centrale universitare din Cluj, Iași și București, Biblioteca Centrală de Stat, Biblioteca Băncii Naționale a României, Bibliotecile „Brukenthal” și „Astra” din Sibiu și Biblioteca „V. A. Urechia” din Galați. Se precizează că au fost excerptate și toate bibliografiile și repertoriile, cataloagele de librării și anticariate care au fost accesibile colectivului, marindu-se cu atenție operele reperate în bibliografiile și cataloage care nu au fost găsite în biblioteci. Se subliniază de asemenea că fișele bibliografice dau o descriere completă a operelor înregistrate, colectivul impunindu-și ca regulă de lueru de a culege elementele bibliografice direct de pe cărți și reviste.

Tomul I ne prezintă un vast tezaur de informații istorice peste 9500 referințe bibliografice — privind „Cadrul general. Țara și locuitorii”. Coordonat și redactat de dr. docent Cornelia Bodea de la Institutul de istorie „N. Iorga”, volumul este organizat în 12 capítole care tratează probleme specifice secolului. În cadrul capitolelor, referințele bibliografice sunt ordinate după caz, alfabetice, cronologice și în ordine descreșcîndă a unităților istorice și administrative: de la provincie la regiune, de la regiune la județ, județ, comitat sau district și de la acestea din urmă la localități.

Așa cum se menționează în prefăță, bibliografia „fără să fie exhaustivă, ci selectivă,

* *Bibliografia istorică a României Secolul XIX. Tom. I.: Cadrul general. Țara și locuitorii. Volum îngrijit de Cornelia Bodea. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972. 265×205 mm., XXXVI + 512 p. Comitetul de coordonare: A. Oțetea, G. Zane, Const. Giurescu și a. (Academia de științe sociale și politice a R.S.R. Institutul de istorie „N. Iorga”)*

cuprinde cel mai bogat material care a făcut vreodată obiectul unor cercetări bibliografice de specialitate la noi". Ne răiem acestei păreri.

Volumul conține : *Prefața*, scrisă de îngrăditoarea volumului sără însă să o fi semnat, p. V–XI; *Abrevieri de titluri de periodice*, p. XIII–XXXIV; *Abrevieri de termeni*, p. XXXV–XXXVI. Referințele bibliografice numerotate de la nr. 1 pînă la nr. 9590 sint organizate în următoarele 12 capituloare : I. *Bibliografie generală*, nr. 1–169, p. 1–9; II. *Izvoare generale*, nr. 170–282, p. 11–28; III. *Lucrări de sinteză*, nr. 284–792, p. 29–58; IV. *Descrieri de călătorii*, nr. 793–1998, p. 59–112; V. *Descrieri generale și geografice*, nr. 1999–2845, p. 113–156; VI. *Istorie provincială și locală*, nr. 2846–6184, p. 157–300; VII. *Geografie istorică. Cartografie*, nr. 6185–6937, p. 301–344; VIII. *Statistică*, nr. 6938–8022, p. 345–391; IX. *Naționalități conlocuitoare*, nr. 8023–8589, p. 393–416; X. *Români din străinătate*, nr. 8590–9028, p. 417–433; XI. *Relații cu celelalte popoare în secolul XIX*, nr. 9029–9318, p. 435–447; XII. *Călători din România în ţări străine*, nr. 9319–9590, p. 449–460. Volumul se încheie cu Indicele alfabetice al autorilor și al persoanelor care au colaborat la elaborarea operelor — traducători, prefataitori etc. — înregistrate în bibliografie, p. 461–495 și cu un Cuprins analitic în limbile română și franceză, care prezintă foarte detaliat conținutul lucrării, p. 497–512.

Bibliografie specială retrospectivă, parțial analitică, cu caracter selectiv, răspunzind întru totul cerințelor cantitative și rigorii științifice, ea reprezintă în același timp un model de respectare consecventă a regulilor de descriere bibliografică, ca și a normelor de prezentare tipografică alese, astfel încât utilizarea ei de către cercetători se face, fără dificultate, cu destulă operativitate. Culese în două etape, de-a lungul unui mare număr de ani, — 1948–1952 și 1955–1960, referințele bibliografice au fost înlocuite după norme unitare care țin seama de regulile de descriere bibliografică aflate atunci în uz.

Este cazul să relevăm faptul că prefața lucrării, pe lîngă precizarea criteriilor de lucru ale tomului I și expunerea succintă a cuprinsului viitoarelor tomuri II–V, mai conține la p. V–VIII și o utilă trecere în revistă a lucrărilor bibliografice referitoare la istoria țării noastre, apărute pînă în momentul publicării tomului de față. Lista „Abrevieri de titluri de periodice”, indispensabilă sub raport informativ, subliniază în același timp aria vastă de investigare (654 titluri de periodice censeminate ca excerpte, dintre care cca. 200 strâine).

Conținutul, organizarea și utilitatea acestei prestigioase lucrări pot fi sesizate, cu ușurință, prin simpla parcursare, fie și parțială, a sumarului.

Astfel, capitolul I *Bibliografie generală* cuprinde cinci subcapitole : Generalități ; Bibliografii generale. Referințe ; Cataloge de biblioteci (Pe localități) : București-Brașov-Cluj-Galați-Gherla-Iași-Lugoj-Sibiu ; Cataloge de edituri și librării (Pe localități) : București-Blaj-Caransebeș-Cluj-Iași-Sibiu-Tg. Mureș ; Enciclopedii. Dicționare generale. Capitolul II. *Izvoare generale* conține următoarele cinci subcapitole : Studii asupra publicațiilor de izvoare ; Cataloge și indici de documente ; Colecții de documente ; Publicații de documente ; Repertori și colecții generale de legi. Al III-lea capitol reunește informațiile bibliografice privitoare la *Lucrările de sinteză*, organizate pe subcapitole în două părți astfel : A. *Sinteze privind istoria României de-a lungul secolelor* : Descrieri generale (din secolul XX); Studii și generalități ; Studii și generalități cu specială privire asupra secolului XIX ; Poligrafi. B. *Istoria României în sinteze de istorie universală* : În sinteze de istorie generală a secolului XIX ; În sinteze de istorie a Chestiunii orientale și a Statelor balcanice ; În sinteze de istorie națională a altor țări : Austria și Austro-Ungaria, Bulgaria, Grecia, Rusia, Serbia, Turcia și Ungaria. Capitolele IV și XII înregistrează, cronologic după conținut, referințele bibliografice ale călătoriilor efectuate în sec. XIX în țara noastră de români și străini și respectiv ale călătorilor din România în țări străine, repertoriere care într-o ase-

menea amplioare n-a mai fost făcută pînă acum.

O mențiune specială comportă capitolul al VI-lea *Istorie provincială și locală*, atât din punct de vedere al organizării, cît și din acela al volumului materialului informativ. Prima parte — A — prezintă bibliografia provinciilor — Țara Românească, Dobrogea, Moldova, Bucovina, Transilvania și Banat — organizată, la fiecare în parte, în următoarele grupe : Bibliografie; Izvoare; Studii și generalități, cu excepția Moldovei la care figurează numai grupele Izvoare și Studii și a Transilvaniei la care, pe lîngă cele trei grupe menționate, mai există în plus : Cataloge și indici de documente; Sinteze și Izvoare și studii cu privire specială la secolul XIX. Partea A se încheie cu referințele — studii și generalități privitoare la 70 regiuni, județe (ținuturi, comitate, scaune) — înregistrate în ordinea alfabetică a acestora, începînd cu Alba și terminînd cu Zarandul.

Partea 2-a — B — a capitolului ilustrează istoria localităților din țara noastră. La început figurează grupele : Bibliografie; Indicatoare de localități (în ordine cronologică) (Țara Românească, România, Transilvania, Banat, Bucovina, Județe); Toponimie; Inscriptii și documente variate; Studii și generalități. Urmează materialul bibliografie referitor la orașe și tîrguri începînd cu orașul București — izvoare, studii și ghiduri (în ordine cronologică) — și continuînd cu celelalte orașe de la Abrud la Zlatna, în total 101 unități administrative. Partea 2-a și respectiv capitolul se încheie cu referințele bibliografice privitoare la istoria satelor, comunelor rurale, localităților balneară și a cătunelor — în total 652 unități administrative — începînd cu Ada-Kaleh (Mehedinți) și terminînd cu Zvorîștea (Botoșani). Dacă la cele arătate despre capitolul al VI-lea mai adăugăm și faptul că în adnotarea de la nr. 3636 se indică 254 localități pentru care lucrarea respectivă conține bibliografie, și că multe dintre acestea nu figurează printre cele 652 menționate mai sus (ca, spre pildă, Apoșul, Bratei, Cașolt, Dobîrcă, Filitelnic, Gușterița, Selimbăr etc. așa cum altfel (la fel necuprinse în cele

de mai sus, cum sunt : Cingheș-Harghita, Enciu-Bistrița-Năsăud s.a.) figurează în cap. VIII, *Statistică*, ne dăm cu mare ușurință seama despre bogăția materialului informativ cuprins în lucrarea care ne reține atenția și nu putem decât să regretăm că această bogăție nu a fost subliniată, spre a putea fi mai ușor valorificată de cercetători, printr-un indice geografic și prinț-unul pe materii, chiar dacă întocmirea acestora ar fi fost dificilă și ar fi întîrziat apariția volumului.

Bogăția și calitatea informării devine și mai evidentă dacă mai relevăm și faptul că în adnotarea operelor bibliografiate se menționează, ori de câte ori este necesar, recenziile importante apărute despre ele, numele recenzenților respectivi fiind incluse în Indice. Dacă aceste recenziî ar fi fost numerotate separat, atunci numărul total al referințelor bibliografice din lucrare ar fi fost desigur mult mai mare, căci numai în capitolele I—IV figurează în adnotări, dacă le-am numărat exact, 153 recenziî.

În legătură cu adnotările este cazul să subliniem că multe dintre ele conțin informații prețioase pentru cercetători, pentru bibliotecari din sectorul completării colecțiilor și pentru bibliografi. Ne mulțumim să susținem afirmația de mai sus numai cu cîteva exemple. Astfel, în adnotarea de la nr. 3552 la care este înregistrat „JEKELIUS, ERICH : Das Burzenland. III—V, 3 vol., Kronstadt, Burzenländer sächs. Museum, 1928—1929” se dă următoarea indicație : „Vol. 1—2 n-au apărut”, dispensând pe cercetătorii acestei opere de căutări inutile. La lucrarea înregistrată sub numărul 3636, în adnotare se consemnează : „Cuprinde bibliografie pentru următoarele localități: Abtsdorf-Agnețel = Apoșul, Abtsdorf-Mediasch = Tapu, Agnetheln = Agnita” etc. etc., indicîndu-se, cu numele german și corespondentul românesc al acestuia, 254 localități cu populație săsească din Transilvania, în majoritate sate.

Bogăția informării și aria vastă de investigare este oglindită în bibliografie și prin introducerea unor grupe denumite „Referințe” în care sunt înregistrate lucrări care au

tangențe cu unele din capitolele lor, la respectivele probleme.

Valoroase pentru munca cercetătorilor sunt și identificările unor autori realizate de ducătorii bibliografiei și consemnate în cadrul acesteia. Astfel, la nr. 2138 luăm cunoștință că lucrarea *Confidences sur la Turquie* apărută în a 2-a ediție la Paris, în anul 1855, care se referă în cap. VIII și la țara noastră, este opera lui F. Colson, care a semnat M. Destrilhes, identificare datorată Corneliei Bodea.

Este cazul să arătăm că în cadrul *Bibliografiei* se fac trimiterile de rigoare între referințe atunci când e necesar, scutindu-se repetarea integrală de fiecare dată a descrierii unora dintre lucrările care se referă la mai multe probleme. De asemenea se fac trimiteri de la un capitol — subcapitol — temă etc. și altele în cadrul tomului I, atunci când informarea beneficiariilor o reclamă, și chiar trimiteri de la tomul I al *Bibliografiei istorice a României Sec. XIX* la tomurile viitoare — II—V — ale acesteia.

Capitolul III — și evident nu numai acesta — care înregistrează lucrările de sine stă privind istoria României, trebuie remarcat și pentru descrierea bibliografică detaliată și completă a sintezelor prezentate, ceea ce-i conferă o valoare informativă cu totul deosebită pentru activitatea de cercetare istoriografică și pentru cea practică din biblioteci. Exemplificăm doar numerele 346—351 la care sint descrise diversele ediții ale sintezelor de istoria românilor ale lui A. D. Xenopol și numerele 548—568 la care sint înregistrate cu o adnotare exhaustivă o serie de poligrafii.

Pentru munca practică de completare a colecțiilor din marile noastre biblioteci cu publicații, mai ales cu „Românică”, lucrările marcate în Bibliografie cu asterisc — negăsite în biblioteci de colectivul de culegere a materialelor — pot constitui baza documentară de alcătuire a unui catalog de lacune ce ar trebui completate în timp și pot oferi sugestii de folosire a unor mijloace moderne de achiziționare a lor din bibliotecile naționale străine prin micrografii, microfilme etc.

S-a subliniat și în altă parte că Bibliografia de care ne ocupăm nu este exhaustivă. Trebuie să mai relevăm însă faptul că, între coordonatele avute în vedere, selecția materialului s-a realizat la un nivel de reală competență științifică și cu toată exigența de rigoare. Meritul în această privință se datorește indiscutabil faptului că Bibliografia este în primul rînd opera unor specialiști. Subscriind la criteriile de selecție și la modul în care ele au fost aplicate, ni se pare util, sub raport informativ, să facem două completări bibliografice la Capitolul I. Bibliografie generală — grupa Referințe. Este vorba de următoarele instrumente de lucru bibliografice al căror autor este Aurelian Sacerdoteanu: *Opera lui N. Iorga (1934—1941)*. În: *Revista arhivelor*, 4, nr. 2, 1940—1941, p. 410—437 (în care sunt bibliografiate 405 lucrări ale lui Nicolae Iorga apărute după cele înregistrate de Barbu Theodorescu, unele dintre ele referitoare și la secolul XIX) și *Indicele general al Revistei Istorice, I—XX, 1915—1934*. Fasc. 1. București, 1938, 64 p.

Poate că la viitoarele tomuri (II—V) ale *Bibliografiei istorice a României Secoul XIX* se va avea în vedere un mod mai rațional de organizare a elementelor foii de titlu, fiindcă distribuirea lor pe cea a tomului I poate crea unele confuzii.

Dificilă de tipărit prin conținutul său poliglotic, prin alternarea diverselor alfabete — latin, chirilic, grec — a diverselor corpuri de litere, ca și a nenumăratelor prescurtări folosite, lucrarea a fost executată de întreprinderea Poligrafică „Informația” din București la un nivel grafic deosebit. Este un merit al coordonatorului, cunoscut prinmeticulizitatea sa, de a fi asigurat volumului o ținută corectă atât conținutului cit și formei.

Încheiem prezentarea, evidențind oportunitatea de necontestat a acestei opere bibliografice fundamentale, al cărui conținut de valoare am încercat să-l subliniem la dimensiuni limitate, oprindu-ne doar la cîteva dintre aspectele sale mai importante.

Constantin Nuțu
Maria Vulcu

BERNARD GUENÉE, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles.*
Les États, Col. Nouvelle Clio, 22, Paris, P.U.F., 1971, 340 p.

Chestiunea evoluției statelor din Europa occidentală în ultimele veacuri medievale, cu complexa problematică ce-o presupune, a constituit unul dintre subiectele privilegiate ale istoriografiei moderne. Mi se pare aşadar legitimă și extrem de utilă încercarea de a stabili un bilanț al rezultatelor unui veac de cercetări dar totodată problemele rămase în suspensie, tot atâtea sarcini ale generațiilor viitoare de istorici. Este ceea ce și-a propus Bernard Guenée în lucrarea de față.

Apărută în „Nouvelle Clio”, autorul respectă planul consacrat al lucrărilor acestei colecții: o primă parte ce cuprinde literatura problemei (p. 7–56), urmăză apoi partea cea mai amplă consacrată studiului cunoștințelor noastre asupra temei în discuție (p. 57–287) și cea de a treia și ultima, în care autorul se abate de la obișnuita secțiune „Probleme și direcții de cercetare”, înlocuind-o cu cîteva crochiuri istoriografice (p. 288–325).

Pus în față sarcinii întocmirii bibliografiei relative la chestiunea abordată, care datorită bogăției ar fi necesitat singură un volum de proporțiiile celui de față, autorul a preferat să se limiteze numai la literatura apărută în ultimele trei decenii, organizată pe plan vertical, cuprinzînd lucrările referitoare la istoria națională a țărilor vestice și centrale din Europa, și pe orizontal, cu lucrări dispuse pe teme mari, în limitele subiectului lucrării de față. Își lista surselor se supune regulei impuse de autor. Deși bibliografia întocmită este extrem de vastă, cuprinzînd aproape 750 de titluri, lipsesc unele lucrări, e adevarat, nu dintre cele mai importante.

În introducerea celei de a doua părți, Guenée stabilește sensul noțiunii de Occident și de stat. Dacă la sfîrșitul lumii antice, Occidentul desemna partea apuseană a Imperiului roman, după formarea imperiului carolingian noțiunea începe a se identifica cu acesta și chiar cu aceea de Europa, pentru ca după teritorializarea Imperiului Ottonilor în prima jumătate a veacului XI, și mai cu seamă,

după începutul cruciadelor, să se identifice cu Europa și Republica Christiana, concept cu o tentă religioasă și culturală la început, pentru ca după Reformă și pînă în pragul secolului al XVIII-lea să imbrace o haină culturală și politică, prin aceasta din urmă înțelegind „o manieră de a fi politic”¹.

Cealaltă noțiune, Stat, desemnînd în lumea romană și la începutul Evului Mediu, „manieră de a fi”, „situație”, „stare”, cunoaște în secolul XIII prin efortul juristilor un sens concret: funcție regală, putere, regim, guvernare și ansamblul corpului politic, pentru ca abia la începutul secolului XVI să aibă ceva din sensul său actual. Dar Evul Mediu nu a ignorat, cel puțin în parte, ideea de stat cuprinsă în expresiile de corona, regnum și, mai cu seamă, în respublica (p. 62). În limitele aceleiași introduceri, autorul pune în lumină diversitatea structurilor politice occidentale din secolele XIV–XV – imperiu, vechi regate independente, principate teritoriale tinere, cetăți-state, etc. –, care dă o fizionomie aparte epocii și de care istoricul trebuie să țină seamă, dar totodată și elementele care le apropie: aceeași atmosferă mentală și culturală, aceleași dificultăți economice și demografice, aceleași probleme politice, soluțiile date acestora de un monarh nelăsindu-l indiferent pe vecin.

Intitulată *Exigențele spiritului*, prima carte începe cu un capitol în care Guenée face cîteva remarcă prețioase asupra locului informării și propagandei. Pentru prima oară în istoria medievală, monarhii practică o propagandă conștientă, organizată, strîns legată de nevoile imediate ale regatului: justificarea războiului cu Anglia și legitimitatea dinastiei de Valois, în cazul unui Carol V, ori caracterul drept al războiului Florenței contra agresiunii Milanului, în acela al umaniștilor florentini din Quattrocento. Pe de

¹ B. Guenée, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles*, p. 60. În continuare referirile la lucrare vor fi date în text.

altă parte prelații sănt întocuiți în consiliile regale cu juriștii, care aduc cu ei calculul rece bazat pe dreptul roman.

În capitolul relativ la idei și credințe în secolele XIV–XV autorul subliniază rolul primordial pe care filozofia, dreptul și teologia l-au jucat în formația politică a oamenilor vremii. Dacă Aristotel constituie sursa esențială a gândirii politice, Biblia, în versiunea latină dată de Sf. Jérôme și declarată de Grigore cel Mare ca text oficial, rămâne încă cea mai citită carte. Dar gândirea politică prin Pseudo-Dionisios, Augustin și Isidor din Sevilla, este puternic marcată de antichitatea pagină și creștină. Nici creațiile originale ale unui John of Salisbury sau Toma d'Aquino nu au rămas necunoscute veacurilor XIV–XV. Totuși aceste surse comune de gândire au dus, dincolo de diversitatea de timpuri și de tradiții locale, la crearea unei atmosfere, limbaj, teme și imagini comune (p. 103). Încă și mai mult această unitate a lumii occidentale se oglindește în locurile comune: utilitas publica, sarcina monarhului de a asigura pacea și ordinea prin domnia justiției. Utilitas publica era o noțiune ambiguă, interpretată de nominaliști ca sumă a bunurilor particulare, iar de realiști ca avind o existență proprie, deasupra individului. Această ultimă interpretare venea în întîmpinarea ideilor lui Aristotel, după care omul era „prin natură un animal politic” și deci statul trecea înaintea individului. Dar acesta era apărut de doctrina lui Augustin, ce legă originea statului de păcatul originar ori de ideile creștine tradiționale. Așadar, conchide Guenée, și în secolele XIV–XV „individualul rămâne protejat contra lui (a statului – S.B.) prin augustinismul unora, nominalismul altora și creștinismul tuturor” (p. 106). În sfîrșit alături de idei și credințe, de banalități și locuri comune, miturile și profețiile, cum ar fi de pildă aceleia ale Sibyllei și Merlin ori legenda ultimului împărat, un Carol sau Frederic, și-au pus amprenta asupra climatului mental al omului din aceste veacuri de sfîrșit de ev mediu.

Apariția și dezvoltarea conștiinței de neam în epoca medievală, cu accent special în perioada abordată, chestiune ce a constituit încă de la începuturi un domeniu predilect al

istoriografiei moderne și în care chiar autorul lucrării de față s-a ilustrat³ sănătatea studiate în capitolul *Stat și națiune*. Fără a insista prea mult asupra acestei probleme, Guenée vorbește nu de conștiință de neam ci de națiune și de conștiință națională, care ar fi apărut încă în Evul Mediu, în cazul nostru în veacul XIII (p. 301), teză proprie unei bune părți a istoriografiei nemarxiste, a cărei eroare pornește de la însăși definiția noțiunii de națiune⁴. Totodată, mi se pare demn de remarcat caracterul static și simplist pe care acești istorici îl dau fenomenului.

Autorul subliniază mai întii semnificația numelui de popoare și țări în procesul constituiri „națiunilor” occidentale, punctul a se opri mai apoi asupra cercării unor trăsături specifice fiecărui popor, reflectate în limbă, obiceiuri, fizionomie. Extrem de interesantă mi se pare teza autorului relativă la raportul între „națiune” și religie în Occident. Spre deosebire de Bizanț, unde ortodoxia a constituit un element esențial în cristalizarea treptată a unei conștiințe de neam neoelenice în opoziție cu Occidentul invadator, și mai apoi cu turcii otomani, în Europa apuseană, din cauza religiei unitare, unitățile etnice și politice își puteau afla cu greu argumentele de natură religioasă. Totuși, popoarele occidentale au depășit acest impas prin crearea unor sfinti „naționali”, devinenți sfinti protectori ai regatelor, încărcăți de forță afectivă și emoțională, susținători ai statelor în devenire. Este cazul lui Denis în Franță, Venceslav în Cehia, Stanislav în Polonia, Ștefan în Ungaria, Olaf în Norvegia ori Andrei în Scoția. Dar justificarea unor aspirații spre o existență de sine-stătătoare în fața veleităților de dominație ale imperiului și papalității n-o puteau afla decit în trecutul lor, «în „cartea”, în

³ B. Guenée, *L'histoire de l'État en France à la fin du Moyen Âge vue par les historiens français depuis cent ans*, în „Revue Historique”, 232 (1964); idem, *État et Nation en France au Moyen Âge*, „Rev. historique”, 237 (1967).

⁴ O critică pertinentă a acestor teorii în excelentul studiu al lui J. Szűcs, „Nationalität und „Nationalbewusstsein“ im Mittelalter. Versuch einer einheitlichen Begriffsprache”, „Acta Historica”, Budapest, XVIII (1972), p. 1–38; 245–266.

„biblia”, în istorie și genealogii” (N. Iorga). Să amintim numai legenda originii troiene a poporului francez și englez. Pentru a reveni la teza lui B. Guenée, toate aceste argumente nu sunt probatorii, fie și numai dacă avem în vedere situațiile — în parte și chiar în totalitate — similare din lumea clasică. Ceea ce se poate reține este însă procesul de apariție a unor elemente constitutive — conștiința de neam se înscrise între acestea — ale națiunii și conștiinței naționale moderne mai cu seamă la acele popoare, care încă de timpuriu au beneficiat de un stat unitar și centralizat.

Următorul capitol, *Prințul și imaginea sa*, pune în discuție rînd pe rînd, problema legitimității, a ideii pe care lumea și-o făcea asupra prințului ideal, în sfîrșit, a ceremonialului.

Autorul constată o deplasare tot mai evidentă a accentului de pe elecție și sacru pe ereditate, a cărei victorie definitivă este ilustrată de apariția la finele acestei perioade de faimoasa formulă: „le Roi est mort, vive le Roi!”. Pe de altă parte, în aceste veacuri de mari transformări, chiar și tabela de virtuți ale prințului ideal a suferit mari mutații: de la pios, virtuos, bun, înțelept, în primele sale secole medievale, s-a trecut la frumos, îndrăzneț, viteaz, loial în epoca de mijloc pentru a se ajunge în ultima parte a Evului Mediu la abil, întreprinzător, cu oarecare doză chiar de violenie și violență, iar în ceea ce privește calitățile sale private, Machiavelli recomanda: „nu este necesar ca un prinț să posedă toate calitățile bune, doar e bine ca să pară a le avea”. În sfîrșit, prințului nu trebuie să-l lipsească însemnele puterii, (a căror semnificație a fost pușă remarcabil în lumină în ultimele decenii de regretatul P. E. Schramm), suita, în continuă creștere în aceste veacuri, etichetă, etc. Monarhul medieval știa că întreg acest decor onora „starea demnității și nu starea persoanei sale” (p. 150).

Problema limitelor puterii regale este tratată în capitolul *Regele și tiranul*. Cu acest prilej, autorul se oprește asupra mult controversei chestiuni a raportului între monarhul medieval și lege, limitele pe care comunitatea supușilor, coroana, luată în sens abstract, ca simbol al regatului, le impuneau regelui.

În posida acestor limite, în teorie, tirania nu putea fi pedepsită: „monarhia medievală era limitată de principii, dar nu controlată prin instituții” (p. 157).

Cea de a doua parte a acestei secțiuni, *Puterea statului* începe cu un capitol referitor la resursele de care dispunea statul ultimei perioade medievale. Veniturile tradiționale ale monarhiei, cele provenind din domeniul regal, mai au încă, cel puțin în anumite țări (Anglia), o oarecare greutate. Dar transformările petrecute în substanță statului au atras după sine și nevoie găsirii altor resurse, care să acopere imensele cheltuieli. Una dintre acestea a constituit-o monopolul baterii monetare și apoi mutațiile succesive în titlul acestela. Taxele vamale și monopolul vinăzării sării au fost și ele noi surse de venituri pentru monarhie. Tot acum, administrația în continuă perfecționare era însă în luptă cu dificultățile politice și tehnice pentru a încasa impozitele directe de la populație; rezultatele au fost însă, foarte adesea descurajatoare (p. 176). Ceea ce se impune este tabloul nuanțat al surselor din care tinerele state își trăgeau veniturile: în cetățile italiene, Anglia și principatele renane greutatea cădea pe taxele vamale în timp ce în Franța lui Ludovic XI impozitele directe treceau pe primul plan; în Ungaria, Cehia și Saxonia prinții repun în valoare drepturile regale în timp ce în Anglia primului Tudor, după scăderea exporturilor de lână, accentul cade pe veniturile domeniului coroanei. La finele capitolului, autorul dă un sugestiv tablou al veniturilor diferitelor puteri politice europene către sfîrșitul Evului Mediu.

În capitolele următoare autorul se ocupă de țelurile propuse de statul medieval: justiție și finanțe, diplomație, război și politică economică. Abordând problema administrației locale, Guenée pune în lumină precocitatea acesteia în Anglia în comparație cu cea de pe continent. Dar deosebirile dintre ele continuă și în altă direcție: în timp ce în Franța, administrația locală este strict controlată de regalitate, dincolo de canalul Mîncii reprezentanții „țării”, de fapt aristocrația funciară, se emancipează de sub controlul monarhiei, pentru a iniția

un dialog cu acesta (p. 184). Pe planul administrației centrale se înregistrează consolidarea caracterului ei biocratic și creșterea ei în complexitate, reflectată și de nevoia creării unor capitale stabile, între care Paris și Londra ocupă un loc de excepție. În ceea ce privește armatele acestei perioade, ele cunosc mutații succesive în structură: de la oastea feudală, la oastea cea mare pentru a se ajunge la armatele profesioniste. Imensele cheltuieli ce le necesitau acestea din urmă au adus pe primul plan regatele cu solide structuri de stat; la rându-i, artleria, care avea să schimbe complet fața războiului, dădea acestora un cuvânt și mai greu de spus. Tot fruct al acestei perioade sunt și schimbările din structurile diplomației, care culminează prin apariția unui serviciu diplomatic, caracterizat prin continuitate și reciprocitate. Politica economică în Evul Mediu constituie una din problemele controversate ale istoriografiei. Fără a se lăsa prins în dilema: prezența sau absența unei politici economice în societatea medievală, Guenée alege soluția cea mai înțeleaptă, analizând concret măsurile economice ale suveranilor vremii și sensurile lor, distingând totodată timpurile și locurile. Se poate constata astfel la suveranii vremii, dincolo de măsurile dictate sub imperiul unei împrejurări sau al alteia, o luare de cunoștință asupra nevoilor cu caracter mai îndelungat, asupra mijloacelor ce le stau la îndemnă, chiar unele principii de politică economică⁴, conturindu-se un protecționism crescând, un „naționalism” economic, caracterizat de unii drept „fiscalitate constructivă”, iar de alții premergantismul (p. 224).

Dar dacă această perioadă a fost marcată de construcția treptată a bazelor autoritatii prințului, ea nu este mai puțin epoca de constituire și maximă înflorire a „ordinelor”, a „stărilor”, ca expresie a „țării”, care au dat acestei etape din istoria statului medieval o fizionomie aparte, etapă care de la O. von Gierke încoace este denumită Ständestaat.

Tocmai dialogul prinț – adunările de stârș constituie obiectul de studiu al celei de a treia părți.

În primul capitol, *Năsterea țării*, autorul distinge împrejurările în care împărțirea societății în trei stări a evoluat de la o simplă imagine (sec. X–XI) la o realitate juridică și instituțională (sec. XIV–XV). Procesul de încadrare și adaptare a ordinelor a fost extrem de greu căci monarhii aveau de făcut față tendințelor centrifugale ale marilor feudali, veleitățile de autonomie ale orașelor și, pe alocuri, încă și mai dificil, refuzului clerului de a se integra cadrului strîmt al regatelor particulare; evident, inițiativele au venit nu totdeauna din partea și în favoarea prințului. Capitolul următor abordează competența stărilor: la început judiciară, monetară și militară, în secolul XIV ea se extinde pentru că apoi să se limiteze la votarea creditelor, sfîrșind prin a li se recunoaște un rol legislativ (p. 257). De ce declinul lor la finele veacului XV? Cauzele au fost multiple și variate de la țară la țară: pericolul ce-l reprezentau pentru rege, consolidarea situației financiare a monarhului grație găsirii altor surse de venituri, dezinteresul clerului și nobilimii, odată scăpate de plata impozitelor, etc. În capitolul *Tara legală și fără reală*, Guenée surprinde conținutul social al acestei reprezentanțe a „țării”: pretutindeni sau aproape pretutindeni „o minoritate de privilegiati, sprijiniți pe pământurile și pe armelelor, dispuneau de mijloacele economice și politice pentru a-și impune punctul de vedere” (p. 268). Aproape pretutindeni, deoarece în republicile italiene și în Țările de Jos, în Suedia și Confederația elvețiană locul aristocrației l-au luat orășenimea sau țărăniminea.

Așa cum subliniam la începutul recenziei, partea consacrată, de regulă, problemelor și direcțiilor de cercetare a fost înlocuită în lucrarea lui Guenée cu una de crochiuri istoriografice. Cel puțin în cazul de față, soluția mi se pare fericită deoarece, fără a neglija problemele și direcțiile majore în tema în discuție, autorul reușește să dea lectorului sentimentul dinamismului istoriei, al complexității sale, al adevărului istoric

⁴ A se vedea în acest sens J. McGovern, *The Rise of New Economic Attitudes – Economic Humanism, Economic Nationalism – during the Later Middle Ages and the Renaissance, A.D., 1200–1550, „Traditio”*, 26 (1970).

din ce în ce mai bogat, mai convingător. Ceea ce se impune atenției este caracterul dialectic al evoluției studiilor istorice, urmând triada hegeliană: teză-antiteză-sinteză, pe de o parte și raportul strins dintre această evoluție și climatul social și politic în care istoricul și-a desfășurat activitatea, pe de altă parte. Iată cazul evoluției studiilor asupra originii și caracterului adunărilor de stări. Încă din veacul trecut, școala franceză începând cu G. Picot și continuând cu A. Thomas, L. Cadier și A. Coville au dezvoltat teza convocării statelor generale de către monarh. Dincolo de Rin, O. von Gierke, G. von Below și H. Spagnenberg au pus accentul nu pe individualizarea solidarității, pe stări, pe coruri, care și-au impus voința prințului. În perioada interbelică ideile școlii germane au fost compromise de similitudinile pe care istoricii vremii le-au încercat cu realitățile din statele fasciste. După ultimul război s-a mers pe linia unci nuanțări și apropierii a celor două teze opuse. În același timp, istoriografia marxistă a sondat dincolo de fațada juridică, pentru a traduce întreaga problematică în termeni social-economici. Nu mai puțin semnificativă este lupta din jurul caracterului imperiului occidental din Evul-Mediu. Începând cu faimoasa dispută Sybel-Ficker, care nu poate fi înțeleasă fără a ține seamă de contextul istoric în care s-a desfășurat, discuția a alunecat în problema caracterului imperiului, partizanii universalismului și adversarii lor neînțeind să se înfrunte pînă în zilele noastre, cu un deceniu în urmă chiar în cadrul congresului istoricilor germani de la Duisburg. Firește nu lipsesc și soluții nuanțate⁵. De subliniat faptul că teza universalismului imperiului german medieval a devinut oficială în anii celui de al doilea și al treilca

⁵ În acest sens a se vedea studiul celui care a condus discuțiile în jurul idei imperialice în Evul Mediu în cadrul congresului de la Duisburg, al lui Heinz Löwe, *Kaisertum und 1bendland in ottonischer und frâhsalischer Zeit*, Hist. Zeitschrift, 196, 1963 ori acela datorat lui W. Holtzmann, *Das mittelalterliche Imperium und die werdenden Nationen*, Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein – Westfalen, Hist., 7, Köln, 1953.

Rreich⁶. Pentru a nu mai lungi lista enumerărilor, și evoluția studiilor relative la celelalte probleme subsumate temei noastre — națiuni și sentimente naționale, parlamentul englez,umanismul civic florentin din Quattrocento, mișcarea husită etc. — au urmat același curs.

În cele ce urmăzează, vom enunța cîteva observații pe marginea lucrării lui B. Guenéc.

Mai întîi una de natură metodologică. S-a observat faptul că autorul a tratat la început studiul mentalităților pentru ca mai apoi să se opreasă asupra realităților materiale: resurse, structuri instituționale. „A începe istoria Statelor prin studiul mentalităților, se justifica el, înseamnă a recunoaște că politica se face cu oameni, care nu suferă pasiv faptele ci reacționază în fața acestora după forma și exigențele spiritului lor” (p. 84). Că formăția intelectuală a unui om joacă un rol important la reacțiile sale în fața climatului politic al vremii este un fapt de netăgăduit. Dar a merge atât de departe încît să-i acorzi înțeleptate în rîndul celorlalți factori înseamnă, pentru a relua o expresie a autorului, a așeza carul în fața boilor. Căci apariția unei doctrine politice, nașterea sau renașterea unei filozofii răspund, direct sau indirect, nevoii realităților materiale, evoluției structurilor politice și, în ultimă instanță, faptului social-economic. Să ne gîndim numai la renașterea dreptului roman sau a aristotelismului, legătă nemijlocit sau mijlocit de necesitățile interne din evoluția structurilor politice occidentale din secolele XII–XV, de lupta Staufenilor contra papalității sau de aspirațiile tinerelor state spre o existență de sine-stătătoare în fața amenințării celor două puteri universale medievale. Mi se pare logic ca la baza mentalităților să fie așezate realitățile instituționale și totul orientat pe suportul social-economic, absent din lucrare cu desăvîrșire (autorul nu face nici măcar vreo

⁶ Pe bună dreptate s-a remarcat că „la istoricii vremii, convingerile politice erau mai puternice decât integritatea științifică (Geoffrey Barraclough, *The Mediaeval Empire. Idea and Reality*, London, 1950, p. 24).

aluzie la lucrarea complementară a lui J. Heers⁷.

În legătură cu evoluția noțiunilor de Occident și Europa, Guenée sublinia că începând cu finele secolului XI și pînă în pragul veacului XVIII, Republica christiana devine un concept sinonim și definitoriu pentru ambele noțiuni (p. 58). Fără a contesta valoarea acestei afirmații, se poate remarcă sub Staufeni în lupta împotriva sacerdoțiului un efort de desacralizare a conceptului de Imperiu, proces ce avusese loc sub Salieni, și de politicizare a lui pînă la identificarea acestuia sub Frederic II cu ideea de Occident și Europa⁸. După moartea marelui Staufen nimic nu mai tulbură victoria ideii de Republica christiana.

În sfîrșit, o ultimă observație în legătură cu situația imperiului după 1250. Relativ la teza disparației imperiului ca forță materială după moartea lui Frederic II, Guenée consideră că partizanii ei se cam grăbesc să-l îngroape (p. 66). În sprijinul afirmației sale aduce pretențiile universaliste ale unui Henric VII și Frederic III sau tratatele politice ale unui Alexander von Roes ori Dante. Am putea denumi perioada de după 1250, așa cum multe fenomene medievale au cunoscut asemenea etape – și să ne limităm numai la

destinul ideii de cruciadă după 1291 – „epoca teoreticienilor”, care semnifică fie epuizarea fenomenului, fie sondarea unor noi orizonturi. Pe planul ideilor, izvorite din setea de ordine și din eschatologia oamenilor vremii – să amintim numai „De monarchia” lui Dante sau de expresia plastică a simbolului teoriei celor patru imperii universale așa cum ne întîmpină ea pe fațada catedralei din Regensburg, înălțată după dezastrul Staufenilor –, imperiul mai stăpnește încă mințile oamenilor, cel puțin în Germania. Dimpotrivă, dacă imperiul a încercat în această perioadă vreo întreprindere pe planul realităților materiale, așa cum este cazul lui Henric VII, a fost pentru a cunoaște eșecuri răsunătoare.

Autorul a făcut dovada că a reușit să domine vasta literatură a temei abordate, prima dintre mariile dificultăți ale unei întreprinderi ca aceea asumată de el. Deși numai pe alocuri, bunăoară în capitolele relative la adunările de stări și geneza conștiinței de neam, aflăm în sinteza sa și multe idei criminale. Dacă mai adăugăm la toate acestea și realul talent cu care este scrisă am enumerat principalele motive care fac din sinteza lui B. Guenée o reușită științifică incontestabilă.

Stelian Brezeanu

R. S. VASILIEVSKI, *Proishozdenie i drevneiaia kultura koreakov*. Otv. red. akad. A. P. Okladnikov, Novosibirsk, „Nauka” – Sibirsk. otd., 1971, 257 p.

Este o lucrare asupra istoriei coriacilor – populație de pe litoralul nordic al Mării Ohotsk, în Asia de N.-E. – din neolic și pînă în secolul al XVII-lea e.n., lucrare care

⁷ J. Heers, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Aspects économiques et sociaux*, Nouvelle Clio, 23, P.U.F., Paris, 1963.

⁸ Pentru Frederic II, „corpus principum secularium” (despre acesta, Gunter Wolf, *Universales Kaiserlum und nationales Königum im Zeitalter Kaiser Fridrichs II*, în „Universalismus und Partikularismus im Mitter-

rezintă însă mai mult decât o importanță locală.

Danezii K. Birket-Smith și G. Hatt, norvegianul G. Gjessing și americanul A.C.

later” din seria „Miscellanea Mediaevalia”, 5, Berlin, 1968, p. 243–269), era echivalent cu Europa imperialis, la rîndu-i coincizind cu Occidentul catolic, așa cum apare din enciclica împăratului către prinții creștini din vara anului 1241, pentru formarea unor coaliții contra primejdiei tătare (Matei de Paris, *Mon. Germ. Hist.*, vol. 28, p. 212).

Spaulding atrăseseră atenția asupra legăturilor dintre toate culturile polare din Europa, America și Asia, ceea ce ducea la concluzia răspândirii unei singure culturi în întregul ținut circumpolar. Ideea nu lăua însă în considerare deosebirile zonale din regiunea amănătă, ceea ce a ridicat serioase obiecții împotriva concluziei de mai sus din partea sovieticului A. M. Zolotarev și americanului Ch. S. Chard.

În urmă cu puțină vreme, apără în limba germană (Stuttgart, 1965) o sinteză asupra eschimoșilor, scrisă de profesorul elvețian H. G. Bandi, pertinentă și foarte informată, bazată nu numai pe literatura precedentă, ci și pe investigațiile de teren ale autorului. Textul, revizuit și completat, a cunoscut o frumoasă traducere românească (dr. Lucia Berciu), cu introducerea și notele prof. I. Nestor. Cartea demonstra că cei circa 55 000 de eschimoși și 1500 de aleutini — răspândiți azi pe un teritoriu de peste 10 000 km lungime (extremitatea estică a pen. Ciukotsk, ins. Aleutine, Alaska, Nordul Canadei și Groenlanda) — constituie o unitate antropologică evidentă. Deși au asemănări cu tipul mongoloido-asiatic și cu cel al triburilor amerindiene nordice, ei constituie totuși o grupă rasială deosebită, în care intră și populația siberiană de ciukci, coriaci, itelmi și iukaghiri. Strămoșii eschimoșilor au venit din Asia în Alaska aproximativ în mileniile XIII—IX f.e.n., infiltrându-se treptat prin puncte de uscat Bering, existentă pe atunci între cele două continente de azi. S-au răspândit apoi în Canada arctică și Groenlanda (unde pot fi determinați în mileniul III f.e.n.), în Aleutine, ins. Kodiak și Alaska Centrală, dar au revenit și pe coasta asiatică a strâmtoarei Bering (cercetările arheologice lii astăzi prin secolul al IV-lea f.e.n.)¹.

În prefața din 1966 a lucrării, Bandi menționa: „Cercetările, firește, nu s-au terminat încă; multe păreri rămân deocamdată

nesigure sau ipotetice și viitoarele lucrări pe teren, în nemărginita Arctică, vor aduce fără îndoială noi surprize”². O asemenea surpriză aduce cartea lui R. S. Vasilievski. Ea întrunește unele dintre virtuțile lucrării profesorului elvețian: pornește de la cunoașterea temeinică a unei ample literaturi, mai ales sovietică și americană, dar și franceză, germană și japoneză; prezintă un bogat material asupra vñeltelelor, locuințelor, obiceiurilor etc. Se distinge însă de cartea lui Bandi prin cîteva elemente specifice: își propune a analiza rezultatele cercetărilor arheologice ale autorului, întreprinse pe coasta nordică a Mării Ohotsk, motiv pentru care lucrarea este în mai mică măsură o sinteză, întrunind mai ales particularitățile unui studiu monografic erudit³.

Concluziile pot fi sintetizate astfel. Pe litoralul amintit și în miciile insule alăturate n-au putut fi găsite urme ale paleoliticului; neoliticul subsistă în mileniile II—I f.e.n. (în ins. Nedorazumenie, Zavealov etc.), dar rămășițe ale aceleiași perioade sunt găsite și în secolele VI—X f.e.n. (Zavealov, Bogurcean etc.); aşezări cu obiecte de fier sunt databile din secolele X—XV (Atargan ș.a.), aflindu-se și unele din veacurile XVI—XVII (p. 133, 200).

Pe această bază, se schițează istoria vechilor coriaci. Oamenii au venit pe țărmul mării din interiorul asiatic. În primele vremuri erau încă legați de continent, ceea ce se vede din inventar, care conservă vechile tradiții, specifice vñătorilor din pădure și tundră. Cu începutul, se acomodează noilor condiții, dar vñatul animalelor marine va căpăta o importanță hotărîtoare doar mai tîrziu (p. 46). De la epoca pietrei, trecerea se face direct la perioada fierului, cele două tipuri de unelte coexistind pînă la secolul al XVII-lea și chiar mai tîrziu. Lucrurile s-au petrecut altminteri în Iakutia (unde au fost cunoscute toate etapele: piatră — bronz — fier), dar au evoluat aidoma în zona litoralului extremitatea orientală; uneltele de fier au apărut aici la cumpăna mileniilor II și I f.e.n. și se poate

¹ H.-G. Bandi, *Originea eschimoșilor în lunina arheologică*, ed. I. Nestor, L. Berciu, București, Editura științifică, 1969, p. 18—21, 36, 47—49, 164—175, 178; Tahelul 7 (între p. 184—185), Prezentindu-se această lucrare „Magazin istoric”, III, 7—8 (28—29), 1969, p. 96, s-au utilizat date mai vechi, infirmate de cercetările lui Bandi.

² Ibid., p. 13.

³ Trimiterile la cartea recenzată se fac exclusiv în text.

presupune că din această regiune s-au răspândit și către M. Ohotsk (p. 138). În secolele XVI—XVII e.n., rămîn însă puține așezări, de regulă formate numai din 2—3 (și mai rar —4) locuințe, într-un teritoriu unde înainte se găseau zeci de așezări mari, ceea ce se explică printr-o mobilitate spațială relativ importantă. Înaintarea triburilor tunguse, a căror îndeletnicire este creșterea renilor, spre raioanele continentale, învecinate cu litoralul M. Ohotsk, determină grupuri însemnante de paleocoriaci să se deplaseze mai spre N.-E. (unde se și găsesc din secolul al XVII-lea și pînă azi⁴). Unii rămîn însă în vechile locuri de sălăsluire, continuind practicarea vinătoriei marine, dar alții părăsesc litoralul și vechea ocupație, trecînd și ei la creșterea renilor, care se dovedește mai remuneratoare. Apariția unor așezări comune tunguso-coriace demonstrează și un clar proces de assimilare. Menținerea și dezvoltarea paralelă a două îndeletniciri (creșterea renilor și vinătoarea marină) stimulează schimbările și constituie baza diferențierii sociale. Înglobarea teritoriului din Siberia de N-E în granițele Imperiului rus și apariția în aceste locuri a capitalului comercial contribuie la intensificarea procesului (p. 137, 173).⁵

Se urmăresc legăturile demice și culturale între litoralul paleocoriac și zonele vecine: triburile vechi-asiatice din părțile Amurului și de la litoralul extrem-oriental exercitată o importantă influență; în ultimele secole ale mileniului I i.e.n., sosește la M. Ohotsk un

grup de populație din părțile Iakutiei și pen. Ciukotsk; se mențin legături cu eschimoișii asiatici și americanii, cu locuitorii insulelor Aleutine, Hokkaido, Sahalin și Kurile. Se conchide că formarea culturii paleocoriaci este rezultatul unei sinteze, în care cele mai importante componente sunt cultura vinătorilor neolitici din bazinile Kolmei și Lenei, precum și culturile neolitice din părțile Amurului și litoralului din Extremul Orient. La începutul erei noastre, ca rezultat al unui complex proces de asimilare a diferitor grupuri etnice, se formează o nouă unitate — etnia coriacă sau poate coriac-čiukotkă (p. 179—192, 200).

Și iată acum surpriza, furnizată de carteau lui R. S. Vasilievski. Reluîndu-se concluzii precedente (deosebirile între elementele culturale paleocoriaci și eschimose), pe baza unui bogat material arheologic și etnografic, se respinge ideea americanilor H. Berfu și Ch. S. Chard (1964), după care eschimoșii din aria M. Bering să-ar fi răspândit spre S-V, de-a lungul pen. Ciukotsk și litoralului siberian pînă în Sahalin; în acest timp, ar fi avut loc amestecul cu populațiile locale, ceea ce ar explica unele deosebiri antropologice între oamenii locului și străbunii eschimoșilor. Or, paleocoraci de pe litoralul nordic al M. Ohotsk aveau o cultură net deosebită de cea eschimosă, putîndu-se admite cel mult o pătrundere — în cadrul legăturilor curente — a unor elemente eschimose izolate prin Kamciatkă și Kurile în Sahalin și Hokkaido, precum și la paleocoriaci. Vinătorii de animale marine au creat astfel în nordul Oc. Pacific mai multe culturi, care au însă și multe trăsături comune: ohotsk (Hokkaido, Sahalin, Kurile), paleocoriacă (litoralul nordic al M. Ohotsk cu insulele învecinate și litoralul Kamciatkăi), paleoculturile din alte zone (ins. Aleutine, ins. Kodiak, Alaska de S-V). Culturile eschimose din nord-estul Asiei, din Alaska de N. și de N.-V. rămîn însă diferite de toate acestea.

W. S. Laughlin și Ch. S. Chard presupun eu că Alaska de S-V a fost centrul unic al apariției tipului economic și cultural de la litoralul nord-pacific, în care problemă Vasilievski vine cu păreri proprii. El reia ideea (susținută

⁴ *Narodi Sibiri*. Pod red. M. G. Levin, L. P. Potapov, Moskva-Leningrad, Izd. Ak. Nauk S.S.R., 1956, Harta între p. 12—13 și Harta anexă finală. Deplasarea tungusă era determinată de schimbările, produse prin formarea statului mongol și prin presiunile reciproce între populațiile mongole, turce, și tunguse /G. M. Vasilevici, *Evenki. Istoriiko-etnograficheskie ocerki (XVIII — nacealo XX v.)*, Leningrad, „Nauka”, 1969, p. 17/.

⁵ V. și: însemnările călătorului american Kennan, rezumate la F. Mehring, *Despre materialismul istoric* (1893), București, E.S.P.L.P., 1957, p. 84—86; *Obșestvenni stroi u narodov Severnoi Sibiri. XVII — nacealo XX v.* Otv. red. I. S. Gurvici, B. O. Dolgih, Moskva, „Nauka”, 1970, p. 313—326.

de americanii Ch. S. Chard, H. B. Collins, W. S. Laughlin, G. I. Quimby, A. C. Spaulding și sovieticul L. A. Fainberg), conform căreia cultura eschimosă s-a format în Alaska de S-V. De aici s-a realizat mai târziu mobilitatea spațială — însoțită de difuzarea culturii date — spre Alaska de N. și N.-V., apoi peste strîmtarea Bering în extremitatea nord-estică a litoralului pen. Ciukotsk. Răspândirea de aici de-a lungul țărmului asiatic, spre Sud, a fost limitată de grupurile paleoasiatice. Înținderea spre Vest de strîmtare, în raioane pe atunci încă nelocuite, a fost împiedicată de condiții neconvenabile sub raport economic. Apelul la materialul arheologic studiat de autor vine acum să probeze că la litoralul nord-pacific s-au creat două centre culturale distincte: în Alaska de S.-V. (centrul formării vechilor culturi eschimosice) și pe malul asiatic (legat de aria formării inițiale a paleoasiaticilor de N.-E.), ceea ce permite prezentarea unei scheme a corelației cronologice între culturile ohotsk, paleocorică, eschimosice (din Asia, Alaska și Canada) și din ins. Aleutine (p. 175, 187—189, 195, 197—201).

Autorul încheie cu enumerarea problemelor încă neelucidate de cercetători: între cultura paleocorică și ohotsk subsistă mari apropieri, dar nu se cunoaște încă originea acesteia din urmă și nu este suficient de clară legătura ei cu cea precedentă; deocamdată nu s-a adâncit analiza relațiilor între populațiile de la litoralul de nord al M. Ohotsk și al Kamciatkăi, pe de o parte, și locuitorii ins. Aleutine, pe de alta; este insuficient explorată problema rolului vechilor culturi de pe Amur și de pe țărmul Extremului Orient în istoria Asiei de N.-E. (p. 201).

Dar mai este un aspect, asupra căruia autorul nu se oprește defel; este drept însă că depășește cu mult tematica luată în dezbatere. Aspectul în discuție este totuși menționat de prefătatorul și redactorul responsabil al cărții, acad. A. P. Okladnikov: ca mai vechi arheolog în aceste locuri, încă în 1946 și era cunoscută largă răspândire a culturii, înținută la vechii locuitori ai țărmului M. Ohotsk (vase cu fund rotund, ornamentate

cu o rețea de linii „în şah” etc.); încă în 1935 o văzuse în întinse zone de-a lungul Amurului; o cunoștea pe Lena, în Iakutia; avea știri despre existența ei în vechi așezări din nordul pen. Scandinate (p. 4). Coroborarea altor elemente arheologice cu cele antropologice pare a aduce noi lumini: cele mai vechi urme umane indisutabile în Asia nordică sunt din paleoliticul superior, pe cînd în Europa Orientală se încheia etapa aurignaceană-solutreană și începea cea magdaleneană; paleosiberienii aparțineau tipului mongoloid, la vest de Enisei realizându-se însă un amestec cu europoizi, iar în nord-estul Asiei exercitându-se influența populației din zona sud-estică a continentului și din insulele Pacificului, ceea ce a determinat apariția diferențelor variante ale rasei mongolide⁶. Sunt de adăugat și concluziile analizei comparative în plan lingvistic, care relevă un patrimoniu comun (sau vechi împrumuturi) între limbile zonei nordice ale Eurasiei⁷.

Și atunci, ne putem întoarce la punctul de plecare. Ideea formulată de Birket-Smith, Gjessing, Hatt și Spaulding asupra unicitatii culturii arctice circumpolare se dovedește nevalabilă, căci Vasilievski a demonstrat convingător că în nordul Oc. Pacific s-au creat două centre culturale. Dar amintirile cercetători au relevat pregnant legăturile dintre toate culturile polare din Europa, America și Asie, ceea ce astăzi este de preluat sub cîteva aspecte. Se poate lua în considerare proveniența eschimoșilor dintr-o zonă mongoloido-asiatică, precum și intersecțiile culturilor de la Pacificul nordic. Nu este de cînd răspândirea și în Siberia de Nord a unor elemente din aceleași zone de formare ale rasei, dincoace de Enisei realizându-se asimilări cu elemente deplasate din direcția contrară⁸;

⁶ *Narodi Sibiri*, p. 23, 108—114. V. și G. Fougeres s.c., *Les premières civilisations*, IV^a éd., Paris, F. Alcan, 1938, p. 443.

⁷ *Les langues du monde...* Sous la dir. A. Meillet, M. Chen, Neuville éd., Paris, C.N.R.S., 1952, p. 271—278 et pass.

⁸ Pentru cîteva direcții ale mobilității spațiale umane în paleoliticul superior, vd. *Vsemirnaia istoria*. Glavn. red. E. M. Jukov s.c., I, Moskva, Gos. izd. polit. lit., 1955, Harta dintre p. 44—45.

singurul lucru precis ce se poate spune despre originea laponilor din Fino-scandinavia este că au venit dinspre sud-est, în perioada timpurie post-glaciară⁹. Eschimoșii au trecut din Alaska în Canada și Groenlanda, iar paleosiberienii s-au răspândit și ei pe mari întinderi ale litoralului nordoceanic, migrând în întîmpinarea lor, de la est spre vest, ceea ce sugerează posibile contacte culturale între populațiile arctice și în noua zonă de jocuriune, în partea de miazănoapte a Oceania Atlantic. Toate aceste contacte, realizate prin deplasări de populație și influențe culturale, au putut duce la reciproce transmiteri de realizări tehnice în condițiile determinante ale mediului unic de viață, ce impunea aceeași îndeletnicire principală (vinătoarea animalelor marine) și aceeași grijă fundamentală (lupta împotriva frigului). Se poate deci formula o ipoteză de lucru : dacă toate populațiile arctice au aceeași origine mongoloïdo-asiatică (dar cu influențe deosebite dincoace de Enisei și în nord-estul Asiei), cultura lor — aşa cum ne apare în perioada de înflorire a neoliticului și în epoci mai recente — purcede din două (mai multe?) centre diferite.

Apar necesare precizări și în legătură cu specificul celor mai vechi migrații, înfăptuite de *Homo sapiens*. În legătură cu deplasările omului paleolitic (cel puțin pentru unele zone ale lumii, cele ce urmează săn valabile și pentru anumite perioade ale neoliticului — L. R.), s-a subliniat necesitatea unei reconsiderări : în general este foarte sedentar, deplasările pe un teritoriu de vinătoare sau transhumanță să fieindu-se mai întotdeauna la fel, an de an ; variațiile climatului și ale faunei determină însă deplasări umane odată cu vinatul, ceea ce se petrece însă extrem de lent, astfel încât o anumită generație nu prea este conștientă de cele petrecute ; oricum, deplasarea teritoriului de vinătoare și a ascărărilor a determinat noi contacte și deci o nouă extensiune a cuceririlor culturale¹⁰.

⁹ E. Manker, *People of Eight Seasons*, Gothenburg (Sweden), Tre Tryckare Cagner & Co, 1963, p. 26—39 și Harta de la p. 21—25.

¹⁰ R. Grahmann, *La préhistoire de l'humanité. Introduction à l'étude de l'évolution*

Totodată, este de menționat și caracterul acelei mobilități spațiale : n-avem de-a face cu mișcări rapide ale unor mase de oameni, ci cu un proces lent, spontan, care antrenează continuu mici colective omenești¹¹.

În fine, se naște un gînd și în legătură cu cele două îndeletniciri paralele ale populațiilor din Nordul Îndepărtat (creșterea renilor și vinătoarea marină). Cunoscuta analiză a lui Engels asupra primei mari diviziuni sociale a muncii a relevat desprinderea triburilor de păstorii la arieni, semiți etc., precum și apariția agriculturii în Asia Centrală, zona nord-pontică și.a.¹² Si în perimetru carpato-dunărean, la mijlocul mileniului al II-lea i.e.n., lucrurile se prezintă sub forma echilibrului între agricultură și păstorit, unele culturi menținându-și încă o orientare decisivă spre una dintre aceste două ramuri economice¹³. Este deci vorba de o repartiție predominant geografică¹⁴, menționatul fenomen de diviziune a muncii fiind de regulă cunoscut sub aspectul coexistenței și interdependenței între amintitele ramuri. În zona arctică însă, stimularea schimburilor și începerea diferențierii sociale se petrec în condițiile altor specializări, dar cu aceeași clară disjungere teritorială : vinătoarea marină pe litoral și creșterea renilor în zonele continentale învecinate cu țărmul. Nu este oare aceasta o particularitate a primei mari diviziuni sociale a muncii în ținutul dat ? O altă particularitate în acest caz ar fi desfășurarea mult întrizată a fenomenului (pe țărmul nordic al M. Ohotsk, el are loc în secolele XVI—XVII).

Rezultă așadar că lucrarea asupra unei mici etnii din N.-E. Asiei trece dincolo de limitele localului, căci furnizează un interesant material asupra populațiilor arctice, „acest popor

corporelle et culturelle de l'homme, ed. H.-G. Baudin, H. Breuil, L. Lamorlette, Paris, Payot, 1955, p. 307—308.

¹¹ *Vsemirnaja istorija*, I, p. 75.

¹² F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, II, ed. a II-a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 334—337.

¹³ D. Berciu, *Zorile istorice la Carpați și la Dunăre*, București, Editura științifică, 1966, p. 170.

¹⁴ „Studii”, 23(1970), nr. 2, p. 373.

de pionieri ai Nordului, care a cucerit Arctica într-o luptă de milenii"¹⁵, ceea ce reprezintă încă un aport la depălina înălțurare a concepției de-nigratoare a etnografului Richard Thurnwald¹⁶. Cartea lui H.-G. Bandi a plăcut publicului românesc și concluziile lui R. S. Vasilievski introduc noi elemente în cunoștințele, pe care ni le dăduse profesorul elvețian.

Se evidențiază totodată că cercetările locale pot căpăta o importanță apreciabilă, cind aduc elemente valoroase pentru cunoașterea unui fenomen mai amplu. Căci cercetarea corroborată a istoriei eschimoșilor, a celei a coriacilor și a altor populații arctice prilejuiește înțelegerea uneia dintre cele vreo 30 mari migrații din istoria umanității, în legătură cu care mobilitatea era prea puțin informați pînă nu de mult și la care mai persistă de fapt încă destule umbre. O erudită cercetare de istorie locală aduce totodată noi elemente pentru o înțelegere mai nuanțată a complexului fenomen al primei mari diviziuni sociale a muncii, în aspectele sale concrete, specifice diferitor zone.

Și încă ceva. Asupra prezentului și trecutului populațiilor arctice s-au aplecat cu atenție oameni de știință din diferite țări: mai ales din Canada, Danemarca, Norvegia, S.U.A. și U.R.S.S., dar și elvețianul Bandi, cehul Welzl¹⁷ etc. Asemenea studii conjugate s-au intensificat mai ales în ultimele două

¹⁵ H.-G. Bandi, *op. cit.*, p. 15.

¹⁶ I. Nestor, *Cu prilejul ediției românești, ibid.*, p. 12.

¹⁷ I. Welzl, *La vie des Esquimaux*, ed. II-a J. Gagnaire, Paris, < 1934 >.

decenii, în care sens este de amintit nu numai cunoașterea literaturii din străinătate de către cercetătorii serioși, dar și inserarea de lucrări în revistele de profil din alte țări, precum și Conferința circumpolară de la Copenhaga din 1958. Astfel pusă, chestiunea ne privește sub două aspecte: cooperarea în munca științifică a cercetătorilor din diferite țări este un semn al vremurilor de azi, o trăsătură caracteristică a unui nouumanism ce începe să se impună în lume, în care sens acționează țara noastră, precum și alte țări socialiste, mișcarea comunistă mondială, oamenii înaintați din lumea întreagă; R. S. România militează consecvent pentru rezolvarea problemelor internaționale în interesul popoarelor, ceea ce corespunde esenței societății noastre și exprimă interesele cele mai profunde ale poporului român, iar acest context social-politic explică atracția pe care o exercită asupra noastră problemele istorice chiar ale unor populații reduse numericește, dar cu frumoase merite în perspectiva istoriei universale¹⁸.

Louis Roman

¹⁸ Pentru pericolele ce amenință azi condițiile de existență ale unor populații arctice din cîteva țări capitaliste și pentru lupta lor în vederea remedierii situației, v.; *Prima conferință a popoarelor arctice < Copenhaga, noiembrie 1973 >*, în „Scînteia”, XLIII, 9 709, 2 decembrie 1973, p. 7; *Probleme ale Laponiei suedeze*, în „România liberă”, XXXI, 9 028, 2 noiembrie 1973, p. 6; *Protestul eschimoșilor*, în „Scînteia tineretului”, XXIX, S. II, 7 454, 8 mai 1973, p. 6; etc.

R E V I S T A R E V I S T E L O R

„RUMANIAN STUDIES”. An International Annual of the Humanities and Social Sciences, Volume II, 1971—1972, Leiden, E. J. Brill, 1973, 216 p. (Editor : Keith Hitchins, University of Illinois).

Volumul II al publicației „Rumanian Studies”¹ reunește mai multe studii de istorie medie și modernă, aparținând istoricilor români și americanii, precum și cîteva studii de literatură, lingvistică și etnologie. Editorul volumului este cunoscutul specialist american în istoria României Keith Hitchins, profesor la Universitatea din Illinois, ajutat de un comitet redacțional format din Gretchen Buehler, Philip Eidelberg, Richard Todd, Glenn Torrey și, din partea română, Paul Simionescu, cercetător principal la Institutul de etnografie și folclor din București.

Înainte de a începe prezentarea conținutului, ținem să subliniem condițiile grafice excepționale în care este publicată revista, de către editura E. J. Brill din Leiden (Olanda).

Seria studiilor de istorie se deschide cu o lucrare a istoricului american Glenn E. Torrey, intitulată *Rumania's Decision to Intervene: Brătianu and the Entente, June-July 1916* (p. 3—29). G. Torrey, care a studiat în România în anii 1961—1962, revenind apoi în 1966—1967 și 1972 pentru a-și completa cercetările, este un specialist în problemele diplomației românești din timpul primului război mondial, mai ales din perioada neutralității. A mai publicat în diferite reviste articole privind

Puterile Centrale și România în anul 1914, înțelegerea româno-italiană din septembrie 1914, România și puterile beligerante în perioada 1914—1916, pregătind o mare lucrare în două volume asupra politicii românești în timpul războiului. Articolul său din „Rumanian Studies” se remarcă mai întii printr-o abundantă documentație, în primul rînd de arhivă (din arhivele românești, franceze, italiene, engleze), apoi, prin migala deosebită cu care încearcă reconstituirea, aproape zi cu zi, a evenimentelor ce au dus, în vara anului 1916, la hotărîrea guvernului Brătianu de a intra în război. Autorul subliniază faptul că principala problemă a guvernului român era nu de partea cui să se angajeze în război (căci o alianță cu Puterile Centrale era exclusă de liberali), ci în ce moment să înceapă acțiunea, alături de Antantă. Din analiza evenimentelor rezultă că ofensiva lui Brusilov nu a fost factorul determinant al hotărîrii lui Brătianu, dar l-a influențat totuși pe acesta, dovedind mai întii slăbiciunea Austro-Ungariei și posibilitatea încheierii unei păci separate cu ea, și eliminând de asemenea argumentul eșecurilor armatei ruse, folosit de șeful guvernului român pînă atunci, pentru a arăta de ce rămîne neutru. Autorul analizează și criza internă a regimului, culminând cu marile manifestații muncitorești din 1916; deși consideră că o revoluție nu era iminentă în 1916, arată că

¹ Pentru volumul I, apărut în anul 1970, vezi recenzia semnată de Sergiu Columbeanu „Studii”, nr. 4/1971, p. 846—852.

totuși, hotărârea lui Brătianu de a intra în război a putut fi dictată, parțial, de convințerea că noua situație avea să înlăture pentru moment prinejdia unor tulburări sociale, ducând la stabilizarea ordinei burgheze. Studiul lui Glenn Torrey constituie o contribuție de valoare pentru lămurirea unor aspecte ale diplomației românești în anul 1916.

Al doilea studiu, *La typographie cyrillique de Sibiu au milieu du XVIe siècle* (p. 30–47), aparținând lui Ludovic Demény, constituind o continuare a cercetărilor deja întreprinse de autor în legătură cu vechile noastre tipărituri. Cercetarea se concentreză mai ales asupra primei tipografii din Transilvania, cea de la Sibiu, care activa din anii 1528–1530. Tot la Sibiu încep să fie publicate, spre mijlocul secolului, și cărți cu caractere cirilice, prima dintre ele în limba română fiind *Catehismul* din 1511; din păcate nu s-a descoperit încă nici un exemplar al acesteia. Cea dintâi carte în limba noastră care ni s-a păstrat este *Evangheliarul stavo-român* din 1551–1553. De publicarea acestor volume se leagă activitatea lui Philippus Pictor sau Filip din Moldova, despre care autorul studiului ne dă bogate și interesante informații. Este subliniată totodată influența Reformei luterane, care a jucat un rol însemnat în publicarea primelor texte în limba română.

Cunoscută cercetătoare americană Barbara Jelavich este autoarea studiului *The Ottoman Empire, the Great Powers and the Legislative and Administrative Union of the Principalities* (p. 48–83). Autoarea revine aici la perioada unirii Principatelor, pe care a analizat-o sub diferite aspecte în cartea *Russia and the Rumanian National Cause, 1858–1859* și într-un studiu din volumul precedent al publicației „Rumanian Studies”, referitor la recunoașterea dublei alegeri a lui Cuza. Acum, bazându-se pe un bogat material, în primul rînd pe documente din arhiva Ministerului de Externe din Istanbul, Barbara Jelavich ne prezintă manevrele diplomatice europene, care au precedat unirea legislativă și administrativă din 1862, subliniind temerile și dorința de intervenție a autorităților otomane, dar și supunerea lor în fața unei evoluții pe care nu o mai puteau opri. Este analizată și

atitudinea celorlalte puteri, arătându-se sprijinul Franței, atitudinea negativă a Imperiului Habsburgic și, mai ales, destul de complexă politică țaristă. Unele aspecte noi ale acesteia se explică prin deteriorarea raporturilor ruso-franceze după 1859, precum și prin teama țarului în fața agitației revoluționare (și aici sunt amintite legăturile lui Cuza cu revoluționarii maghiari, italieni și polonezi); guvernul țarist nu vedea cu ochi buni nici o reformă electorală, care ar fi lovit în caracterul conservator al regimului. În încheierea studiului, autoarea publică un număr de zece documente, dintre care remarcăm corespondența din 1861 a ministrului turec de externe Ali Paşa cu Aristarchi, reprezentant al Porții la Berlin, precum și alte rapoarte trimise de acesta din urmă. Aflăm astfel date noi, deosebit de interesante, în legătură cu atitudinea diferitelor puteri față de problema desăvârșirii unirii Principatelor.

Paul Cernovodeanu este autorul următorului studiu, intitulat *Scientific and Cultural Contacts between England and the Rumanian Lands (1650–1720)*, p. 84–103. Sunt prezentate aici legături mai puțin cunoscute dintre unii transilvăneni, mai ales maghiari reformați, dar și cljiva români, cu oameni de cultură englezi. Între 1630–1716, 71 transilvăneni și-au făcut studiile la Oxford, Cambridge și Londra. Merită amintită prezența în Anglia a scriitorului român Mihail Halici din Caransebeș (1643–1712). În ce privește Țara Românească și Moldova, chiar dacă legăturile lor cu Anglia au fost mai slabe, totuși cîteva contacte pot fi semnalate. Astfel, P. Cernovodeanu se referă la legăturile lui Nicolae Milescu cu orientalistul englez Thomas Smith, căruia îi dă prețioase informații, precum și la relațiile stolnicului Constantin Cantacuzino cu eruditul Edmund Chishull și ale domnitorului Nicolae Mavrocordat cu William Wake, arhiepiscop de Canterbury. În încheiere, autorul prezintă circulația în Transilvania a unor lucrări științifice și literare engleze.

Alexandru Duțu publică studiul *Tradition and Innovation in the Rumanian Enlightenment* (p. 104–119), reluând problema foarte interesantă și complexă a luminismului românesc. Autorul subliniază faptul că la noi

luminismul nu reprezintă o ruptură cu trecutul, ci o continuare a mișcării culturale de la sfîrșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII (perioada domniei lui Brâncoveanu), cind se constată ceea ce numește Al. Duțu ideologia „raționalismului ortodox”. Se arată apoi locul important al istoriografiei și rolul militant al acesteia în cadrul luminismului românesc. O analiză amănunțită este făcută ideilor noi în materie de învățămînt, insistându-se asupra ponderii crescîndî a unor materii ca matematica, fizica sau chimia. Influența occidentală, care în secolul precedent se transmisesese mai ales prin intermediu Veneției și Poloniei, pătrunde acum în primul rînd prin Europa Centrală, prin Viena de pildă, consideră autorul. În încheierea studiului se prezintă circulația în țările române a unor lucrări literare, filozofice și științifice, caracteristice luminismului european, subliniindu-se sporirea curiozității pentru geografie și istorie universală.

Sub titlul *The Oldest Liturgy of the Romanian Church; Its Sources and Diffusion* (p. 120–130), Radu R. Constantinescu își propune să aducă unele lămuriri privind problema încă nu pe deplin clarificată a introducerii limbii slave în biserică românească medievală. După ce încearcă să stabilească o listă a celor mai vechi manuscrise slavo-române (secolele XIII–XIV), autorul ajunge la concluzia că, lăsînd la o parte unele mici mînăstiri, „românii nu au avut o liturgie slavă pînă la începutul secolului XV”, cind aceasta începe să ia locul celei grecești. Aceste probleme, ale influențelor bizantine și slave, care se suprapun pe fondul latin al creștinismului de la nord de Dunăre, ar merită să fie aprofundate de istoricii noștri. Articolul lui R. Constantinescu reprezintă o contribuție interesantă.

Sergiu Columbeanu publică studiul *Research Prospects in Rumanian Historiography (Wallachia, 1770–1830)*, propunîndu-și să prezinte baza documentară și direcțiile în care se îndreaptă sau ar merita să se îndrepte cercetarea istorică referitoare la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX. Această perioadă este foarte bine acoperită printr-un bogat material de arhivă pe baza căruia s-ar putea trata, de pildă, probleme de

istorie demografică, s-ar putea studia sub toate aspectele situația țărănimii sau evoluția clasei boierești. În ce li privește pe boieri, autorul arată că „unii erau angajați în comerț și căiva înființaseră manufacturi; ei erau, prin urmare, interesați în modernizarea societății românești”. Figuri interesante care ilustrează noua pătură a celor pe jumătate boieri, pe jumătate burghezi, sunt Alexandru Vilara și negustorul Ioan Hagi Moscă. Autorul consideră că o cercetare amănunțită ar merita și comerțul românesc din această perioadă.

În încheierea studiilor cu caracter istoric, Ioan Stanciu publică un scurt articol intitulat *An Unusual Episode in the Early Relations between the Rumanian Principalities and the United States* (p. 144–145). Bazîndu-se pe documentele colecției Hurmuzaki și pe presa vremii, autorul se referă la sosirea în Principiate, în 1844, a unui anume Jolin Bradish, care ar fi urmat să fie consul general al Statelor Unite; s-a dovedit însă că este un impostor, urmarea fiind expulzarea sa. Abia peste șase ani va fi numit primul viceconsul oficial.

Următoarea rubrică a revistei cuprinde două studii de literatură română. Nu ne vom opri la interesanta analiză pe care Michael Impey o face unei poezii a lui Tudor Arghezi (p. 178–188). Dată fiind semnificația sa istorică nu putem trece însă peste studiul lui Emil Turdeanu, singurul seris în limba română, intitulat *Cronograful românesc de la Sigmaringen (1679–1684)*, p. 149–177. Sunt prezentate aici, cu o vastă erudiție, diferențele variante ale cronografelor românești din secolul XVII, insistându-se asupra circulației lor pe întreg teritoriul locuit de români. Autorul propune realizarea unui *Atlas de texte vechi românești*, care să reprezinte „un fel de geografie spirituală a poporului român”. Cităm cîteva rînduri semnificative: „S-ar lua, de pildă, o operă populară, cum e *Alexandria*. Plecînd de la matca unde a fost tradusă pentru prima dată în limba română – de la satul Sâmpetre din părțile Hațegului – s-ar urmări încrengătura textului, cum se intinde tot mai departe, ca un pom uriaș, pînă învăluie toate cuprinzurile vieții românești... Harta *Alexandriei* ar fi harta unui arbore de viață culturală cu

rădăcina în Ardeal și cu ramurile desfășurate peste toată Țara Românească și peste toată Moldova". Procedindu-se astfel cu căt mai multe opere, „s-ar dovedi neîntreruptele legături de secole dintre românii de pretutindeni și creșterea continuă a conștiinței că, uniți prin aceeași origine, prin aceeași limbă și prin aceeași cultură, ei au dreptul să trăiască liberi și cuprinși în aceeași țară”.

Lingvistica este prezentă în „Rumanian Studies” prin articolul lui Robert A. Hall, Jr., intitulat *The Semantics of the Rumanian Neuter* (p. 189—192).

Ultimele pagini ale publicației sunt dedicate etnologiei, Romulus Vulcănescu și Paul Simionescu publicând aici studiul *Some Special Aspects of Rumanian Ethnology* (p. 195—215). Este de fapt o schiță a istoriei etnologiei românești din secolul XVII pînă în prezent. Autorii se referă la cei doi mari precursori, Nicolae Milescu și mai ales Dimitrie Cantemir, considerind *Descrierea Moldovei* ca prima monografie etno-geografică românească. După o scurtă trecere în revistă a elementelor de etnologie ce pot fi detectate la diferiți autori în secolele XVIII—XIX, studiul menționează în mod special unele lucrări ale lui B.P. Hasdeu, Teodor Burada, Simion Florea Marian și Tudor Pamfile. Este remarcată mai ales însemnatatea lucrărilor lui S. Florea Marian, ale cărui studii asupra culturii populare românești „rezintă încă un mare interes astăzi”. Prezentindu-se dezvoltarea etnologiei în secolul XX, se insistă asupra raporturilor ei cu alte științe: istoria (cîndindu-se lucrări ale lui Gr. Tocilescu, A. D. Xenopol, N. Iorga, V. Pîrvan), geografia (S. Mehedinți, G. Vîlsan), lingvistica (importanța și pentru studiile etnologice, a *Allasului lingvistic român*), psihologia (C. Rădulescu-Motru). O atenție deosebită este acordată, pe bună dreptate, rolului jucat de Dimitrie Gusti în dezvoltarea acestei științe. De asemenea se subliniază însemnatatea filozofiei culturii elaborată de Lucian Blaga și semnificația remarcabilelor lucrări ale lui Mircea Eliade. În partea a doua a studiului autorii își propun să prezinte teoriile și metodele școlii actuale românești de etnologie. Sunt de remarcat mai ales rezultatele cercetărilor întreprinse în zona Porților

www.dacoromanica.ro

de Fier și lucrările Comisiei de antropologie și etnologie.

Că o concluzie asupra articolelor publicate în volumul II din „Rumanian Studies”, se impune constatarea că toate sunt bazate pe un bogat material documentar, într-o însemnată măsură inedit, și tratează aspecte importante ale istoriei și culturii românești. O atenție deosebită este acordată în acest număr istoriei culturale, cele cîteva articole axate pe această tematică reușind să aducă informații și păreri interesante. Nici istoria economică și socială nu este neglijată (de notat articolul lui Sergiu Columbeanu), în timp ce pentru istoria politică, mai precis diplomatică, a României moderne, studiile semnate de Barbara Jelavich și de Glenn Torrey aduc remarcabile contribuții. Se observă însă lipsa articolelor de istorie veche sau medie timpurie. S-ar putea trata probleme foarte interesante nu numai pentru noi, dar și pentru istoricii străini, cum ar fi de pildă formarea poporului român, problema continuității, întemeierea statelor românești etc. De asemenea, credem, că ar fi posibil și publicarea unor articole de istorie contemporană, cel puțin referitoare la perioada dintre cele două războaie mondiale. Acoperindu-se astfel toate epociile istoriei noastre, după apariția mai multor volume ale revistei, cititorul străin își va putea forma o imagine asupra problemelor fundamentale — economice, sociale, naționale, politice, culturale — ale dezvoltării poporului român. Facem astfel o sugestie pentru numerele următoare, în orice caz nu o critică în legătură cu cele două publicate pînă acum, căci în cîteva sute de pagini nu putea fi cuprinsă, firește, întreaga problematică a istoriei noastre.

O altă problemă care ar merita discutată este cea a periodicității revistei. Credem că s-ar găsi forțele necesare — atât printre istoricii români, cât și printre cei străini care se ocupă cu istoria noastră — pentru ca „Rumanian Studies” să apară anual sau, eventual, și mai des. Este și speranța pe care și-o exprima Keith Hitchins într-un recent interviu².

Faptul că inițiatorul și editorul publicației, Keith Hitchins, nu figurează cu nici un studiu

² Vezi „Magazin istoric”, nr. 1/1974

În prezentul volum ne-a determinat să ne referim mai puțin pînă acum la numele lui. A-l trece sub tăcere sau a-l aminti numai în treacăt ar fi însă nedrept. Așa cum se prezintă pînă acum cele două volume apărute sunt în primul rînd opera lui Keith Hitchins, a entuziasmului cu care a pornit la popularizarea istoriei poporului român în părți ale lumii unde nu se cunoștea și se cunoaște încă puțin despre trecutul nostru. Keith Hitchins are meritul de a fi strîns în jurul său pe cîțiva istorici americanî care se interesează de asemenea de România și de a fi format la Universitatea din Illinois un centru puternic și cu frumoase perspective de studii

românești. În editarea revistei „Rumanian Studies” el mai are meritul de a păstra un permanent contact cu istoricii români cărora, după cum am văzut, le aparține de altfel majoritatea studiilor publicate.

Sîntem convingi că prin colaborarea, astfel stabilită, a istoricilor români și a celor din Statele Unite sau din alte țări, „Rumanian Studies”, singura publicație științifică din afara României dedicată exclusiv problemelor românești, va merge înainte cu un succes sporit, impunîndu-se atenției tuturor celor care se interesează de istoria și cultura noastră.

Lucian Boia

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

IMION CUTIȘTEANU, GH. I. IONIȚĂ,
David Fabian, Institutul de Studii istorice și sociopolitice, București 1972,
280 p.

Ultima lucrare din seria veche a cunoscutei colecții „Evocări”, editată de Institutul de studii istorice și social-politice, a pus în lumină viața și activitatea revoluționară a comunistului David Fabian, personalitate marcantă a Partidului Comunist Român.

Alcătuită ca și precedentele din două părți distințe: studiu biografic și antologic, evocarea întocmită de Simion Cutișteanu și Gh. I. Ioniță se bazează pe o cercetare exhaustivă efectuată în arhive și în publicațiile interne și internaționale ale vremii. În felul acesta, dincolo de reconstituirea vieții acestui inflăcărat comunist, înînd seama și de rolul avut de el în partid în primul deceniu de existență a P.C.R., evocarea pe care o prezentăm reprezintă un profund studiu de istorie a partidului. Ea pune la îndemâna cercetătorilor sau a cititorului dornic să afle noi aspecte ale activității comuniștilor români, o seamă de aspecte necunoscute sau insuficient relatare pînă în prezent de istoriografia noastră.

Este meritul celor doi cercetători nu numai de a fi adunat imensul material documentar, dar, mai ales, de a fi surprins contribuția deosebită pe care David Fabian a adus-o la crearea și activitatea partidului, rolul său important în bogata și variată activitate propagandistică a P.C.R.

Într-o formă caldă, dar și analitică, demnă de numele celui despre care scriu, cei doi au-

tori ne poartă la început prin locurile copilăriei lui D. Fabian, susținând receptiv încă de atunci la viața grea a celor nevoiași, dar și dornic de a căuta, de a afla răspuns la întrebarea ce se punea: ce trebuie să facem pentru a făuri oamenilor o viață mai bună, un viitor luminos? Firesc, răspunsul n-a întârziat. S-a alăturat clasei celei mai înaintate a societății, proletariatului român, și nu după mult timp devine unul dintre conducătorii săi. În acei ani furtunoși de după primul război mondial, numele lui David Fabian se face cunoscut în întreaga țară. Cititorul va afla din paginile acestei evocări despre contribuția hotărîtoare a publicistului la lupta de clarificare ideologică din anii 1920–1921, la opera grea de creare a P.C.R.

Definit pe bună dreptate de autori ca cititor al partidului comunist, din lucrare se degăjă cu claritate aportul adus de D. Fabian la înfrîngerea dușmanului de clasă în timpul procesului din Dealul Spirii, la reorganizarea P.C.R., la afirmarea partidului în viața social-politică a României.

Fie că a participat la congrese și plenare ale partidului, fie că a lucrat în organele conducătoare sau în redacțiile diferitelor publicații, D. Fabian aducea cu el cunoașterea profundă a marxism-leninismului, corectitudinea și sobrietatea revoluționară, devotamentul plină la sacrificiu pentru cauza proletariatului român.

Cu multă competență autorii ni-l înfățișează aducîndu-și contribuția la bunul mers înainte al partidului. În țară ori în emigra-

ție, al cărui drum a fost nevoie să-l ia, D. Fabian a fost întotdeauna acolo unde era mai greu și s-a achitat cu cinste de sarcinile primite pînă la tragicul și prematurul său sfîrșit.

Dacă el ar fi lăsat în urmă numai contribuția sa la organizarea activității P.C.R. și ar fi fost mai mult decât suficient. Dar David Fabian nu-a lăsat și o bogată moștenire publicistică.

Selecția antologică pe care autorii evocării au publicat-o dă la iveauă cultura marxist-leninistă a lui Fabian, îndîrcea sa profundă, talentul său de ziarist comunist. Lectura lor ni-l însărcină pe D. Fabian ca pe un veritabil cronicar, ce a înregistrat și exprimat judecările de valoare teoretică și practică a evenimentelor anilor săi de viață. Datorită acestei selecții antologice, a comentariilor competente întinute pe marginea lor în studiul biografic, noi știm azi mai multe lucruri despre istoria Partidului Comunist Român.

Spațiul n-a permis celor doi autori să analizeze mai pe larg conținutul și semnificația activității practice și publicistice a lui David Fabian cel puțin în cazul unor momente ca înființarea partidului comunist, perioada existenței legale a P.C.R. și mai ales ceea ce el a făcut pentru partidul său în anii când a fost membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.R. Astfel, din această perioadă nici nu s-au păstrat numeroase documente de mare importanță ale partidului semnate de el singur, cu pseudonimul Bela.

Evocarea *David Fabian*, întocmită de Simion Cutișcanu și Gh. I. Ioniță, se înscrise ca una din lucrările reușite ale genului, atât din punctul de vedere al științificei, cât și al formei în care a fost realizată.

La capătul acestei succinte prezentări nu ne rămîne decât să regretăm că astfel de lucrări nu mai apar de la o vreme. Accasta, deoarece ele reprezentau nu numai un modest omagiu celor care în vremuri grele și-au închinat fără pregeu viața unei cauze nobile, ci mai ales pentru că sunt veritabile opere storiografice. Printre acestea, evocarea *David Fabian* este deosebit de ilustrativă.

* * * Dimitrie Cantemir domnitor român și savant de reputație mondială. *Bibliografie selectivă*, București, Tip. B.C.S., 1973, 77 p. + (57) fotografii.

Biblioteca Centrală de Stat a R.S.R. a tipărit, în condiții grafice bune, o *bibliografie selectivă*, închinată principelui și cărturarului român Dimitrie Cantemir, lucrare elaborată în contextul mai amplu al manifestărilor naționale și mondiale ale anului, coordonate de UNESCO. Scopul lucrării este, după cum precizează însăși autoarea, Mariana Iova: „... să fie atât un izvor de informare el și un îndreptar util în organizarea unor acțiuni închinate personalității și operei lui Dimitrie Cantemir” (p. 9).

După un succint *Cuvînt înainte* (p. 5–9), în care se prezintă viața, activitatea și opera savantului român de reputație universală, urmează *Bibliografia scrierilor lui Dimitrie Cantemir* (p. 12–33). Autoarea examinează, rînd pe rînd, opera istorică, filozofică, literară, lucrările orientale și, la urmă, opera muzicală. Fiecare lucrare reprezentativă, inclusă într-un domeniu sau altul al activității cantemiriene, este însoțită de o scurtă introducere despre condițiile în care a fost concepută și redactată, efectuindu-se, în același timp, investigații asupra conținutului de idei, după care sunt expuse, cronologic, edițiile și copiile manuscrise ale operei.

Un foarte interesant și util capitol se arată și fi *Ezegeză cantemiriană. Bibliografie selectivă* (p. 37–64). De-a lungul a 24 de pagini, sunt trecute în revistă cele mai importante lucrări de sinteză, culegeri de documente, lucrări generale și speciale, articole de revistă, din care rezultă, într-o formă sau alta, contribuția uriașă pe care a adus-o Dimitrie Cantemir la dezvoltarea istoriei, etnografiei, științei, literaturii, lingvisticii și muzicii. În același cadru sunt înșirate titlurile de lucrări, din care reiese faima postumă a lui Cantemir, felul cum se păstrează în conștiința poporului nostru figura și faptele eroului.

Urmează două pasionate și folositoare capitole: *Citale din opera lui Dimitrie Can-*

iemir (p. 66 – 72) și *Oameni de cultură români și străini despre personalitatea și opera lui Dimitrie Cantemir* (p. 73 – 77). Sunt alese, în cel dintii capitol, citate care i s-au părut autoarei mai interesante din *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor*, *Descrierea Moldovei*, *Istoria ieroglifică*, *Compendiolum universae logices institutiones*, *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* și *Divanul*. Caracterizări datorate lui Ieremia Cacavelas, Nicolae Costin, Rafael Lesczynski, Moreau de Brassey, Joseph Delisle, T. S. Bayer, Voltaire, Michael Schendo, Arnold Toynbée, N. Iorga, Lucian Blaga, G. Călinescu, C. C. Giurăscu, P. P. Panaitescu transcrise, în al doilea capitol, sugerează, fiecare în parte și toate la un loc, o multitudine de elemente care alcătuiesc, într-o manieră sau alta, conturul uriașei personalități care a fost D. Cantemir.

În chip fericit, textul lucrării este completat cu o parte iconografică, bine realizată tehnicește, chiar dacă ne-am fi așteptat și la cîteva fotografii în culori. Iconografia cantemiriană are darul să ne prilejuiască întîlnirea cu portrete personale, imagini asupra unor locuri din țară sau din Europa care ne amintesc de Cantemir, facsimil după diploma acordată de Academia berlineză savantului român (11 iulie 1711), un autograf al autorului, fotografii după diferite foi de titlu ale manuscriselor autografe sau ale edițiilor princeps românești și străine din cele mai semnificative

lucrări, ilustrații cu valoare de simbol, harta și stema lui D. Cantemir etc. În același context iconografic apar fotografii după coperte și foi de titlu din *Lucrări despre viața și opera lui Dimitrie Cantemir*, unde găsim contribuții valoroase datorate lui I. G. Sbiera, G. Pascu, G. Văslan, Sever Zotta, Petru Vaida, Manuela Tănasescu, Paul Simionescu, Constantin Cuza, Constantin Măciucă, P. P. Panaitescu, Marcel Romanescu, N. Iorga. Nu lipsește, bineînțeles, o imagine după „Templul faimei”, de la biblioteca pariziană Sainte Geneviève, unde numele lui D. Cantemir este aşezat, la un loc de înaltă cinstă, alături de Leibnitz, Addison, Newton și alții.

Bineînțeles, biblografia selectivă, închinată principelui savant Dimitrie Cantemir, de o largă valoare informativă, elaborată de Mariană Iova, de la Serviciul metodic al BCS., are meritul de a fi adunat, la un singur loc, selectiv privind problema, cele mai de seamă titluri de lucrări sau articole care s-au ocupat, într-un context sau altul, de cărturarul ale cărui lucrări prefațează într-o manieră originală, viitoarea activitate a Școlii Ardelene. Chiar dacă structura lucrării suportă discuții, contribuția Marianei Iova este de o reală utilitate, nu numai în munca cultural educativă de popularizare a personalității lui D. Cantemir, ci și chiar în domeniul cercetării științifice.

Jacob Mărza

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Оборищенци. Сборник от исторически очерци за народните представители на Оборище през 1876 година.* (Oborishtenii. Colecție de studii istorice privitoare la reprezentanții poporului în adunarea de la Oborishte, din anul 1876); Publicație îngrijită de Hristo M. Ionkov. Editura militară de stat Sofia, 1972, 295 p.

Este vorba de adunarea populară care a avut loc la Oborishte, mică localitate situată

între văile munților centrali (Sredna gora din Bulgaria de vest – în zilele de 10–13 aprilie 1876. La adunare au luat parte 64 delegați din 55 sate bulgărești, pentru a decide asupra oportunității răscoalei care avea să izbucnească imediat după aceea. Participanții la acest „parlament”, original în felul lui și intrat definitiv în istoria poporului bulgar, au fost numiți, ca și cei angajați în viitoarea răscoalei – „aprilisti”. Despre această impetuosa mișcare populară, care

a constituit o viguroasă afirmare a voinței poporului bulgar de a-și redobândi libertatea, există o bogată literatură istorică bulgară (D.T. Strașimirov, D. Kosev, Hristo Hristov, Govan Todorov, Mihail Grekov și.a.¹)

Reprezentanții poporului adunați la Obořiște hotăriseră că răscoala să înceapă la 1 mai, însă evenimentele se precipită și ea se declanșează imediat. Autoritățile otomane, fiind informate de cele ce se puneau la cale, trec la represalii. Mișcarea ia proporții și antreneară nu numai patrioți de la sudul Dunării, ci și bulgari din emigrație, — îndeosebi pe cei din Țara Românească. S-au înregistrat atunci manifestări și acțiuni spontane de sinceră simpatie și din partea opiniei publice românești².

Plină de avint patriotic, dar și de un cald simțămînt uman este chemarea la arme, lansată de comitetul „apostolilor” (astfel erau numite căpăteniile diferitelor ținuturi revoluționare): „Frați bulgari! A sosit sfîrșitul tiraniei nemiloase, pe care de cinci veacuri o suportăm sub domnia silnică otomană”. Și mai departe: „...luptă-te, fără teamă, cu dușmanul, dar nu renunță la mărinimia ta față de prizonier!”³

După cum se știe, răscoala a fost înăbușită de trupele turcești, însă sacrificiile celor căzuți n-au fost zadarnice. Pe treptele de ascensiune ale mișcării de eliberare națională a poporului bulgar, răscoala din aprilie 1876 rămîne forma de luptă cea mai înaintată, care a deschis definitiv calea către libertate. Războiul rusu-româno-turc din 1877–78

avea să instaureze o altă ordine în Balcani, printre care și independența poporului bulgar.

În lumina acestor evenimente, lucrarea pe care o prezentăm aici capătă o deosebită semnificație istorică. Hristo Ionkov pună la dispoziția publicului bulgar o sută de mici biografii, scrise de specialiști — calde evocări ale unor oameni simpli care, cu aproape o sută de ani în urmă, au luptat pentru libertatea Bulgariei moderne. Mulți dintre ei fuseseră formați la școala lui Rakovski sau trecuseră, într-un fel sau altul, prin focul acelei agitații revoluționare din deceniul al VII-lea. Să mai adăugăm oare că alții — cei mai mulți desigur — se bucuraseră de ospitalitatea neprecușită a populației și autorităților de la nordul Dunării? E un fapt istoric notoriu. (G. Benkovski, P. Volov, G. Angheliov, Gancio Nikolov, Naiden Stoian și.a.). Cartea începe cu o scurtă prefată — *Cuvînt introductiv* — urmată de un studiu documentat despre „Numărul, starea socială, locul și rolul oborîștilor în răscoala din aprilie 1876”, ambele semnate de Hristo Ionkov.

Volumul conține pagini scrise cu multă devotîune. Reactualizînd figuri de luptători și eroi din secolul trecut, Ionkov oferă mai ales tineretului bulgar o lectură utilă și foarte instructivă. Numeroasele fotografii și reproduceri — așezări istorice, case memoriale, portrete și grupuri de revoluționari, arme și.a., constituie partea atrăgătoare și emotivă a acestei publicații.

Tr. Ionescu-Nișcov

GHEORGHE LAIOS, Σιμόν Σίνας (*Simon Sinas*), Atenea, 1972, XIX + 433 p. În folio + 108 ilustrații.

Prof. Gheorghe Laios are la activul său mai multe lucrări cu privire la istoria Greciei de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui următor, dintre care unele sunt cunoscute și de cercetătorii noștri, cum este de pildă volumul *Scrisori inedite și documente din 1821 extrase din arhive austriece*, (prezentată de noi în revista „Studii”, nr. 6 din 1959, p. 227–230).

¹ Materialul documentar privitor la această răscoală — însumînd peste 1600 pagini, — a fost adunat și publicat de Biblioteca de stat „Vasil Kolarov”, din capitala Bulgariei (*Априлско въстание 1876 г. Сборник от Документи*, I, 1954, II 1955, III 1957). A se vedea prezentarea detaliată făcută de Aurelian Constantinescu în „Studii”, XII (1959), nr. 5 p. 254–258.

² Vezi în legătură cu aceasta și cele două articole comemorative publicate de Const. Velichi: „Răscoala bulgară din aprilie 1876 „Lumea”, nr. 16 din 14.IV.1966 și *Nouă decenii de la răscoala pop. bulgară*, „România Liberă” din 27.IV.1966.

³ Citat după Aur. Constantinescu, p. 257.

Prezenta lucrare, publicată în noua serie a Academiei din Atena: Βιογραφίαι ἑθνικῶν εὐεργετῶν (*Biografii de filantropi naționali*), nr. 1, este tipărită în condiții grafice excelente. Academia din Atena nu s-a interesat numai de conținutul lucrării, ci și de prezentarea grafică, de aceea putem spune că avem în fața noastră o lucrare monumentală, cu 108 ilustrații pe hîrtie cretată, unele în culori, care farmecă ochiul.

Noul volum cuprinde un imens material cules din arhivele grecești, dar mai ales din arhivele din Viena, Budapesta, Copenhaga, München etc. Autorul a utilizat și o bogată bibliografie greacă și străină.

Deși pe foaia de titlu este trecut numai numele lui Simon Sinas, autorul se ocupă și de ceilalți membri ai familiei: avem doi Gheorghe Sinas, senior și junior, doi Simon Sinas, de asemenea senior și junior, precum și alți membri cu numele Sinas. În volum găsim date biografice despre acești oameni de afaceri, care își aveau sediul la Viena, cu întinse legături comerciale și bancare cu țările balcanice. Ei erau originari din Moscopole, oraș care în sec. al XVIII-lea a fost un important centru cultural și comercial, cu legături atât cu Răsăritul cît și cu Apusul Europei și care a dat mai mulți invățați macedoromâni.

Cartea este împărțită în două părți, prima poartă titlul: 'Ο οἰκος Σίνας ἐν Βιέννη (Casa comercială Sinas în Viena) (p. 17–125), iar a doua: 'Ο Σίμων Σίνας νεώτερος Μαυρήνας (Simon Sinas, un mecenă mai nou) (p. 127–244).

Prima parte are 20 de capitole, iar a doua 17 capitole.

Din cele expuse de Laios vedem că primul membru al familiei, Gheorghe Sinas, făcea comerț în orașul său natal, Moscopole, și în Austro-Ungaria încă din 1762, iar cel care a pus bazele casei comerciale și bancare din Viena a fost Simon Sinas, care a jucat și un rol însemnat în conducerea și dezvoltarea comunității grecești din Viena.

Mai departe autorul se ocupă de activitatea multilaterală a fiecăruia. În cap. 5 el vorbește de un memoriu din 1811, înaintat autorităților din Viena de Simon Sinas

senior cu privire la transportul mărfurilor din Orient în Imperiul austro-ungar. Fiind vorba de Banat ne vom opri puțin asupra acestui important document. După părere expusă de Sinas trei sunt orașele principale pe unde pot trece caravanele cu mărfurile aduse pe uscat din Orient și anume Orșova, Semlin și Brod, și arată de ce ultimele două orașe nu sunt potrivite și opinează pentru Orșova, care se află mai aproape și de Țara Românească și Moldova. El propune: 1) să fie orănduit la Orșova un diplomat austriac, care să cunoască pe deplin convențiile comerciale între Austria și Turcia și să supravegheze sever serviciile vamale; 2) să fie orănduit un asemenea funcționar și la Vidin ca să apere drepturile comerciale ale supușilor austrieci; 3) să fie înlocuit directorul serviciului sanitar, care reține mărfurile 10–14 zile pe malul Dunării și astfel pricinuiește mari distrugeri mărfurilor și aduce pagube însemnante comerțului; 4) să fie concentrate autoritățile politice și militare din acea regiune la Orșova, încit să se facă controlul cît mai repede.

Memoriul lui S. Sinas a fost mult discutat între Ministerul de finanțe (Hofkammer), Ministerul de război (Hofkriegsrat) și Cancelaria statului (Staatskanzlei) și pînă la urmă s-au îmbunătățit mult condițiile de transport prin Orșova, fapt amintit ritos peste cîțiva ani și în diploma de nobletă ce i s-a acordat lui S. Sinas.

În cap. 13 autorul se ocupă de Gheorghe Sinas „cel mai mare proprietar de moșii din Austro-Ungaria”. Sunt înșirate moșile acestuia aflate în Austria de sud, Boemia, Moravia, Ungaria, Banat și Țara Românească. În Banat avea mai multe moșii, printre care și Hodos, unde a ridicat și o biserică, iar în Țara Românească una singură, anume Dudești. El a avut și multe palate și vile în diferite orașe, printre care este trecut și Aradul.

Gh. Sinas a fost unul dintre cei mai mari bancheri din Austro-Ungaria. El a finanțat întreprinderi mari comerciale și industriale și a dat împrumuturi unor state. Autorul adaugă: „cind guvernul Țării Românești a publicat în „Curierul” Bucureștiului (nr. 21 din 21 iunie 1833) că era în căutarea unui

împrumut, Sinas a comunicat printr-o scrisoare, trimisă prin Metternich către consulul austriac din București, că el ia asupră-și întreaga sumă căutată" (p. 74).

Gh. Sinas a fost proprietar și al unor întreprinderi industriale. Amintim numai fabrica de filaturi de la Pottendorf, la care în 1843 a intrat în calitate de codirector Zinovie Pop, fiul marelui negustor de la Sibiu Hagi Pop, care în 1857 a ajuns director general (p. 78).

Gh. Sinas a construit și căi ferate și a înființat prima societate de navigație pe Dunăre, ale cărei vapoare făceau curse la Galați și Brăila. Tot opera acestui mare întreprinzător este și vestitul pod suspendat de la Budapesta (p. 88). Autorul arată greutățile întâmpinate și lungile tratative care au urmat până la executarea acestui măreț pod.

Gh. Lațos se oprește și asupra canalului care urma să lege Dunărea de rîul Tisa, dar care, în urma dificultăților ivite, nu s-a mai realizat (p. 97).

În partea a doua, autorul se ocupă numai de Simon Sinas. Aici cititorul găsește bogate materiale despre numeroasele lui donații făcute în Austria, Ungaria și Grecia, precum și despre activitatea sa diplomatică, ca reprezentant al Greciei libere.

De la p. 247–409 sunt publicate un număr de 103 documente culese din diferite arhive, majoritatea lor fiind în limba germană. Urmează un rezumat de şase pagini în limba germană, precum și un indice de nume și lucruri în limba greacă, numele străine fiind date separat.

Volumul publicat de neobositul Gh. Lațos cuprinde un însemnat material despre legăturile comerciale, industriale și culturale ale Imperiului austro-ungar cu țările vecine și cu Peninsula Balcanică de la sfîrșitul sec. XVIII și prima jumătate a secolului XIX. Noi am amintit numai cîteva date pentru ca cititorul să-și facă o idee de importanța acestei lucrări, care poate să fie de mare folos cercetătorilor noștri.

În încheiere vrem să amintim că și în arhivele românești, precum și în istoriografia română se găsesc materiale și studii despre familia Sinas, care n-au fost accesibile autorului. Adăugăm că la 23 martie 1847

Bucureștiul a avut de suferit în urma unui mare incendiu și baronul Sinas a trimis un ajutor de 20 000 lei sinistraților¹. Reproducem și următoarea știre publicată într-un ziar românesc din Transilvania despre nababul din capitala Austriei: „Baronul de Sinas va purta un costum la intrarea Maiestăților Sale în Pesta, fabulos de scump. El va fi decorat cu 1 300 de carate de smaragd și în total va costa 400 mii de florini m.k., preț cu care s-ar putea regenera o nație cu bună creștere”².

La bogata bibliografie greacă utilizată de autor adăugăm și un articol intitulat: ‘Ο βαρώνος Σίμων Σίνας (Baronul Simon Sinas), care i-a rămas necunoscut. Este publicat în revista din Constantinopol „Επτάλοφος”, II (1863), p. 308–311; este semnat de Παπατάρχης, directorul revistei. Textul este însoțit și de portretul lui Simon Sinas.

Nestor Camariano

JULES MICHELET. *Istoria Franței. Istoria revoluției. Scrisori alese*, vol. I – II, București, Edit. Minerva, 1973, 393 + 445 p.

În istoriografia franceză din secolul al XIX-lea, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai epocii romantice dar și ultimul dintre ei, a fost de bună seamă Jules Michelet, care, prin opera sa valoroasă, ca proporții și conținut, avea să contribuie ulterior la transformarea istoriei într-o adeverată știință. Lucrările sale în limba franceză și în traducere, cunoscute la noi încă din secolul trecut au fost un prețios exemplu de cercetare pentru mulți istorici români din acea vreme, ale căror studii și monografii au suferit influența concepțiilor sale metodologice. De aceea, apariția pentru prima dată în românește a unei ediții cuprinzătoare din principalele scrisori

¹ „Vestitorul Românesc”, 13 mai 1847, p. 146.

² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 32 din 25 aprilie 1857.

ale marclui istoric francez, trebuie privită cu mult interes și apreciată ca o realizare meritorică a Editurii Minerva, mai ales întrucăt seamă de strinsele legături pe care pașoptiștii români le-au avut cu acesta înainte și după izbucnirea revoluției.

Ediția de față a operei istorice a lui Jules Michelet care vedea lumina tiparului în preajma comemorării unui secol de la moartea sa, este modestă prin proporțiile ei dar extrem de valoroasă prin conținut. Mai întâi că editorii au căutat să informeze pe cititor despre locul pe care Jules Michelet l-a ocupat în istoriografia franceză din secolul al XIX-lea pe de o parte, iar pe de alta despre rolul pe care acesta l-a avut în formarea ideologică a revoluționarilor români de la 1848. În același timp texte din principalele lucrări ale marelui istoric francez sunt precedate de o largă informare asupra vieții și operei acestuia. Este ceea ce găsim în *Prefața* și în *Tabelul cronologic* semnată de Marin Bucur.

Relativ la opera istorică a lui Jules Michelet biografii săi de pînă acum au subliniat faptul că aceasta aparținea epocii în care a trăit el, în același timp ea fiind totuși necesară tuturor generațiilor, aşadar și epocii noastre contemporane. Acest merit se datorează faptului că Jules Michelet depășind pe predecesorii săi, A. Thierry și Guizot, a conceput studierca istoriei ca pe o renaștere integrală a trecutului. Așa de pildă „Istoria Franței” — care este o frescă a trecutului poporului francez din antichitate pînă la Revoluția burgheză din 1789 — cuprinde nu numai elemente din istoria politică și economică, ci și din istoria socială și culturală. De aceea în concepția sa istoria este prezentată ca „o carte atotcuprinzătoare a națiunii” prin a cărei experiență se înțelege atât rostul unor fapte de mult timp trecute cât și fenomenele din vremurile noastre, care și au rădăcini adînci în trecut. În fine, făurindu-și o concepție de largi proporții în scrierea istoriei, Jules Michelet va fi unul din primii și puțini istorici din veacul trecut care va integra evenimentele din trecutul patriei sale în contextul istoriei celorlalte popoare europene, aşadar încadrante în istoria universală.

În ediția de față fragmentele din „Istoria Franței” se referă la evul mediu — începând

cu celii și încheind cu Ludovic al XI-lea — la epoca Renașterii și se încheie cu domnia lui Ludovic al XVI-lea. E drept că față de nivelul cunoștințelor de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd au fost scrise primele volume ale acestei lucrări, în stadiul actual privind astăzi temă, bogăția informației și calitatea interpretării unor fapte este net superioară. Totuși parcurgind cu atenție paginile pe care marea istoric francez le consacră trecutului patriei sale, își dai scama ușor de măiestria cu care acesta povestește faptele, de bogata și variată documentare pe care o făcuse în arhive (unde desfășurase și activitate administrativă) de stilul profund emotiv pe care-l întîlnesc aproape la fiecare paragraf. De aceea tablourile istorice pe care le prezintă prind viață în cursul expunerii, prind viață și azi în imaginația cititorului fie că ne referim la lupta lui Vercingetorix contra romanilor, fie la viața pe care o ducea Carol cel Mare la Aix-la-Chapelle, fie la procesul templierilor din vremea lui Filip al IV-lea cel Frumos, fie la eroismul de care a dat dovadă Jeanne d'Arc luptând împotriva englezilor la Orléans.

În *Istoria Franței* se întîlnesc în același timp pagini de o rară fincă privind instituțiile din evul mediu și de la începutul epocii moderne. Astfel schițele pe care ni le prezintă în capitolul *Franța feudală sau Starea în care se află Franța între 1431—1440* cuprind elemente suficiente de organizare statală internă sub toate aspectele, pe care cercetările ultorioare aveau să le completeze numai în mică măsură. În același sens nu trebuie uitat faptul că autorul studiase în mod special *Originile dreptului francez căutate în simbolurile și formulele dreptului universal*. Cît privește surprinderea aspectelor sociale din Franța medievală ea rezultă nu numai din abordarea unor teme despre structura socială a populației dar și din prezentarea caracterului antifederal pe care l-a avut lupta comunelor împotriva senilor mai ales în perioada imediat următoare cruciadelor.

Astfel de aspecte ale operii sale istorice pot fi întîlnite și în epoca Renașterii din „Istoria Franței”. Ediția de față ne prezintă texte selective destul de bine alese ca să ne putem da seama de valoarea concluziilor la

care ajunsese Jules Michelet în veacul trecut, privind această temă. Dar nu numai atât. Sub influența lui Herder el avea să fie primul dintre istoricii francezi care au susținut că geografia Iși are radăcinile în istorie, că geografia și istoria formează un tot unitar, indivizibil, că aceste două științe se completează una pe alta și că ambele nu pot fi înțelese una fără alta. Acest fapt se vede clar în „Istoria Franței” fie cind este prezentată viața în Galia romană sau în Franța feudală înainte și după Războiul de 100 de ani, fie cind trebuie motivată politica de intervenție a regilor Franței în Italia (vezi capitolul *Descoperirea Italiei*), fie cu prilejul prezentării campaniilor militare ale lui Ludovic al XIV-lea. În toate aceste cazuri ca și în altele, istoricul francez consideră că evenimentul istoric nu poate fi înțeles fără a-l plasa într-un mediu geografic, după cum un peisaj geografic este însoțit întotdeauna de un trecut al său propriu și cu caracter istoric.

Cealaltă operă *Istoria revoluției* adică a revoluției burgheze din 1789, care a fost concepută ca o continuare a *Istoriei Franței*, dar având proporții mult mai ample, pe măsura problemelor pe care le ridică cercetarea ei, s-a bucurat la vremea respectivă, cind a fost scrisă, de un răsunător succes. Explicația o constituie faptul că atunci, ideile mărețe ale acestei revoluții pătrundeau în bună parte deformate, în viața politică și socială a Franței.

Preludiile acestei revoluții fuseseră prezentate de fapt în ultimul capitol din *Istoria Franței*. În lucrarea consacrată revoluției burgheze din 1789 istoricul francez Iși concentreză cercetarea faptelor istorice în jurul principalelor evenimente ale acestela. Pentru el „Alegerile din 1789” au o importanță tot atât de mare ca și „Deschiderea statelor generale”, sau ca și „Jurământul de la Jeu de Paume”. Totuși cind trebuie să înfățișeze lupta dezlanțuită de mase împotriva privilegiilor feudale, el se întrece pe sine prin pagini pline de realism (deși el era un istoric romantic) consacrante unor evenimente ca: *Insurecția din Paris*, *Luarea Bastiliei*, marșul parizienilor la Versailles, ședințele din *Adunarea națională*, cele din *Adunarea constituantă*,

Convenția girondină și iacobină. Pentru Jules Michelet *Istoria revoluției* este concentrată la un moment dat în jurul unor mari personalități dintre care aceea a lui Danton le va întrece pe toate. Cât privește poziția pe care o ia față de celelalte personalități marcante ale revoluției, istoricul francez Iși expune de fapt propriile sale convingeri politice, simpatia sa pentru Danton fiind echilibrată de antipatia sa pentru politica lui Marat și mai ales a lui Robespierre.

Pe lîngă aceasta măestria stilului său din *Istoria Franței* o întlnim și în *Istoria revoluției*. Expunerea sa de obicei redând amintirile unor personaje secundare este emotivă și contribuie la făurirea imaginilor prin care oricare cititor Iși reprezintă ideile exprimate de autor. Mai mult, sentimentele care le însoțesc sunt și de simpatie pentru unii eroi dar și de antipatie pentru alții. În fine, evenimentele din *Istoria revoluției* pot fi înțelese mai ușor de către nespecialiști prin intermediul unui *Tabel cronologic* alcătuit de editori.

În prezența culegere de texte din opera lui Jules Michelet se mai găsesc și unele lucrări ale acestuia de mai puțină importanță. Una din ele, care totuși nu trebuia să lipsească este consacrată istoriei poporului nostru de la mijlocul secolului al XIX-lea. Ne referim la *Principatele dunărene. Doamna Rosetti*, rezultată din strînsele legături ale autorului cu emigranții pașoptiști, care se pare că i-au și procurat documentația necesară alcăturirii ei. Sunt în aceste pagini imagini interesante privind revoluția burghezo-democratică din 1848 din Țara Românească precum și cultura poporului nostru, în general (vezi subcapitolul *Limbă și literatură*).

În fine, ediția de față mai cuprinde fragmente din lucrări fără caracter istoric, ca de ex. din *Pasărea*, *Insecta*, *Marea*, care de fapt prezintă concepțiile istoricului francez asupra naturii și legilor acesteia precum și temeinicele sale cunoștințe în domeniul științelor naturii. Ele au fost alcătuite într-o altă epocă a activității sale, caracterizată de biografi ca fiind de un nivel mai scăzut.

Privită în general, ediția de față din opera lui Jules Michelet umple un gol în literatura noastră istorică privind istoria Franței și a

revoluției burgheze din 1789, texte alese cu grijă constituind fragmentele cele mai evocatoare. Credem totuși că la ediția de față s-ar fi putut adăuga și fragmente din *Poporul* (1845) în care autorul explică poziția sa față de masele populare și față de năzuințele sociale și politice ale acestora.

Avin și un caracter didactic (de ex. vezi prezența tabelelor cronologice amintite) lucrarea de față se adresează nu numai specialiștilor dar și studenților, profesorilor și în general unui cerc larg de cititori interesați să cunoască problemele de bază din istoria Franței văzute de unul din cei mai reprezentativi istorici ai epocii romantice.

Constantin Șerban

ROMEO FLORES CABALLERO, *La contrarrevolución en la independencia. Los españoles en la vida política, social y económica de México (1804–1838)*, Méjico, El Colegio de Méjico, 1969, 201 p.

Lucrarea analizează una din perioadele cele mai critice din istoria Mexicului, evidențiuind poziția stăpînitorilor spanioli în viața societății mexicane a perioadei cercetate.

La început sunt analizate caracteristicile populației spaniole, estimată la circa 15 000 locuitori, din care jumătate erau militari. După o cercetare sumară a condițiilor sociale în care trăiau locuitorii Noii Spanii (Mexicul de azi), autorul ne arată că grupul spaniolilor se afla situat în vîrful piramidei societății coloniale.

Într-o situație de asemenei privilegiată se aflau creolii bogăți. Dacă spaniolii dominau comerțul și controlau administrația pentru interesele lor și cele ale regelui, creolii, datorită caracterului ereditar al posesiunilor lor, erau legați mai ales de mine și de agricultură. Cele două grupuri amintite, dețineau în mod firesc pozițiile cheie, în viața socială, economică și politică a Mexicului colonial.

Spre deosebire de spanioli, populația creolă era mai cultivată și posedă în general mai multe bogății decât primii, iar capitalurile cele mai importante se aflau de asemenea în posesia ei.

Oligarhia colonială creolă și spaniolă, deși unită prin interes economice comune, era divizată în problemele politice și sociale. Conștiință de lăsarea lor pe al doilea plan al societății, creolii așteptau momentul oportun pentru a se ridica împotriva administrației spaniole și, uniți cu metișii, ei propagau cu asiduitate concepția naționalistă.

În continuare este urmărită reacția spaniolilor față de Înscrișul regal de consolidare (Real Cedula de Consolidacion). Înscrișul fusese emis de statul spaniol (în 1804) ca urmare a războiului acestuia cu Anglia, care agravașe slaba situație financiară a metropolei, și prin această măsură Spania spera să-și creeze noi venituri necesare continuării războiului cu Anglia. De altfel Noua Spanie era cea care aducea cele mai mari beneficii Spaniei, care primea de aici două treimi din totalul veniturilor coloniilor sale.

Punerea în aplicare a Înscrișului regal spaniol de consolidare a provocat grave consecințe economice, sociale și politice posesiunilor americane ale Spaniei.

Autorul subliniază că în ajunul independenței biserică era instituția cea mai puternică și bogată a coloniei și că la acea epocă ea constituia centrul finanțiar al Noii Spanii. Averile clerului constau în primul rînd din posesiunea de avere imobilă. Înstrăinarea și vinderea bunurilor bisericești, care răspundeau necesităților metropolei, amenințau să ruineze Noua Spanie, căci, în esență, punerea în aplicare a Înscrișului regal nu constituia numai un atac direct asupra acestor bunuri, ci și asupra capitalului circulant, investit de biserică în toate ramurile economiei.

Judecătorii se aflau într-o situație critică. Deciziile lor ar fi afectat pe mulți indivizi influenți din toate sectoarele economice ale țării, sectoare în care erau interesați atât spaniolii cât și creolii. Oligarhia și proprietarii, au căutat să anuleze aplicarea Înscrișului regal. Noua Spanie, în afară de gravele crize agricole de care suferă în această epocă — cu efecte în toate sectoarele economice — se

află în fața unei adevărate revoluții financiare, produsă de o deosebită criză care afectă bogăția teritorială.

Unul din argumentele mai importante împotriva înscrisului regal se baza pe diferența dintre natura proprietăților bisericii din Spania și cea din Noua Spanie. Marea bogăție a acesteia din urmă constă în capital mobiliar și nu în posesiunea de avere imobiliară.

Împotriva punerii în aplicare a dispozițiunilor înscrisului regal a fost inițiată o rebeliune condusă de Gabriel Yermo — unul din cei mai mari latifundiari ai coloniei. Ca urmare, la 15 septembrie 1808, vice-regele a fost răsturnat și înlocuit cu un reprezentant al grupului atașat de noul rege Ferdinand al VII-lea, aflat sub stare de arest în Franța. În aceste împrejurări, populația nu mai putea suporta administrația spaniolă din Noua Spanie, care fiind divizată în ceea ce privește punerea în aplicare a înscrisului regal se dovedise incapabilă să conducă colonia.

Autorul prezintă apoi poziția spaniolilor în timpul războiului de independență al poporului mexican. Noul vicerege trăis de regență din Spania, sosește în Mexic la 25 august 1810, cu două zile înainte de izbucnirea mișcării conduse de Miguel Hidalgo. Succesiunea vertiginosă a evenimentelor l-a impiedicat să-și formeze propria sa idee asupra originilor și dezvoltării conflictului pe care îl moștenise și în aceste circumstanțe, s-a alăturat grupului spaniol care se însărcinase să dirijeze guvernarea coloniei.

Programul noului vicerege urmărea să păstreze pentru Spania valoroasa posesiune americană și să mențină privilegiile faționii spaniole pe care se sprijinea.

Conducătorii războiului de independență căutau la rîndul lor să elimine grupul spaniol din administrația publică. În același timp negau recunoașterea autorităților numite în Spania pe timpul invaziei franceze și se gădeau să pună Noua Spanie sub autoritatea lui Ferdinand al VII-lea, după ce acesta ar fi ieșit din captivitate.

Majoritatea populației a sprijinit mișcarea de eliberare. Cu acest prilej s-a declanșat con-

flictul între creoli și spanioli, însă problemele ideologice și interesele materiale au complicat situația. Creolii s-au împărțit de aceea după propriile lor interese. Oligarhia creolă ce temă ca să nu-și piardă proprietățile și pentru a evita anarhia s-a opus mișcării de eliberare.

Cu timpul ea urmărea ca prin unire cu oligarhia spaniolă să controleze situația la momentul oportun și să realizeze independența de acord cu interesele lor. Spaniolii și creolii uniți prin legături de singur, prin interese și beneficii, căutau să neutralizeze mișcarea de eliberare inițiată de Hidalgo, care prin programul său cerea înapoierea pământului indienilor, eliberarea sclavilor și abolirea tributului. Cu toate acestea, spaniolii, din motive personale sau ideologice, abandonaseră cauza Spaniei și luptau pentru independența Mexicului, vizând crearea unui stat mexican autonom, aflat sub controlul lor. Pe de altă parte, capitaliștii spanioli au sprijinit armata viceregelui ce lupta împotriva noului lider revoluționar José María Morelos. Dezertările din armata regalistă au determinat autoritățile viceregalului în unire cu comercianții spanioli — să ceară în 1812 trimiterea din Spania de soldați experimentați. Geniul militar al lui Morelos și succesele partizanilor săi au avut urmări și în conducerea viceregalului, prin aceea că autoritățile militare au obținut preponderența asupra celor civile.

Constituția din 1812 a avut drept consecință divizarea ideologică a populației din Spania și Mexic, în special cu privire la problema îndepărțării monopolului și aplicarea comerțului liber, pe ambele țăruri ale Atlanticului. Întoarcerea lui Ferdinand al VII-lea din captivitate a dus la radicalizarea mișcărilor de eliberare și delimitarea mai clară a diviziunii ideologice a vasalilor din colonie. Decretul constituțional pentru eliberarea Mexicului sancționat la Apatzingán (22 octombrie 1814), a fost un document liberal, care relua elemente din ideologia mexicană enunțată la Congresul din Anáhuac din 1813. Prin acest document se urmărea oprirea emigrării spaniolilor, care la începutul anului 1814 părăsiseră colonia împreună cu capitalurile lor, fapt ce complica situația financiară destul de precară a guver-

nului viceregalului. Situația economică s-a complicat și mai mult în anul 1815, prin cheltuielile impuse de lupta dusă împotriva lui Morelos, care au avut drept consecință secătuirea economiei naționale.

După obținerea independenței Mexicului situația spaniolilor s-a schimbat în mod radical. Pe primul plan în politica națională au trecut creolii mexicani. Problemele ce au apărut după anul 1821 s-au deosebit total față de perioada anterioară. Prin planul de la Iguala, spaniolii au fost invitați să accepte independența Mexicului ori să coopereze în toate domeniile de activitate, inclusiv accesul la posturile publice, deoarece mulți funcționari spanioli din provincie își părăsiseră posturile de teamă populației.

În continuare lucrarea analizează poziția guvernului mexican față de emigrarea masivă a spaniolilor cu numeroase capitaluri, fapt ce duse la stagnarea comerțului din cauza lipsei de numerar.

Nerecunoașterea independenței Mexicului de către guvernul spaniol și amenințarea cu

recucerirea fostei sale colonii au creat din nou o stare de tensiune; în anumite localități au avut loc acte de violență împotriva spaniolilor. Această situație a ajuns la punctul culminant în anul 1826, cind s-au descoperit cîteva conspirații împotriva guvernului mexican. Ca atare, guvernul a procedat la un nou val de expulzări ale spaniolilor, cu toate că unele cercuri mexicane le-au luat apărarea.

Ca urmare a acestor măsuri în anul 1827 populația spaniolă din Mexic scăzuse la 6 015 locuitori ceea ce însemna 0,010 % din totalul populației țării. O nouă reglementare a situației spaniolilor s-a făcut prin legea din 20 decembrie 1827 privitoare la expulzarea acestora, lege reînnoită la 20 martie 1829.

Situata spaniolilor din Mexic — s-a reglementat definitiv la 28 decembrie 1836, după stabilirea relațiilor diplomatice dintre această țară și Spania.

Ioan I. Neacșu

www.dacoromanica.ro

BULETIN BIBLIOGRAFIC

1. LUCRĂRI TEORETICE

KARL MARX, FRIEDRICH ENGELS, *Opere*, vol. 25, partea a II-a, Bucureşti, Edit. Politică, 1973, 518 p.

2. METODOLOGIA ȘI FILOZOZIA ISTORIEI

POTTER, DAVID M., *History and American Society*, New York, Oxford University Press, 1973, 422 p.

* * * *Quantification in American History: Theory and Research*, New York, Edited by Robert P. Swierenga, 1970, 417 p.

3. INSTRUMENTE DE LUCRU ȘI IZVOARE

DONNE, CARMEN DELLE R., *Federal Census Schedules, 1850—1880: Primary Sources for Historica Research*, Washington, National Archives and Records Service, 1973, 29 p.

EHRENBERG, RALPH C., *Geographical Exploration and Maping in the 19th Century: A Survey of the Records in the National Archives* Washintgon, National Archives and Records Service, 1973, 22 p.

* * * *Preliminary inventory of the records of United States Army Continental Commands 1821—1920*, vol. II, *Polyonymous successions of commands, 1861—1870*, Washington, National Archives and Records Service, 1973, 512 p.

* * * *Sources turques pour le mouvement des haidouques en Macédoine (1700—1725)*, Skopje, 1973, 264 p.

SPIRIDONAKIS, D. G., *Empire Ottoman. Inventaire des mémoires et documents aux archives du Ministère des Affaires Etrangères de France*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1973, 563 p.

ŞINCAL, GHEORGHE, *Opere*, vol. IV, (*Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum et plurium aliarum Nationum*), Bucureşti, Edit. Minerva, 1973, 332 p.

* * * *The American Bibliography of Russian and East European Studies for 1966*, Bloomington & London, Indiana University Press, 1972, 148 p.

4. SINTEZE

- * * * *Probleml Ispanskoi istorii*, Moskva, Nauka, 1971, 399 p.
- VLAHOVUȚIU, ION, *Etnografia românească*, București, Edit. științifică, 1973, 507 p.
- * * * *The Village of Virialino. An Ethnographic Study of a Russian Village from before the Revolution to the Present*, New York, 1970, 300 p.

5. ISTORIE VECHE

PREDA, CONSTANTIN, *Monedele geto-dacilor*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 564 p.

6. ISTORIA EVULUI MEDIU

- CANTEMIR, DIMITRIE, *Melanholia Neasemuitului Inorog*, (Povestiri exemplare din „Istoria Ieroglifică”), Cluj, Edit. Dacia, 1973, 213 p.
- COLUMBEANU, SERGIU, *Cnezate și volevadate românești*, București, Edit. Albatros, 1973, 144 p.
- GIURESCU, CONSTANTIN C., *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV—XIX*, București, Edit. științifică, 1973, 265 p.
- GIURESCU, CONSTANTIN C., *Formarea poporului român*, Craiova, Scrisul românesc, 1973, 168 p.
- GROUSSET, RENÉ, *Conqueror of the world. The life of Chingis Khan*, New York, The Viking Press, 1972, 300 p.
- ITZKOWITZ NORMAN, *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, New York, Alfred A. Knopf, 1972, 117 p.
- KARPOZILOS, APOSTOLOS D., *The ecclesiastical controversy between the Kingdom of Niceea and the principality of Epiros (1217—1233)*, Thessalonik, 1973, 108 p.
- KULCSAR PÉTER, *Bonfini magyar történeték forrásai és keletkezése* (Izvoarele și geneza istoriei ungurilor a lui Bonfini), Budapest, Akadémiai Kiadó, 251 p.
- NOVÝ, RESTISLAV, *Přemyslorský stát 11 a 12 století* (Statul Přemyslizilor în sec. XI și XII), Praha, Universita Karlova, 1972, 184 p.
- OSTROGORSKY, GEORG, *Zur byzantinischen Geschichte*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. 244 p.,
- PATAKİ, IOSIR, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 350 p.
- PETRAN, IOSEF, *Nevolnické povstání 1775* (Răscoala iobagilor din 1775), Praha, Universita Karlova, 1972, 279 p.
- QUIRINI-POPLAWSKA, DANUTA, *Działalność Włochów w Polsce w i Polowie XVI wieku*, (Activitatea italienilor în Polonia în prima jumătate a secolului al XVI-lea), Wrocław, 1973, 139 p.
- * * * *Reformation in Europa*, Edition Leipzig, 1967, 352 p.

7. ISTORIE MODERNĂ

- * * * *Cuza Vodă în memoriam*, Iași, Edit. Junimea, 1973, 615 p.
- NICOLAE, C., *Organizarea și conținutul învățământului profesional și tehnic din România. Aspecte din perioada 1864—1948*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1973, 318 p.
- PETRILSCU, ILEANA, VLADIMIR OSIAC, *Anul revoluționar 1848 în Oltenia*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1973, 165 p.

- PINTER LAJOS, *A tizenharom Aradi vértanu* (Cei treisprezece martiri de la Arad), București, Edit. Politică, 1973, 166 p.
- POTEMKIN, V. F., *Promišlennaja revoliuſija vo Franſii*, vol. I, (Ot manufacтур k fabrike), Moskva, Nauka, 1971, 454 p.
- SEMMLER, BERNARD, *The Rise of Free Trade Imperialism. Classical Political Economy the Empire of free Trade and Imperialism, 1750—1850*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970, 250 p.
- SUNDHAUSSEN, HOLM, *Der Einfluß der Herderschen Ideen auf Völker der Habsburger Monarchie*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1973, 192 p.

8. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- AHLOVA, R. T. *Sătrudnicestvoto na sâvetskiia i bălgarskiia narod v borbata protiv faſizma* (Colaborarea dintre poporul sovietic și bulgar în lupta împotriva fascismului 1941 — mai 1945), Nauka i ıscustvo, Sofia, 1973, 377 p.
- BURCKHARDT, CARL J., *Meine Danziger Mission 1937—1939*, München, Verlag Georg D. W. Callwey, 1960, 366 p.
- CONSTANTIN, NICOLAE, ILIE PETRE, *Armata română pe drum de luptă și victori*, București, Edit. militară, 1973, 169 p.
- * * * *Dyktatury w Europie srodkowo-wschodniej 1918—1939* (Regimurile dictatoriale în centrul și răsăritul Europei), Wrocław, 1973, 233 p.
- ELISEEV, E. P., *Na belostokskom napravlenii*, Moskva, Nauka, 1971, 230 p.
- HAVEMANN, RÖRERT, *Fragen Antwort Fragen Aus der Biographie eines deutschen Marxisten*, München, R. Piper & C. Verlag, 1970, 301 p.
- KRÁL, VÁCLAV, *Spojenectví československo-sovětské v Evropské, politice 1935—1939* (Colaborarea cehoslovaco-sovietică în politica europeană 1935—1939), Československá Akademie Věd, 1970, 483 p.
- NÁLEVCA, VLADIMÍR, *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války* (Cehoslovacia și America Latină în anii celui de-al doilea război mondial), Praha, Universita Karlova, 1971, 160 p.
- ROBAKOWSKI, KAZIMIERZ, *Rola i działalność Polskiej Partii Socjalistycznej w Wielkopolsce i na ziemi Lubuskiej w latach 1945—1948* (Rolul și activitatea Partidului Socialist Polonez în Polonia Mare și în regiunea Lubus în anii 1945—1948), Poznań, 1973, 158 p.
- SCHIFFERS, REINHARD, *Elemente direkter Demokratie im Weimarer Regierungssystem*, Düsseldorf, Droste Verlag, 1971, 323 p.
- * * * *Tradiri ale poporului român de solidaritate și prietenie cu poporul chinez*, București, Edit. Politică, 1973, 478 p.
- WITT, FRIEDRICH-WILHEM, *Die Hamburger Sozialdemokratie in der Weimarer Republik unter besonderer Berücksichtigung der Jahre 1929/30 — 1933*, Hannover, Verlag für Literatur und Zeitgeschehen, 1971, 219 p.

Gelu Apostol

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istorio-grafiei contemporane (Studii documentare), Discuții, Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi straine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi presecurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuserisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Din eronica unor zile istorice, 1971, 240 p., 9,25 lei.
- * * * A. D. Xenopol, Studii privitoare la viața și opera sa, 1972, 445 p., 26 lei.
- * * * Bibliografia istorică a României, II, Secolul XIX, t. I, volum îngrijit de Cornelia Bodea, 1972, 512 p., 47 lei.
- L. BOICU, Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii, 1853—1856, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ALEXANDRU DUTU, Cărțile de înțelepciune în cultura română, „Biblioteca istorică”, XXXIV, 1972, 168 p., 11 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, Romanitatea românilor : istoria unei idei, „Biblioteca istorică” XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, Înțelegerea Balcanică, „Biblioteca istorică” XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, N. Iorga — a Romanian historian of the Ottoman-Empire, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, Englands trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660—1714), „Bibliotheca Historica Romaniae”, 41 (2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- L. BANYAI, Destin comun, traditions fraternelles, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.
- VLAD MATEI, Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII), „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- BARBU CÂMPINA, Studii istorice, I, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VI, 1973, 446 p., 25 lei.
- GHEORGHE EMINESCU, Napoleon Bonaparte, I, II „Istorie și civilizație”, 4—5, 1973, 256 p., 255 p., 30 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV — XVIII), „Istorie și civilizație”, 6, 1973, 273, p., 15 lei.
- VLADIMIR DICULESCU, Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848), „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p., 19 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV, 1973, 466 p., 26 lei.

RM ISSN 0039—3878

I. P. Informația — c. 1031

www.dacoromanica.ro

43856

Lei 20.—